

V kotlu atmosfere

Konkretne napovedi podnebnih sprememb, sestavljene na podlagi različnih znanstvenih napovedi, stopinjo za stopinjo.

Žiga Valetič

Preden je Al Gore postal podpredsednik, je napisal svoje prvo okoljevarstveno delo Na poti k ravnovesju, ki je že takrat imelo globalni naboj. Pisalo se je leto 1992, toda v naslednjih osmih letih se je Gore prepričal o nezanesljivosti politike, saj njegovim pobudam – kljub visokemu položaju, ki ga je imel – niso prisluhnili ne v njegovi stranki, še manj pa na republikanski strani. Do leta 2006, ko sta film in knjiga Neprijetna resnica stresla medije, se o okoljevarstvu skorajda ni razpravljalo ali pisalo, šele številne nagrade za ta filmski dosežek so tlakovale pot novemu valu znanstvenih, publicističnih, pa tudi leposlovnih knjig in na drugi strani apokaliptičnih ter dokumentarnih filmov, ki so začeli tematizirati podnebne spremembe. Val je na naše obale prinesel tudi Lovelockovo knjigo Gaja se maščuje, zdaj pa smo dobili še poljudno študijo Šest stopinj, ki jo je na podlagi znanstvenih raziskav premislil britanski publicist Mark Lynas, sicer novinar, ki piše za najuglednejše britanske revije in časopise. Šest stopinj je njegova tretja knjiga iz področja okoljevarstva.

Misliti nam da že uvodno posvetilo: »Ženi Marii, sinu Tomu in hčerki Rosi, upajoč, da se večina napovedi v tej knjigi ne bo uresničila.« Na začetku nam avtor pojasni, da svojih zaključkov ni delal na podlagi publicističnih člankov iz revij ali časopisov, temveč zgolj iz (včasih nasprotujočih si) znanstvenih spoznanj, ki so posledica različnih pristopov in modelov. Knjiga v dobršni odseva štiri poročila Medvladnega odbora za podnebne spremembe (IPCC), ki je lani za svoje delo prejel nobelovo nagrado, Lynas pa odkrito priznava, da nihče natanko ne ve, ali se bo planetarno ozračje za dve stopinji spremenilo do leta 2030 ali do leta 2100. Pomemben vidik pričujoče razprave, ki jo bo avtor skozi leta lahko spreminjal v skladu z novimi raziskavami, pa je tudi dejstvo, da si ljudje običajno ne znamo predstavljati, kaj pomeni šest dodatnih stopinj v globalnem ozračju. Nekaterim med nami bi se šest pridobljenih stopinj zdelo nekaj imenitnega, toda resnična slika je povsem drugačna: med zadnjo ledeno dobo je bil planet od današnjega bolj hladen le za pičlih – šest stopinj!

Kakšne so torej napovedi? Prva stopinja: usihanje puščavskih rek, neizprosna vročina in širjenje puščav, drugod pa strahovit mraz in snežni zameti, taljenje permafrosta, ledenikov in številne poplave, povišano število orkanov, bledenje koralnih grebenov. Druga stopinja: suše na Kitajskem, kisli oceani, ki bodo ogrožali živalske vrste, višje temperature v Evropi, požari v Sredozemlju, rahlo zvišanje gladine morja, boj za preživetje severnih živali, več suš, več poplav in zmanjšanje poljedelstva v Indiji, taljenje ledenikov v Andih in posledično pomanjkanje vode, zmanjševanje zalog vode v Kaliforniji, povečanje kmetijskih zemljišč v dotlej nekmetijskih regijah, izginjanje živalskih in rastlinskih vrst. Tri stopinje: peščeni viharji in posledično zmanjšanje kmetijstva v Afriki, nevarnost za obstoj Amazonija, masovni požari v Avstraliji, poplave in suše zaradi ojačnega El Niña med Avstralijo, Afriko, Indijo in Kitajsko, vedno hujši orkani v ZDA, Arktika brez 80 % današnjega ledu, spremenljiva monsunska dinamika v Indiji, reke brez vode (Ind, Kolorado ...), poplave v New Yorku, nevihte nad Evropo, porast malarije v Afriki, vse več hrane bo iz rastlinjaka. Do dviga globalnih temperatur za štiri stopinje in več se bo človeška populacija na Zemlji mogoče že zamenjala, ne bodo pa poznali snega in ledu. Gladine morij bodo višje, marsikatero mesto in regija pod vodo, zimske temperature v naših krajih bodo segale do dvajsetih stopinj, poletja pa

bodo naravnost peklena.

Tudi Lynasova špekulacija glede preostalih stopinj povišanja je šokantna, prinaša pa odlično esejistično branje, ki bralca opremi s prepotrebim razumevanjem ekološko-socialnih dinamik. Končni sklep knjige: segrevanje mora doseči vrhunec že v naslednjih sedmih letih (nato pa upasti), če želimo planet segreti samo za 2 stopinj.

Okoljevarstvo in ekologija – Na političnem parketu se je o okoljevarstvu začelo razpravljati šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, zaradi splošne nejevere pa je bil odtlej narejen pičel napredek. Mejniki: 1972 – konferenca v Stockholmu; 1992 – svetovni vrh v Riu de Janeiru; 1997 – konferenca v Kyotu; 2007 – 4 znanstvena poročila; 2008 – Nobelova nagrada za mir skupini IPCC.

Neprijetna resnica – Po porazu na predsedniških volitvah proti Georgu Bushu ml., se je Al Gore vrnil k temi, o kateri je pisal že kot študent. Po več kot 1000 predavanjih, ki jih je imel po vsem svetu za različne skupine (politiki, študentje, gospodarstveniki, ...), je sestavil film in knjigo Neprijetna resnica, za letošnjo pomlad pa pripravlja knjigo The Path to Survival (Na poti k preživetju).

Globalno segrevanje: dokazi – Tehniška založba Slovenije je izdala knjigo Naš planet, v kateri na 176 barvnih straneh velikega formata prikaže celo vrsto slikovnih dokazov za podnebne spremembe in globalno segrevanje. Knjiga trdi, da nas v bližnji prihodnosti čaka še več suš in poplav, zmanjševanje kmetijskih pridelkov in z vsem tem povezani socialni pretresi.

Resnični kralj burne domišljije

Odlomljen košček torte, s katerim morda prvič pridemo na okus najbolj plodnemu in vsestranskemu ustvarjalcu fantazijskega žanra našega časa.

Fantazijska literatura je žanrska literatura in stvar osebne všečnosti, toda vsak, ki je kdaj obiskal katero od specializiranih knjigarn po svetu, kot je na primer tista v Stockholmu, posvečena izključno fantazijskemu in znanstveno-fantastičnemu žanru, bi težko zanikal fascinacijo nad takim krajem. Trgovina je malce manjša od naše največje knjigarne Konzorcij, v njej pa se vse dni v letu gnete obiskovalcev, ki brskajo med knjigami Terryja Pratchetta, J. R. R. Tolkiena, Philipa K. Dicka in Isaaca Asimova, se kopljejo v monografijah o izdelavi posebnih filmskih učinkov, plavajo v romanah, napisanih po ZF-filmih, najbolj pa so zatopljeni v mange, stripe in videoigre. Žanr ima na milijone privrženecv, ki so industrijo videoigric po iztržkih dvignili celo nad filmsko industrijo, J. K. Rowlingovo, mati Harryja Potterja, pa naredili bogatejšo od angleške kraljice in najpremožnejšo pisateljico/pisatelja nasploh.

Mladinska fantazijska literatura tudi Slovencem ni tuja, saj redno prevajamo približno dvajset zvenceh serij, ki kot za stavo podirajo vrhove lestvic in vse izraziteje krojijo tudi svet Hollywooda, danes tako izrazito prilagojen najstnikom. (Da to res drži, dokazuje dejstvo, da v Koloseju praktično ni več mogoče videti spodobnega seksualnega prizora, ki ni le namigovanje, seksualno duhovičenje ali pa grozljivo-srhljivi prikaz tega preprostega in naravnega akta.) Kljub glomaznemu razmahu fantazijskega žanra, ki je nekdanjo slavo potihoma izmaknil znanstveni fantastiki, se je za prvi prevod enega od del Neila Gaimana slovenski založnik odločil šele letos. Pri Mladinski knjigi so precej solidno izračunali časovnico izida, saj je animirana Coraline ta hip v enem od hollywoodskih montirnih studiev.

Zgodbe o literarnih uspehih petdesetletnega Angleža so naravnost fantastične. Da ne bo pomote – Neil Gaiman ni pisec mladinske literature, čeprav je v njegovem opusu mogoče najti pet knjig za mlajše bralce, med njimi tudi Coraline, ali Caroline, kot jo napak kličejo vrstniki v zgodbi. Prva dela je začel Gaiman objavljati v drugi polovici osemdesetih, med letoma 1989 in 1996 pa je pisal scenarije in dialoge za petinsedemdeset števil v seriji kulturnega umetniškega stripa Sandman, edinega stripa z literarno nagrado in ene redkih serij, ki se je kosala z največjimi knjižnimi hiti. O celi vrsti stripovskih nagrad, ki jih je Sandman prejel, ni prostora za izgubljanje besed.

Težko je natančno definirati, komu so Gaimanovi stripi, ki so jih risali različni mojstri, dejansko namenjeni, nekateri so mnenja, da gre za edino zares intelektualno serijo. Toda stripi so šele uvod v lucidni um, ki je napisal na desetine kratkih zgodb in pet romanov za odraslo bralstvo. V zadnjih letih je Gaimana zamikal film, saj je lansko leto izbrana igralska zasedba (Claire Danes, Robert De Niro, Michelle Pfeiffer) uprizorila njegov roman Zvezdni prah, on sam pa je bil koscenarist pri Beowolfu in avtor priredbe ameriškega besedila za japonsko risanko Čudovito potovanje.

In če pod drobnogled vzamemo slog in vsebino Gaimanovega genija, se to dvoje še najbolj različno pokaže v sorodstvu z velemojstrom japonskih anim Hayaom Miyazakijem. Slednji ustvarja risanke sproti, brez scenarija, zato se Zahodnjakom lahko zazdi, da je pripoved brez klasičnega zapleta, razvoja in razpleta tudi pripoved brez repa in glave. Gaimanova dela jadrajo nad gladino domišljije, ki se, kot naše nočne sanje, nepovezano pretaka iz trenutka v trenutek in v svoji brezciljni razpršenosti išče naravno psihološko ravnovesje. Ker Gaiman ve, da je ob dnevni svetlobi luči takšne stvari težko požirati, jim kot kapljico strupa dodaja goli strah pred neznanim, s čimer pre-

vzema bralstvo ameriškemu vzporedniku Stephenu Kingu. S to razliko, da pri Gaimanu zaznavamo bistveno večji poudarek na arhetipskih metaforah, kakor pri Kingu, ki želi nasilje posredovati v sicer nadnaravnem kontekstu, a kot prevladujočo človeško lastnost.

Coraline je psihološka strašljivka, v osnovi namenjena mladim bralcem, ki odkrijejo dolgčas. Tako kot ga odkrije deklica, ki vstopi v nekakšen zrcalni svet, kjer stvari še zdaleč niso tako utirjene kot v stvarnosti, niso pa niti manj resnične ali boleče. In preprosti nauk? Starše imej rad, tudi če nimajo čisto vsak trenutek dovolj časa, da bi ti izkazovali naklonjenost.

Animirane strašljivke – Najbolj strašljive animirane izpovedi sta do danes prikazali risanki Tima Burtona: Mrtva nevesta in Predbožična nočna mora. Slednjo je režiral Henry Selick, ki bo tudi režiser Coraline (2009). Pošasti iz omare pa so film, s katerim je leta 2002 postregel vselej inovativni studio Pixar.

Fantazijske serije v slovenskem prevodu: Artemis Fowl, Artur, Bartimejusova trilogija, Eragon (na sliki najnovejše nadaljevanje), Kronika starodavne teme, Lov na pošasti, Moč petih, Njegova temna tvar, Harry Potter, Ognjeni veter, Otroci luči, Saga o Otorijih, Stravaganza, Zaporednje nesrečnih prigod, Zgodbe iz Narnije

Anor Kath – pota magov (2007) je prvi resni slovenski fantazijski roman, ki ga je pri novomeški založbi Goga izdal še ne tridesetletni Samo Petančič. Knjiga je prvi del trilogije v nastajanju, avtor pa pravi, da mu fantazijski žanr leži zato, ker je svoboden in zanj ne potrebuješ veliko praktičnih izkušenj in raziskovanja, le veččino spretnega pisanja.

Intuitivni kitariski nomad

V osebnem tonu, značilnem za njegova besedila, eden največjih kitaristov pripoveduje tri vzporedne zgodbe: zgodbo o družinskih in ljubezenskih peripetijah, zgodbo o zgodovini rock glasbe in zgodbo odvisnika, ki le stežka pobegne iz objema različnih substanc.

Žiga Valetič

Ko je jazzovske in bluesovske korenine v petdesetih letih začela posvajati rock glasba, je najstniški Eric na angleškem podeželju živel s staršema, za katera se je izkazalo, da sta le njegova stara starša. Pokazalo se je, da je ena od »starejših sester« pravzaprav njegova mama, ki je zanosila z mimobežnim kanadskim vojakom v časih, ko so bili nezakonski otroci še družbeno zaznamovani. In šele leta 2007 je prišlo na plano, da je Claptonov nikdar spoznani oče, ki mu je Eric leta 1998 posvetil pesem My Father's Eyes, umrl v petinšestdesetem letu starosti. Imel je več otrok, bil je pianist in saksofonist in niti sanjalo se mu ni, da je oče Ericu Claptonu.

Mladenič je torej odraščal v pretežno ženski družbi, zaradi česar je bolj do izraza prišla njegova intuitivna nprav. Ni mu bilo do napenjanja mišic med šolskimi odmori, je pa toliko raje v rokah držal kitaro in se romeovsko zaljubljal. Oboje ga je spremljalo vso življenjsko pot, ki je bila, kot se razkrije na tristotih straneh avtobiografije, bolj makedamske kot pa asfaltirane ureditve. Že pri prvi kitari, ki jo je bil kupil na nekem cenenem sejmu, je »intuitivno« vedel, da je dobra, ta trenutni navdih pa ga je vodil na široke avenije sveta rock glasbe, ki so mu bile zaradi izjemnega talenta kmalu na voljo.

Glasbeno pot je začel v skupini Yardbirds, kjer je zadržani mladenič s kitaro ponudil bolj sofisticirano muzikaličen odgovor na preproste viže, ki so jih tedaj igrali The Rolling Stones ali velezvezde The Beatles. V Yardbirdsih sta se poleg Claptona prekalila še dva legendarna kitarista – Jeff Beck in Jimmy Page (kasneje Led Zeppelin). Karizma najboljšega na svetu se je Claptona prijela z igranjem v legendarni skupini Cream, ki je prav tako delovala kratek čas, a ustvarila neizbrisno rockovsko zapuščino. Šele ko je na prvo angleško turnejo prišel Jimmy Hendrix, je kitaraska titula Claptonu pripadla »samo« za Britansko otočje.

V letih, ki so sledila, je postal glasbeni nomad, trdno zavezan bluesovskemu izročilu. Iz sebe je največ izstisnil ravno ob koncertnih duelih z Georgeom Harrisonom (kateremu je speljal ženo Pattie Boyd), s Steviejem Winwoodom iz skupine Traffic (s katerim je za kratek čas ustanovil superskupino Blind Faith), z Duaneom Allmanom (iz skupine Allman Brothers, ki je doživela celo vrsto tragedij), z B. B. Kingom, veteranom bluesa, z Rogerjem Watersom (odpadlim članom Pink Floydov) ter številnimi drugimi kitaristi. Kot dolgoletni prijatelji so vsi omenjeni igrali na njegovih ploščah ter on na njihovih. Posneli so edinstvene koncertne albume in soustvarjali sveže žanre v časih, ko je bilo to še mogoče. S predelavo pesmi I Shot the Sheriff je Clapton v širši javnosti vzbudil zanimanje za jamajško reggae glasbo in Boba Marleyja, v devetdesetih pa je ob sodelovanju s Philom Collinsom doživel novo fazo ustvarjalnega zanosa ter s posnetkom iz oddaje MTV Unplugged ponoven svetovni uspeh. Na poznejših albumih kariere, kot so Journeyman, Pilgrim, Me and Mr. Johnson in Back Home je pokazal, da se nima za nič več kot za popotnika s kitaro na ramenih.

Družinske peripetije, ki so bile že v otroštvu tako zapletene, so bile stalnica Claptonove poti. Hrepenenje po stabilnem odnosu so sproti spodjedale različne odvisnosti, tako da je s tremi ženskami dobil pet otrok, od katerih je štiriletni sin Conor ob padcu iz 53. nadstropja preminul tragične

smrti, posvetilo pa dobil z balado Tears in Heaven. Odvisnostim se je Clapton dokončno postavil po robu šele v poznih devetdesetih, ko se je poročil z dvajset let mlajšo Melio McEnery, povila pa sta tri hčerke. Leta 2001 je organiziral koncert v spomin na velikega prijatelja Georgea Harrisona, s temi dogodki pa so se tudi Claptonova besedila navzela zrelega zvena in človekoljubne note. Tudi v intervjujih, ki so pospremili lanski izid pričujoče avtobiografije, umetnik daje vtis preprostega in navdahnjenega angleškega gospoda, pomirjenega z lastno usodo.

Claptonovi albumi – V osemtridesetih letih samostojne kariere je Clapton izdal 18 studijskih albumov in prav vsi so se ob izidu uvrstili med 20 najbolj prodajanih albumov v Veliki Britaniji ali v ZDA. Izdal je tudi devet koncertnih albumov. S svojimi skupinami je posnel več kot deset albumov, in kitaro igral na več kot tridesetih albumih svojih prijateljev, med drugim v pesmi While My Guitar Gently Weeps, skupine The Beatles.

Knjige in popularna glasba – V zadnjih letih redko naletimo na prevedeni življenjepis katerega od inovatorjev rocka, kot so bili pred časom intervjuji z Bonom Voxom ali izvrstni Zapiski Boba Dylana. Ker se v teh zgodbah prepletajo osebna, kulturna in svetovna zgodovina, poznavalci pogrešajo še vsaj dva velikanska knjižna hita: avtobiografiji Stinga ter Anthonyja Kiedisa iz skupine Red Hot Chili Peppers.

Matej Krajnc – je kantavtor, pisatelj, pesnik in prevajalec, ki je napisal tri filmske portrete znanih glasbenikov (Elvisa Presleyja, Johnnyja Casha in skupine The Beatles). V slovenski jezik je prepešnil številna besedila Toma Waitsa, Brucea Springsteena in Leonarda Cohena, s prevodom prvega dela Dylanovih Zapiskov pa ga lahko smatramo za najbolj resnega domačega glasbeno-knjižnega publicista.

Prelet rdečega zmaja

Ljudske pravljice iz izvirnega kulturnega okolja, ki je bilo v zadnje pol stoletja dodobra oropano lastne tradicije.

Žiga Valetič

Kitajske pravljice so v Sloveniji izšle dvakrat. Prvič v poznih petdesetih letih prejšnjega stoletja, drugič sredi osemdesetih, obakrat pod okriljem Mladinske knjige. Toda čeprav so ljudske pripovedke, pravljice in basni literarna snov, stkana iz večnih arhetipskih niti, je treba njeno tkanino na vsake toliko časa otresti prahu in z nje odplakniti madeže, da znova zasije v izvorni podobi. Od prvih objav na slovenskih tleh je torej preteklo poltretje desetletje, čas velešportnega dogodka – olimpijskih iger v Pekingu – pa je edinstven za ponovno obuditev zgodb iz tretje največje države na svetu, v kateri živi več kot 1,3 milijarde ljudi ali kar 20 % vseh Zemljanov. Bilo bi kajpak nenavadno, če nas ne bi zanimalo, kakšna kulturna podstat žene deželo, ki v enaindvsetem stoletju s svojim gospodarstvom in poceni delavno silo osvaja globalne trge.

Tokrat je kitajske pravljice obudila ljubljanska založba Sanje, ki iz leta v leto vse bolj širi svoj program in kljub temu, da pod njenim okriljem izhajajo tudi slikanice, avtorske povesti in druga mladinska dela (Roald Dahl, oče in sin Milčinski, Jan Werich, Jacques Duquenois ...), je pričujoča zbirka njihova prva antologija ljudske proze brez podpisanih ustvarjalcev. Edina znana avtorica je izjemna češka ilustratorica Renáta Fučíková, katere dela so že izhajala po vsej Evropi, pa tudi na Tajvanu in v Južni Koreji. Kot poklicni oblikovalec vem, da si skupaj s kitajskimi proizvodi pot na Zahod postopoma utira tudi kitajski dizajn, ki mu kljub več desetletjem zapostavljanja lastne tradicije pod komunizmom, prav ta tradicija naenkrat pride zelo prav. Prodorna oblikovalska revija Computer Arts je pred letošnjim poletjem celotno številko posvetila prav novodobnemu vplivu kitajskega oblikovanja. Vendar to, da je kitajske pravljice tokrat opremila češka ilustratorica, na nek način niti ne preseneča, po drugi strani pa se sploh ne pozna, saj je navdihujoča likovna plat s tipično kitajsko motiviko najmanj tako sporočilna kot same zgodbe. V knjigi praktično ni strani, ki je ne bi bogatila ustrezajoča ilustracija ali vsaj barvna ikona, okraski oziroma drobna risbica.

Na Kitajskem govorijo devetindvajset zaokroženih narečij, izbor tukajšnjih dvaindvajsetih tekstov pa je sestavljen iz štirih zbirk, tako da so na enem mestu predstavljena najrazličnejša ljudstva, kraji in zapleti, ki kar se da obsežno predstavijo izročilo in prostranstva ene najstarejših civilizacij. Zelo pomembno vlogo v kitajskih pravljicah igrajo živali, ki v nasprotju z ljudmi večkrat pridobijo čudežne sposobnosti in moči (najrazličnejši zmaji, pa krilati tigri, enorogi bivoli, konji, kače, velike ribe, raznovrstne ptice in domače živali). Od magičnih bitij se pojavljajo predvsem dobre in slabe vile ter duhovi in demoni, sicer pa so v ospredju vendarle preprosti ljudje: kmetje, tesarji (Lu Ban, prvi tesarski mojster), ribiči, ljubimci (Rdeči studenec), trgovci, šivilje, kamnoseki ali umetniki (Zgodba o prazniku piščali, Nebeški flavtist). Naracija poplesuje okrog podeželskega življenja in prikazuje borbo z vsakdanjimi težavami, odnos do jedače in pijače, do oblačil in nakita (Suknjič iz belih peres), do dela, do družinskega življenja (Bistra snaha, Koščica žizole) in klasičnega lju-bezenskega zблиževanja. Znotraj človeške družbe lahko razberemo tipične hierarhične vzorce, ki so se oblikovali v starodavni kitajski družbi. Najmočnejši ljudje tako niso kaki vitezi, ki bi reševali mladenke, prej bo držalo, da se morajo fantje za to, da si pridobijo naklonjenost kakšnega dekleta, pošteno potruditi (Mlada Pumej). Najbolj vplivni so brez dvoma posvetni vladarji – kralji ali cesarice (Minja, Žabec, ki je postal cesar, Hči zmajevega kralja, ...) –, in birokrati, ki med ljudstvom izvajajo voljo nadrejenih elit. Prirčna je na primer zgodba o kamnoseku, ki si ob obisku neke bogate hiše zaželi, da bi bil tudi sam bogat. Želja se mu uresniči, a nato vidi, da bi bilo bolje biti

birokrat. Kasneje si še nekajkrat premisli in postane navaden kmet, pa sonce, oblak, veter, skala, na koncu pa spozna, da je najbolje od vsega vendarle biti kamnosek. Tako v tej kot tudi v ostalih pripovedih prepoznamo obrise kitajske tradicionalne medicine in feng shuia, ki v snovnem svetu prepoznavata pet temeljnih oblik: vodo, les, ogenj, zemljo in kovino. Pravljice, ki so – v nasprotju z mitološkimi zgodbami Grčije ali Indije – lahko razumljive, boste poleg otrokom radi brali tudi sebi.

Kitajska literatura je vzniknila pred približno 2.600 leti, sprva pa je šlo za pesniška, moralistična (Konfucij) ali filozofska dela (Lao Ce). K začetnemu primatu poezije so doprinesle tudi značilne kitajske pismenke s svojo likovno estetiko. Potopisi, romani in drame so se pojavili šele kasneje, v veliki meri pa so izhajali iz ljudskega pripovedništva oziroma pravljic ter zgodb o duhovih. Večina del sodobne kitajske književnosti izide na Zahodu, v matični domovini pa so pogosto prepovedana zaradi svoje kritičnosti do razmer na domačih tleh.

Kitajska verstva. Versko življenje je precej zamrlo pod Mao Ce Tungom, v času katerega je zaradi posrednih ali neposrednih ukrepov umrlo oziroma bilo pobitih do sedemdeset milijonov Kitajcev, pretežno duhovnikov, intelektualcev, umetnikov in kmetov (revščina). Sicer pa so v kitajski zavesti najmočnejše prisotni dokaj nazadnjaški konfucionizem, ki ga danes ponovno obujajo, taoizem (Lao Cejev Dao De Jing) ter budizem z vsemi svojimi izpeljankami. Na Kitajskem je tudi vse več kristjanov.

Knjižni spomenik

V dveh knjigah je predstavljenih kar štirinajst tisoč znanih in velikih osebnosti celotne slovenske zgodovine

Resnih enciklopedij, slovarjev in leksikonov se praviloma lotevajo velike založbe, še posebej če gre za avtorske projekte, ki jih mora zaradi zahtevnosti in večplastnosti napisati, narisati, zbrati, preveriti in odkljukati cela vojska urednikov, piscev, ilustratorjev, fotografov ali pa celo oseb, ki jih knjiga obravnava. Natanko to se je dogajalo pri leksikonu Osebnosti. Med 4.500 še živečimi, ki tvorijo približno dvajset odstotkov vseh v knjigah predstavljenih »naše gore listov«, boste našli marsikaterega znanca in prijatelja, brez dvoma pa polno tistih, ki jih vidite na televiziji, slišite na radiu, o njih berete v časopisih, revijah, na internetu ali v družabnih kronikah.

Imenski leksikoni niso novost. Pred šestimi leti je Mladinska knjiga izdala Veliki svetovni biografski leksikon Igorja Antića, pred petnajstimi leti pa je še obširnejše podobno delo sestavil pokojni profesor Luc Menaše. Vzporedno so se že po letu 1925 slovenska imena zlagala v zvezkih Slovenskega biografskega leksikona, medtem ko je leta 1999 Drago Bajt pri Novi reviji izdal Slovenski kdo je kdo. Kot dodatna referenca je 50-članskemu uredništvu leksikona Osebnosti verjetno služil tudi lanska Pozabljena polovica, ki leksikonografsko portretira slovenske ženske 19. in 20. stoletja. Gradivo za leksikon Osebnosti, ki vsebino podaja po imenskem abecednem vrstnem redu, se je torej usedalo in kopičilo desetletja dolgo in ga je dodobra presejalo tako sito urednikov kot sito časa.

Številke, ki leksikon pospremi, vsekakor naredijo močan vtis: 9.300 pokojnih in 4.500 živih Slovencev iz 60 področij na 1.400 straneh, v 1.600 fotografijah in portretih. Ker je bila redakcija zaključena že nekaj mesecev pred izidom, so nekateri aktualni dosežki in podatki letošnjega leta – tudi ti, ki so jih prinesle zadnje volitve in športni rezultati poletne olimpijade – prezrti, kar pa ne pomeni, da je kaj zamujenega. Uredništvo z zbiranjem podatkov in imen nadaljuje, saj bo leksikon najverjetneje predelan v digitalno obliko, v prihodnosti pa bodo nedvomno izhajale nove izdaje, ki bodo dosedanje delo še dopolnile in nadgradile.

Navkljub voluminozni in vsebinski veličini tega dela se bo sleherni uporabnik z nekaj truda in radovednosti dokopal tudi do imen, ki bi jim sam pripisal dodatno vrstico. Verjetno pa tudi ne bo našel nekaterih, ki bi jim po osebnem mnenju prisodil mesto zaslužnosti. Z odkrivanjem takšnih primerov je leksikonu – poleg vseh praktičnih vrednosti – dodana tudi zabavna razsežnost, treba pa je vedeti, da vsi »povabljeni« niso izpolnili in vrnili poslanih jim anketnih lističev.

Največ imen prihaja iz področij znanosti in umetnosti, nekaterih vidnejših predstavnikov sodobnejših kulturnih vej pa vendarle ne boste našli: na primer Saša Dolenc s področja poljudne znanosti, Alda Ivančiča, Tomija Megliča, Neže Buh iz pop-rock scene, Roka Vilčnika – večkrat nagrajenega dramatika in tekstopisca, grafičnega oblikovalca Matevža Medje, filmskega publicista in urednika Jurija Medena ... Zanimivo bi bilo sicer vedeti, kakšna je spodnja starostna meja za uvrstitev v leksikon in ali Kosovelovih dvaindvajset let velja samo za pokojnike ali tudi za žive? Tovrstne težave se nalepijo predvsem na sodobnike, neživim je v zgodovini namreč lažje najti pravo mesto. Pohvalo je treba izreči tudi za pogumno umestitev inovativnih slovenskih podjetnikov, kot so Igor Akrapović, Ivo Boscarol, Aleš Kristančič, težje pa je presoditi, koliko poslovnih imen manjka in kakšna je njihova konstruktivna vloga v slovenski zgodovini. Glede na to, da je leksikon zavezan nepristranskosti in da omenja tudi hudodelca Metoda Trobca, pa bi se kdo utegnil spota-

kniti ob neomembo povojnih pobojev pri ljudeh, ki naj bi te dogodke sprožili.

Toda to so le drobne opazke, mimo katerih je leksikon Osebnosti zgodovinski dokument zgledov, ki se za preboj iz svoje majhnosti in skromnosti podajo tudi v različne – predvsem alpinistične, kolesarske, plavalске in tekaške – skrajnosti, zaradi česar smo ponekod v svetu pregovorno znani tudi kot narod ekstremistov. Kljub masi in obsegu sta knjigi leksikona Osebnosti bistveno bolj priročni od medmrežja, v prednost pa ju postavlja njuna podatkovna izbranost in zanesljivost.

Splošni religijski leksikon – Lani je pri založbi Modrijan izšel še en monumentalen in referenčen leksikon domače produkcije: splošni religijski leksikon, ki sta ga uredila Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle, obsega pa 1381 strani, 11.000 gesel, 5.700 strokovnih izrazov, 3.200 lastnih imen, 1.000 stvarnih imen, 350 zemljepisnih imen, 870 fotografij in risb, 27 zemljevidov in 5 preglednic.

Leksikon SOVA – Edini legendarni leksikon na Slovenskem, ki je na voljo v enem samem zvezku, je leksikon SOVA Cankarjeve založbe. Ker je osredotočen na splošna gesla, je namenjen tudi mladim, na tisoče prodanih izvodov pa je postalo inventarni predmet mnogih slovenskih gospodinjstev. Zadnja izdaja SOVE obsega kar 1300 strani.

Wikipedija – je brezplačna, večjezična spletna enciklopedija. Na milijone člankov na spletu sestavlja na tisoče prostovoljcev in urednikov iz vsega sveta. Angleško različico Wikipedije sta zagnala Jimmy Wales in Larry Sanger leta 2001, od tedaj pa je postala največja in najbolj popularna splošno referenčna stran na medmrežju. Slovenska Wikipedija pozna okrog 70.000 gesel.

Leonard Cohen NAJLJUBŠA IGRA, 238 strani, mehka vezava, prevod: Matej Krajnc, Modrijan, 2008

Leonard Cohen KNJIGA MILOSTI, 112 strani, mehka vezava, prevod: Jure Potokar, Modrijan, 2008

Plasti umetnika

Ob Cohenovi odmevni turneji je izšel roman in pesniška zbirka, ki odlično predstavi ta največjega literata na svetovni glasbeni sceni in največjega glasbenika med literati. V kratkem sledi še ena zbirka poezije.

Žiga Valetič

21. septembra bo Leonard Cohen dopolnil štiriinšedeseto leto, pred časom pa se je podal na evropsko koncertno turnejo, ki naj bi bila zaradi njegove častitljive starosti domnevno zadnja. Kanadčan je svojo prvo pesniško zbirko Primerjajmo mitologije izdal pri dvaindvajsetih, prvi roman Najljubša igra pri devetindvajsetih letih, prvi glasbeni album šele pri štiriintridesetih. Načeloma je glasba lažje dostopen medij, zato ne preseneča, da je po svetu zaslovel po svojem mirnem, globokem in rezkem glasu, najbolj prikladnem za poezijo, ki jo je ustvarjal sam. Prvi album The Songs of Leonard Cohen je kot mešanica šansona in kantavtorskega melosa izšel istega leta kot White Album skupine The Beatles, kar lahko pomeni samo eno – da je Cohen ena največjih še dejavnih legend svetovne scene, medtem ko njegova zadnja plošča zaenkrat datira v letu 2004. Kljub obilni zapuščini večdesetletne kariere so njegovi albumi in knjige izhajali v razmeroma nepretencioznih časovnih razmikih, prav tako ni v njegovem ustvarjanju zaslediti pretiranega kameleonstva, temveč stalnico močnega hrepenenja in iskanja potešitve tega osnovnega življenjskega poriva.

Že z romanom Najljubša igra je nakazal, da bo svoje tešitve iskal v ljubezni do žensk, v razvozlanju sporočil različnih svetovnih religij ter v krasotah melodije, rim in besed. Njegovo pisanje je močno prežeto z vonjem po ženski, nasičeno z doživetjem svetega duha, ovito v aromo izbrane besedne estetike ter začinjeno z dobršno mero politične nekorektnosti. Kot začetnik je s knjigami dosegal precejšnjo odmevnost in Kanadčani ga zavoljo njegove literature zelo resno smatrajo za enega največjih domačih literatov in umetnikov nasploh. Njegov roman Lepi zgubljeni (1966), ki je bil trideset let po prvotni objavi preveden tudi v slovenščino (Jure Potokar), mnogi uvrščajo med svetovne postmodernistične vrhunce. Poleg omenjenega romana je leta 2004 pri nas izšla še knjiga Stolp pesmi, prerez Cohenovega pesniškega in glasbenega ustvarjanja v izboru in prevodu Mateja Krajncja, plodovitega prevajalca, pesnika in pisatelja, ki je letos prevedel tako Cohenov prvi roman Najljubša igra kot tudi Knjigo hrepenenja, Cohenovo zbirko izpred dveh let, ki bo v naslednjih mesecih izšla pri založbi Miš.

Roman Najljubša igra je prikrito avtobiografski, iz pripovednega sloga pa mestoma veje odrezavi židovski humor. Bralca bi znala odvrniti (ali pa pritegniti) Cohenova zgodaj nakazana obsedenost z menjavanjem partnerk, kar je kot 'najljubšo igro' vse življenje udejanjal tudi izven romanov in pesmi. Toda v tem gre iskati zgolj eno plat njegovega dela. Druga plat je presenetljivo zavezana notranjemu mističnemu izkustvu, presenetljivo pa zato, ker so notranje mistično izkustvo svetovne religije prevedle v ostro konzervativno moraliziranje, Cohen pa, kot da notranji mistično-poetični vidik ni v nikakršni povezavi z zunanjim, torej z blodnjami v spolnosti. Prav v pesniški zbirki Knjiga milosti (1984) lahko prepoznamo globoko osebno izpoved, ki je pogojena s psalmsko zazrtostjo v lastno srce in v svoj intimen odnos z 'nečim Več'. Knjigo milosti bi poleg ljubiteljem poezije in Cohena zlahka priporočil tudi bralcem new-age, ezoterične in verske literature.

Po izrazito ekstroveriranem albumu The Future (1992), ki je vizionarsko spredidel praznino ameriške bližnje prihodnosti, je Cohen celih pet let preživel v kalifornijskem zen-budističnem samo-

stanu, odmaknjen od sveta in svoje kariere ter bil posvečen v meniha. Podobni izleti iz scene in vrnitve na sceno so še eden od vzorcev, ki umetnikovo pot spremljajo že od začetka kariere.

Vsebinsko zelo razgibano zadnjo zbirko Knjiga hrepenenja, ki jo, kot rečeno, pričakujemo v kratkem, je pesnik opremil z lastnimi ilustracijami. Ta knjiga se po sporočilnosti vendarle odmika od Knjige milosti, čeprav bi po naslovu lahko smatrali, da gre za njeno naslednico.

In še namig za ljubitelje živih glasbenih nastopov: Cohenova aktualna turneja bo Slovenijo oplazila z Dunajskim koncertom 25. septembra, obiskovalci turneje pa o koncertih poročajo edino v presežnikih.

Svetovni hiti – Cohenove balade, ki ste jih lahko slišali tudi v številnih priredbah, njihovih naslovov pa morda sploh ne poznate: Suzanne, Sisters of Mercy, So long Marianne, Bird on a Wire, Dance Me to the End of Love, Hallelujah, First We Take Manhattan, Ain't No Cure for Love, Everybody Knows, I'm Your Man, Tower of Song, Closing Time, Democracy, A Thousand Kisses Deep, In My Secret Life ...

Sodobna kanadska literatura in nagrada Man Booker. To nagrado podeljujejo v dveh konkurencah, v tradicionalni, ki je posvečena pisateljem iz Irske in dežel Commonwealtha (VB, Avstralija, Kanada, Indija, Pakistan, Nigerija ...) ter v mednarodni, za romane, napisane v angleškem jeziku. Kanadski nagrajenci zadnjih let so Michael Ondaatje z Angleškim pacientom, Margaret Atwood z romanom The Blind Assassin ter Yann Martel s Pijevim življenjem.

Človek in voda

Najbolj odmevna slovenska knjiga in film tega leta ter dosežek, ki v maratonskem plavanju pomeni enako kot v alpinizmu prvi vzpon na Everest.

Žiga Valetič

Tezo o »narodu ekstremistov« potrdjuje že samo dejstvo, da v tej mali deželi vsako leto izdamo največje število knjižnih naslovov na prebivalca in to v svetovnem merilu. V začetku letošnjega leta se je med najbolj zastopane knjižne žanre prebila zvrst, ki je ponavadi bolj v ospredju v poletnih mesecih, gre pa za potopisje ter različne izpovedih ultrašportnikov: Tone Škarja je pri Didakti izdal knjigo Kangčendzenga – gora usode, Franček Knez pri založbi Sanje alipinistično knjigo Ožarjeni kamen, Janin Klemenčič je zbral Zgodbe slovenskih popotnikov, ki vključujejo najbolj napete trenutke iz domačih popotniških dnevnikov, zbirka Cankarjeve založbe S poti je pripravila leposlovni potopis Pica Iyerja Video noč v Katmanduju, Miran Tepeš pa je s knjigo Z vetrom predstavil svoje jadranje okrog sveta.

Kljub vsem tem neverjetnim zgodbam pa ena še posebej izstopa. Med omenjenimi športniki se je najbolj »ekstremno« odrezal nekdanji učitelj kitare – maratonski plavalec Martin Strel, ki je za Donavo (2001), Missisipijem (2002), Jangcejem (2004) in številnimi manj obširnimi podvigi preplaval tudi eno najbolj nevarnih in po voluminoznosti najbolj zajetno reko na svetu – južnoameriško Amazonko; za nameček so nove meritve v letu 2007 pokazale, da je Amazonka v resnici daljša od afriškega Nila, ki je doslej veljal za najdaljšo reko na planetu.

Pri pogledu na medijske učinke Martinovega plavanja ne moremo mimo celovečernega dokumentarno-biografskega filma Big River Man, ki je svojo premiero doživel na nedavnem festivalu neodvisnega filma Sundance: med 3.000 prijavljenimi filmi se je uvrstil med 218 na festivalu predstavljenih izdelkov, zmagal v kategoriji svetovnega dokumentarca in za dva glasova zgrešil glavno nagrado občinstva. Če nam je Strelovo plavanje v navdih, ali če se nam zaradi visokih zdravstvenih, pa tudi življenjskih tveganj zdi nespametno in trepetamo, ko slišimo, da je vrli Doljenjec znova skočil v vodo, v njegovih podvigih marsikdo odkrije kanček humorja. Soavtor knjige Matthew Mohlke, ki je istočasno rečni vodič v odpravi, nekje zapiše: »Včasih se moram opomniti, da ta dvainpetdesetletni mož poleg mene plava že 34 dni in da bo plaval še 36 dni ... Ne govorim o rosno mladem človeku, temveč o dvainpetdesetletniku z oblinim trebuchom, ki obožuje vino, pivo in klobase ... Moški srednjih let s telesom, podobnim enemu izmed bratov Belushi plava po Amazonki.« Tako kot ultramaratonec Dušan Mravlje je tudi Strel znan po svoji ljubezni do dobre kupice, kar v oči javnosti vnaša dodatno začudenje in nejevero, ki začne ob takih stavkih izvabljati tihe nasmeh. Ker bo film, ki ga je sicer producirala zvezdnica Briljantine Olivia Newton John, odkupljen za ameriško predvajanje in ker se knjiga že prodaja v ZDA, v Veliki Britaniji in v Franciji, bi težko zgrešili z napovedjo, da bosta oba izdelka v svojih panogah tudi največja tovrstna artikla s slovenskim podpisom. Vsaj v tem letu, če že ne »vseh časov«.

Martin je s 5.268 kilometri Amazonke opravil v 66 dneh. Knjiga je podroben dnevnik športne odprave ob podvigu, ki v maratonskem plavanju pomeni to, kar je v alpinizmu pomenil Hilaryjev vzpon na Mount Everest leta 1953. Mohlke pove naslednje: »Martin večino prostega časa preživi sam v sobi, vendar ponoči ne spi več kot štiri ure. Preveč je izčrpan, da bi se družil z nami, in preveč utrujen, da bi spal. Pravzaprav vsak večer samo sedi in gleda v steno ter odšteva dneve in poskuša odmisлити bolečino.« Strel je imel ob sebi torej ekipo, ki je skrbela za njegove osnovne

potrebe, za zdravje in družbo, skrbeti pa je morala tudi za svoje zdravje, saj je člane odprave med drugim ogrožala malarija. Zaradi surovosti amazonske divjine se jim je pokvarila ladja, Martina pa so dvakrat celo izgubili. Na ladji so se pojavljale kače, plavalca pa so pestile različne težave: izgubil je veliko kilogramov, si pridobil opekline, odrgnine in vnetja, zajel ga je vrtinec, izogibati se je moral predelom s piranjami, pred pirati pa je celotno ekipo morala včasih stražiti lokalna vojska. Prava filmska štorija!

Cestna dirkača – Kolesar Jure Robič je že štirikrat zmagal na eni najhujših kolesarskih dirk na svetu, na Race Across America (2004, 2005, 2007, 2008). Tekač Dušan Mravlje pa je zmagal na več kot 60 svetovnih ultramaratonih, tudi na 4.800 km dolgi Transamerici. Njegovi najboljši rezultati: maraton – 2 uri 35 minut; 100 km – 6 ur 48 minut; 24 ur – 257 km; 6 dni – 915 km; 1000 km – 6 dni 10 ur.

Davo Karničar – Davo Karničar se je s smučmi spustil iz sedmih najvišjih vrhov vseh svetovnih kontinentov: Mount Everest (Azija, 8.850 m, 2000), Kilimandžaro (Afrika, 5.894 m, 2001), Elbus (Evropa, 5.642 m, 2002), Aconcagua (J. Amerika, 6.969 m, 2003), Mount Kosciuszko (Avstralija, 2.230 m, 2003), Denali (Severna Amerika, 6.193 m, 2004), Mt. Wilson (Antarktika, 4.897 m, 2006).

Tomaž Humar – Lani je v Londonu izšla knjiga, ki jo je britanska avtorica Bernadette McDonald napisala o našem vrhunskem alpinistu Tomažu Humarju, predgovor pa je napisal Reinhold Messner. Na dvestopetdesetih straneh je podan življenjepis, vključno z medijskimi dogodki, ki so spremljali njegove zadnje vzpone. Pri nas bo knjigo izdala Mladinska knjiga. Humar je leta 2001 napisal knjigo Ni nemogočih poti.

Mir onkraj definicij

Bogat in razbrazdan življenjepis človeka, ki so ga kot otroka označevali za preroka, dobrih štirideset let kasneje pa o človekovem notranjem miru predava v parlamentih, na največjih svetovnih univerzah ter v Združenih narodih.

Žiga Valetič

Andrea Cagan, obrtno spretna zapisovalka biografij znanih in slavnih (Diana Ross, Marianne Williamson ...), se je tokrat lotila življenjepisa v javnosti enega najbolj prezrtih glasnikov miru. Čar njegovih besed ni le v tem, da ponujajo tisočletja staro modrost na svež, sodoben in zdravohumoren način, temveč predvsem v tem, da Prem Rawat trmasto pripisuje mir človekovi notranjosti, ne zunanosti. Ljudem, ki mu prisluhnejo, pa dopušča osebno razumevanje sporočila, brez vcepljanja bodisi kulturnih bodisi ideoloških predstav in idealov.

Rawat ne piše knjig, zato biografija, ki vsebuje tudi citate in odlomke iz njegovih govorov, ponuja edinstven vpogled v njegovo delovanje. Kdo je torej skrivnostni govornik indijskega rodu, ki se medijem izmika že vsaj petintrideset let, potem ko so ga pri trinajstih letih ob prvem obisku v Združenih državah in v Veliki Britaniji hoteli prodati kot dečka-mesijo? Odtlej je njegovo delovanje osredotočeno na približno 70 prireditvev, na katerih govori iz leta v leto in jih organizirajo zainteresirani prostovoljci na vseh celinah ali pa, v zadnjem času, avstralski, novozelandski ali italijanski parlamentarci, Organizacija združenih narodov oz. vodstva univerz kot so Oxford, Salamanca, Berkley, Miami Dade, Kuala Lumpur, Rio de Janeiro, New Delhi ... Poleg besed, ki so v obliki videoposnetkov in podnaslovljenih televizijskih oddaj brezplačno dostopne na različnih kabelskih televizijah in na svetovnem spletu pod skupnim naslovom Besede miru, Rawat brezplačno ponuja tudi Znanje o sebi – štiri zelo preproste tehnike, s katerimi se človek lahko obrne vase in doživlja mir, ki je že v njem.

Prvi koraki njegovega dela so se začeli v času, ko je to isto Znanje po Indiji širil njegov oče. Ta je pred smrtjo želel, da s tem nadaljuje najmlajši od štirih sinov, šele sedemletni Prem, ki so ga ljubkovalno klicali Maharaji. Ob boleči izgubi očeta je zahtevno nalogo sprejel tako, da je večji del osemletke med tednom hodil v šolo, ob vikendih pa o notranji izpolnitvi predaval desettisočglavim množicam po vsej Indiji. Pri trinajstih je prišel na Zahod, ta pa je v času hipijevstva sprožil vik in krik spricho Rawatove mladosti in sledila je dokaj neprijetna izkušnja, ko so mladeniča v precejšnjem kulturnem šoku vlekli iz ene oddaje na drugo, od enega časopisnega intervjuja k drugemu. Odločil se je, da se medijem ne bo izpostavljal, njegovo sporočilo, ki, kot sam pravi, ni ne politično, ne kulturno, ne duhovno, ne filozofsko, pa tega od njega niti ni terjalo. Še naprej je tako kot v mladosti predaval deset tisočem na prireditvah odprtega tipa, vendar stran od vseh, ki so kazali tendenco potvarjanja ali prodajanja njegovega početja. Še ne polnoleten se je izšolal za pilota, s pilotsko licenco za najširši spekter letal (ki jo vsako leto obnavlja) pa odtlej sam leti na vse svoje prireditve. Prav tako je kmalu odkril strast do restavriranja starih avtomobilov in do umetnosti. Še kot najstnik se je zaljubil v Marolyn, steverdoso ameriškega rodu, s katero imata štiri odrasle otroke. Živijo v Los Angelesu, Prem pa enajst od dvanajstih mesecev preživi na turnejah.

Knjiga je napisana na podlagi posnetkov s predavanj, med katerimi Rawat občasno reflektira svojo življenjsko pot ter na podlagi intervjujev z ljudmi, ki Maharajija – sicer tudi prijavitelja več izumov in patentov s področja aeornavtik in računalništva – spremljajo pri njegovem delu. Avtorica je napisala nepredvidljivo in presenetljivo napeto zgodbo, saj Rawat večkrat poudarja, da mu življenje, ki je prečudovito lepo in notranje bogato, s svojimi slabimi platmi nikdar ni prizanašalo. Še posebej zanimivo sta opisani mladost in otroška očaranost nad svetom narave, medtem ko so

mu osemdeseta in devetdeseta prinesla precejšnje težave z organizacijami, ki so v različnih deželah poskušale širiti njegovo sporočilo. Kontroverzni mož danes deluje v okviru lastne fundacije, preko katere sodeluje z drugimi človekoljubnimi organizacijami in ob največjih naravnih katastrofah dobavlja pomoč ljudem po svetu (cunami v Indoneziji in Šri Lanki, orkan Katrina, težave z vodo v Afriki in na Bližnjem vzhodu ...). Za svoje govore ne prejema povračil, temveč se vse prireditve zgodijo izključno na podlagi prostovoljstva.

Kljub temu, da Rawat zatrjuje, da njegovo sporočilo ni filozofske narave, pa ga v dobesednem pomenu besede filozofija, ki je ljubezen do modrosti, verjetno marsikdo sam pri sebi označuje za enega najbolj presunljivih živih filozofov. Fascinantno!

Prireditve v Sloveniji – Prem Rawat je v ljubljanskem Cankarjevem domu pred polno Gallusovo dvorano doslej govoril petkrat, lani novembra pa je bil na povabilo italijanske vlade častni govornik v Trstu, na prireditvi z naslovom Mir onkraj meja, ki je označevala padec meje med Italijo in Slovenijo.

Dve zanimivosti – Življenjepis Mir je mogoč so lani v svojih torbica 'dobrot' prejeli tudi oskarjevi in grammyjevi nagrajenci, zato lahko le upamo, da se bo nekaj te modrosti prelilo v bodoče ameriško filmsko in glasbeno ustvarjanje. Največja prireditev Prema Rawata se je zgodila leta 2007 v Patni v Indiji, kjer ga je v enem dnevu prišlo poslušat več kot 500.000 ljudi.

Citat – »Tako težko nam je razumeti, da je to življenje največja, najbolj čudovita trofeja, kar jih lahko kdaj dobimo. Če je bilo tekmovanje, je bilo že dobljeno. Zdaj je čas, da smo, da se sprostimo in uživamo. Uživajte v tej trofeji. Občudujte jo in cenite, ljubite in razumite, in bodite ponosni na to, da ste živi.« – Slonokoščena obala, 1985

Pot ideološke neodvisnosti

S svojim izjemnim življenjskim in literarnim vitalizmom ter z nominacijo za Nobelovo nagrado na področju književnosti je petindevetdesetletni primorski pisatelj Boris Pahor – kot zgled klenega slovenstva – postal naslednik olimpijca Leona Štuklja.

Žiga Valetič

Beseda »suhota«, ki se nahaja v naslovu Pahorjevih biografskih zapisov, se nanaša na »pokrit prostor, zato lahko tudi kraj, kjer si na suhem ...« Življenjepi, ki po besedni finesi meji na roman, je sestavljen iz krajših etap življenja, ki se naslanjajo na mnoge kraje, kjer je avtor našel nekakšno zatočišče pred vetrovi tega sveta. Pa ne vedno. Ko se človek bliža trenutku, ko lahko poreče, da je s svojim življenjem zaokrožil stoletje, so prvo, na kar pomislimo, spremembe. Vetrovi sprememb so bili v zadnjih sto letih verjetno najbolj vrtinčasti v celotni zgodovini človeštva: od ledenohladnega piša industrializacije do cunamija svetovnih vojn, politično-ideoloških orkanov ter današnjega trenutka globalizacijskih ujm. Vzporedno se porodita vprašanji, kako vse to preživeti na razumski, pa tudi fizični ravni, če si že pred davnimi šestdesetimi desetletji bolehal za jetiko in podhranjenostjo ter preživil vse druge krutosti, ki ti jih je prizadejalo nacistično taborišče.

Suhote so nekakšne popotniške točke, zapiki, kjer si pisatelj potrdi, da je vsak del poti potoval le do samega sebe. Kjer se ustavi in preveri občutek, da mu preganjanje in šikaniranje, napadi in ignoranca ne morejo do živega. To so družinski prostori iz Pahorjevega mladostnega Trsta, ali pa šolske sobane, vojaški šotori, priložnostni hoteli, bolnišnice, začasna bivališča, izbe, v katerih je presedel ob pisalnem stroju, stavbe, v katerih se je srečeval z drugimi pisatelji ...

Lahko pa so suhote tudi ponudba za razmislek o suhi in grozoviti težavnosti ohranjanja ideološke neodvisnosti, zaradi katere si vedno nekako porinjen na rob, hkrati pa včasih nehote zasiješ pred drugimi kot zaslepljujoče ogledalo, v katerega se nihče ne želi zazreti. Slovenija je še danes razpeta med navidez nepopustljiva ideološka trenja, na privide političnega blokovanja, ki nikogar ne puščajo ravnodušnega in le redko se pojavi tako vztrajen in zdrav človek, ki kljub jasni politični misli in razdelanim osebnim prepričanjem ne podleže skušnjavama manipulirati ali biti zmanipuliran. Pahor sodi med tistih nekaj osamelcev, ki verjamejo v preseganje nasprotij in v možnosti sobivanja različno mislečih, saj življenje tržaških Slovencev nikdar ni bilo drugačno.

V knjigi, kjer posamezne dogodke napoveduje in se drugič k njim ponovno vrača, najprej prikaže svoje otroštvo, mladost, družinske portrete in vzdušje v predvojnem Trstu, v katerem sta italijanski fašizem in klerikalizem v velikem zamahu brisala vse, kar je bilo slovenskega. Pahorjeva naklonjenost domačemu jeziku, ki se je kasneje razmahnila v bogat osebno-izkustveni literarni in uredniški opus, se kaže že v zgodnjem šolskem obdobju: »... ob odpravi slovenskega pouka nisem bil zmožen, da bi se prelevil v italijanskega učenca in dijaka. Ni mi šlo v glavo, da je to nujno, obenem pa sem nekje slutil, da ne gre samo za uporabo nemojega jezika, ampak za pravo cepitev na drugi rod.« Kot mladenič se je vpisal v semenišče in študiral bogoslužje, vendar je s Cerkvijo prekinil in se kasneje tudi ni poročil cerkveno, temveč zgolj formalno.

Kot Tržačan je bil vpoklican v italijansko vojsko, kjer je zaradi jezikovne nadarjenosti delal kot tolmač, kasneje pa pretrpel taborišče Struthof–Natzweiler, o katerem je napisal svoj najbolj znani roman Nekropola.

Sodeloval je s številnimi literarnimi revijami in kljub svoji levičarski izprijanosti po vojni obsojal komunistično oblast, ki je, med drugim, nonšalantno preprečila delovanje še enemu izjemnemu pisatelju, Edvardu Kocbeku – krščanskemu socialistu in soustanovitelju Osvobodilne fronte ter države Jugoslavije. Pahor mu je »škandalozno« stopil v bran, ko je leta 1975 skupaj z Alojzjem

Rebulo v Trstu izdal knjigo Edvard Kocbek – Pričevalec našega časa. (V tej točki se Moje suhote prevesijo v pomenljiv dnevniški zapis iz tedanje dobe.) Ta Pahorjeva poteza je bila obenem refleks na mačehovski odnos ljubljanske vlade do naše manjšine v Italiji, ki je ravno zaradi zgodovinskih prelomov skupaj s Primorsko vedno izkazovala najmočnejšo pripadnost slovenstvu. Pahor se v svojih Suhotah živahno in naklonjeno, z izurjenostjo veččega skicirja spominja premnogih ljudi, ki so zaznamovali njegovo osebno pot in drugih, ki so v povojnem obdobju vpricho njega zaznamovali usodo naroda. Velikan.

Nekropola – V šestdesetih letih, ko je Pahor napisal svoj najbolj znani roman, so v Italiji prepričali njegovo izdajo. Letos januarja je Nekropola pri naših sosedih za več tednov postala najbolj prodajana knjiga (30.000 izvodov), Boris Pahor pa – s svojimi sijajnimi nastopi v najbolj vidnih italijanskih medijih – prvi glasnik, učitelj in tolmač zgodovine italijanskih Slovencev. Pisatelj je bil sprejet v red legije časti, kar je v Franciji najvišje državno odlikovanje.

Taras Kermauner – Študentska založba je pred nekaj meseci izdala knjigo izpod peresa Tarasa Kermaunerja, še enega staroste slovenske pisane besede, pod naslovom Navzkrižna srečavanja. Tudi pri njem gre za eklektičen pogled na svet in povojno slovensko zgodovino. Kermauner, ki je, star 78 let, preminil kmalu po objavi knjige, je bil predvsem esejist, literarni zgodovinar, kritik in dramaturg. (www.kermauner.net)

Monty Pythonovec kot svetovni popotnik

Žiga Valetič

Sveže, igrivo in reflektivno odkritje vzhodne Evrope skozi oči netipičnega Zahodnjaka, ki zaobjame okroglih dvajset držav, ki so se, ali pa se še pridružujejo združeni Evropi.

Palin je tisti Monty Pythonovec, ki je v dnevnikih najprej popisal desetletje delovanja televizijske komične družine Leteči cirkus Montyja Pythona (1969–1979), nato začel v osemdesetih pisati knjige za otroke, z devetdesetimi pa nakazal novo smer udejstvovanja, ki ga je obdržala tako blizu televizije kot v bližini knjig. BBC-jeva dokumentarna sezona Nova Evropa se je pred časom odvrtila tudi na naši nacionalni televiziji, knjiga pa je zaenkrat Palinova edina v slovenskem jeziku. In čeprav nekateri gledalci njegovih serij zatrjujejo, da je zadnja tudi najbolj mlačna doslej, je ta bržčas še posebej zanimiva za nas, saj se popotovanje začne z obiskom Slovenije. Navsezadnje so morda nekoliko »mlačne« tudi nove države Evropske Unije, ki jih knjiga obravnava, čeravno Palin ni tega mnenja in tudi »mlačnost« je mogoče raztolmačiti kot neke vrste zmernost in uravnoteženost. Med državami novinkami namreč prevladujejo dežele, ki se verjetno nikoli ne bodo povsem izkopale iz socializma in hkrati nikoli ne bodo povsem zaobjele kapitalizma. Slovenija, Hrvaška, BiH, Albanija, Makedonija, Bolgarija, Turčija, Moldavija, Romunija, Srbija, Madžarska, Ukrajina, Estonija, Latvija, Litva, Rusija, Poljska, Slovaška, Češka in Nemčija še nikoli doslej niso skupaj nastopale drugje kot na Evroviziji, zato je Palinov podvig zalo natančno usklajen z duhom časa in s prihodnostjo, ki šele nastaja.

Avtor se na več tisoč kilometrov dolgi poti v posameznih državah seveda ni mogel zadržati dlje kot nekaj dni. V Sloveniji je svoj obisk končal pri številki tri, služil pa mu je za bežen pogled na Julijce, Gorenjsko in Bled, pri čemer je zaobšel Panonijo oz. Prekmurje. To pa je tudi ena večjih pomanjkljivosti tega potovanja, saj je bil morda nekoliko bolj kot na ruralno krajino osredotočen na željo videti, doživeti in prikazati kar se da veliko glavnih mest, kjer se lahko srečuje tudi kulturna raznolikost podeželja.

Če se Palin ob koncu knjige omehčano in tehtno vpraša: »Smo res na pragu novih časov, ko bo neka nova Evropa sodelovanja zamenjala staro Evropo nasprotij?«, je na začetku svoje poti še prepričan, da je ta del sveta v zadnjega pol stoletja prvenstveno krojila politična nastrojenost. V uvodnem sprehodu med julijskimi vršaci zapiše: »Na steni kočje visi zemljevid in vodnik nam pokaže, kje smo. Skoraj natanko na meji med Italijo in Slovenijo, se pravi tam, kjer naj bi, kot so me učili, zahodna Evropa mejila na vzhodno,« in nadaljuje, »v petinštiridesetih letih mojega življenja je Sovjetski zvezi in njenim satelitskim državam uspelo pol Evrope spremeniti v tuj, negostoljuben, birokratski, siv svet.« Že naslednji dan se mož znajde na Bledu, v družbi Lada Leskovarja, ki je prišleku zapel tako kot Titu v zanj nostalgicnih časih ter v isti vili. »Tu ne le ni sledu o komunizmu – temveč tudi o dvajsetem stoletju ne. Bled je kakor kakšna avstro-habsburška kostumska predstava,« pove Palin.

V nekaterih državah, tako kot na Hrvaškem, v Romuniji, na Poljskem in v Nemčiji, se zadrži dlje časa. Pred bralcem se razgrne paleta obrazov, narodov, kultur, hrane, drobnih užitkov, običajev, temperamentov, umetnikov, posebnosti, sodobnost in tradicija, urbanost in narava, katoliki, ateisti, muslimani, komunisti, pravoslavci, pogani, Ugrofini, Turki in Slovani, ki tod seveda prevladujemo. Ko gledamo Palinove oddaje o drugih predelih sveta, se nam pogled v intimna osebna življenja na drugi strani planeta ne zdi vprašljiv, bolj ranljivi pa smo, če se na piki kar naenkrat

znajdemo sami. A raziskovanje vzhodne Evrope skozi vedoželjne oči potnika tudi mi izkusimo kot radoživo odkritje nekega novega, skorajda nedolžnega sveta, avtorjev pogled pa je – zgodovinsko gledano – netipično angleški, saj je Palin prijeten, odprt in učeč se vodnik. Kljub temu boste ob številnih zanimivostih nehote imeli pred očmi dejstvo, da je Nova Evropa prvenstveno namenjena bralcem in gledalcem drugih predelov planeta, do katerih britanski avtor nedvomno lahko seže.

Leteči cirkus Montyja Pythona – Vse se je začelo s televizijsko serijo, ki je gledalce zabavala med letoma 1969 in 1974. Skupina, v kateri so sodelovali Graham Chapman, John Cleese, Terry Gilliam, Eric Idle, Terry Jones in Michael Palin, pa je skupaj posnela tudi tri celovečerne filme: Monty Python in sveti gral, Brianovo življenje ter Monty Python in smisel življenja. Na koncu so se člani razkropili novim, individualnim projektom naproti.

Priznanja – Po vsakem od članov skupine Monty Python je bil poimenovan en asteroid. Palinov je Asteroid 9621 Michaelpalin. V poklon za popotniška prizadevanja so v Angliji po njem poimenovali tudi dva vlaka, leta 2005 pa so ga komedijanti postavili na 30. mesto najboljših svoje vrste. Letos je v Dublinu prejel literarno nagrado Jamesa Joyca, ustanovil pa je tudi center, ki pomaga otrokom z govornimi motnjami.

Palinova popotovanja – Leta 1989 je svoje prvo popotovanje zaokrožil v potopisu Okrog sveta v 80 dneh, od takrat pa je sledilo še pet podobnih knjig, med pisanjem katerih je obkrožil svet (Pole to Pole, Full Circle), šel za Hemingwayjevimi stopinjami (Michael Palin's Hemingway Adventure) in prepotoval Saharo ter Himalajo. Knjige so nastajale kot dopolnilo k različnim sezonam BBC-jeve dokumentarne serije.

Vrhunsko artikulirana vizija

Inteligentna avtobiografska refleksija stanja ameriškega duha in vizija poti, ki bi svetovno politiko v marsičem lahko spremenila na bolje.

Žiga Valetič

Ena od delnih razlag, zakaj je aktualni ameriški predsednik George W. Bush – kljub temu, da so ga množice in politični analitiki širom planeta označili za enega najbolj površnih predsednikov v zgodovini ZDA – bil izvoljen tudi v drugo, bi znalo biti razburjenje Američanov nad mednarodnim posmehom, ki ga je bil Bush deležen kot nadpomembna politična ikona. Zaradi očitne nerazgledanosti si je večji del posmeha zaslužil, zaslužil pa bi si tudi bolj artikulirane in vsebinsko ter populistično bolj zrele tekmece in kritike. A pred Ameriko so nove volitve in nove priložnosti za popravljanje napak, ki jih ni storila le zadnja administracija, temveč jih marsikdo očita tudi dominantnemu demokratskemu paru Clinton, ki naj bi kljub liberalnemu obnašanju (seksualni škandali, saksofon, koketiranje z mediji) v resnici vodila precej republikansko politiko.

Novi demokratski kandidat za predsednika je najprej napisal zelo osebno knjigo Očetove sanje, ki bo v slovenščino prevedena še v tem letu, v knjigi Pogum za upanje pa prek osnovnih političnih nazorov razkriva svojo poklicno in družinsko pot, pa tudi mnoge globoko zakoreninjene zmote, ki jih Washington ponavlja iz mandata v mandat. Pisanje je visoko artikulirano kot tudi Obamovi govori, ki si jih za razliko od predsednika Busha vsaj v ključnih trenutkih piše sam ali pa jih govori iz trenutka. Največji predsedniki iz začetkov dežele, ki je kasneje postala največja svetovna velesila, so bili znanstveniki, izumitelji, naravoslovci in pisatelji, zadnja desetletja pa za krmilo prihajajo predvsem populist brez treznega pogleda na sedanost in smeje vizije prihodnosti. Obama bi znal biti dramatično drugačen. Svojo kandidaturo je iz precejšnje politične anonimnosti napovedal kar z dvema refleksivnima knjigama, kar se na prvi pogled lahko zdi kot zelo povprečno orožje političnega nastopa na tako velikem odru. Toda vsakomur, ki se sprašuje, kakšno moč sploh še imajo knjige, odgovor zanesljivo lahko ponudi Barack Obama, ki s senatorjem McCainom že bije zadnje obračune v boju za Belo hišo.

Kot v Očetovih sanjah tudi v Pogumu za upanje (bolj dobeseden prevod bi bil Drznost upanja) nadgradi svoje izkušnje iz okolišev in okoliščin, v katerih je odraščal in se kalil, in ki so ga med drugim napeljali k poglobljenemu iskanju verskih temeljev. Korenine je pognal v cerkvi kontroverznega pastora Jeremiaha Wrighta, zagovornika pravic temnopoltih, med kampanjo pa se je zaradi pastorjevih radikalnih stališč že moral distancirati od cerkvene skupnosti v Illinoisu. Če knjigo primerjamo z Obamovimi aktualnimi članki, govori in intervjuji, je razvidno, da so njegova osebna stališča do mnogih vprašanj dosledna, čvrsta in zdrava, kot da ne bi šlo za predsedniškega kandidata, temveč za svojstvenega filozofa. Toda ali ni že Platon v svoji Državi namignil, da naj bi bili za voditelje najbolj primerni ravno filozofi? Po drugi strani pa naj bi tudi modri Mohamed, oče islama, bojda naredil nekaj napak, ko se je lotil posvetne oblasti in začel pisati zakone za kmete in živinorejce. V vsakem primeru je – če že potrebujemo politične voditelje – nedvomno lažje hoditi ob osebnostih zdravega duha in zgledne inteligence kot pa ob neukih naivnejših ali pohlepkih koristolovcih.

V Obamovi zaokroženi politični misli je moč razbrati odsev številnih ur, preživetih ob dobrih knjigah, ki so mu bile zveste sopotnice, preden si je ustvaril družino in kariero. V tematikah, ki jih obravnava, odmevajo tudi nekatere naravnost preroške misli rtagično preminulega Martina

Luthra Kinga. V izbrušenem esejičnem slogu se pisec dotika ključnih vprašanj, ki bi jih volilci in novinarji hoteli izvedeti od kateregakoli predsedniškega kandidata: odnosa do temeljnih človeških vrednot, do vere, družine, rase in ustave ter jih podkrepi s povsem svežimi, prodornimi in konstruktivnimi zamislami glede ameriške zunanje politike, s pogledom na možnosti izboljšanje sobivanja Američanov različnih kultur.

Izvrstna osvežitev iz logov političnih mislecev in dobro zamišljena vizija drugačnega sveta. A počakajmo na rezultate. Ameriške in Obamove.

Trije cilji, ki jih je Barack Obama deklariral medijem (Newsweek, Rolling Stone) za svoj prvi morebitni mandat v Beli hiši: vrnitev ameriških vojakov iz Iraka, splošno zdravstveno zavarovanje za vse državljane in nova energetska politika, s katero bi ZDA postale manj odvisne od bližnjevzodne nafte in bi začele z zaviranjem trenda globalnega segrevanja.

Politične knjige. Tudi Slovensko osamosvojitveno preteklost so pestrile knjige vidnejših domačih politikov. Zadnja med njimi je bila Rojstvo države (2007), ki jo je napisal starosta France Bučar, pred njim pa so odmevna dela v spodobnih nakladah prodali tudi Janez Janša (Okopi, 1994), Janez Drnovšek (Moja resnica, 1996) in drugi.

Založba Sanje. Od knjig politične tematike je založba Sanje izdala dve knjigi Noama Chomskega (Profit pred ljudmi in 11/9), pripravlja pa celo serijo tovrstne literature: dve knjigi kubanskega revolucionarja Ernesta Che Guevare, knjigo haške tožilke Carle Del Ponte, Zadnje zapise Ane Politkovske, Mir in kazen novinark Florence Hartmann in delo vojnega kirurga Gina Strade.

Čar uporabne psihologije

Nazorna študija o učinkovitem kombiniranju znanja in intuicije, izkušenj in trenutka

Žiga Valetič

Človeška védnost ali védenje je že stoletja eden temeljnih izzivov raziskovalcev na področju filozofije, biologije in psihologije. Ljudje kot naravna vrsta se od ostalih živih bitij na planetu ločimo po svojem razumu, po svoji zapleteni sposobnosti stvarnega, pa tudi abstraktnega mišljenja. Ta nam omogoča, da ustvarjamo čudovite in na drugi strani uničujoče reči. V zadnjih desetletjih se je pojmovanje védnosti preselilo na področje biokemičnih raziskav in se obenem zateklo k temeljnim izvorom, kot so jih zastavila davna izročila svetovnih religij. Tista veja, ki lahko spoji in sintetizira tako različne poglede na človeka kot sta radikalno znanstveni in radikalno religiozni, pa je seveda psihologija. Toda 'veda o duši', kot jo tudi imenujemo, se je že svoji mladosti dokaj hitro ujela v začarane kroge zapletenih grafikonov, tabel, enačb in statističnih pojasnil, zaradi česar je dr. Janek Musek XY pred nekaj leti v uvodu *Zgodovine psihologije* zapisal, da bo prihodnja doba postregla s pravo revolucijo in povsem novimi pojmovanji ter pristopi k raziskovanju človekove duševnosti. Gladwellov *Preblisk* je nedvomno eden prvih znanilcev tega zanimivega stališča cenjenega profesorja.

Preblisk – angleško *Blink* – ponuja temeljit, zabaven in intriganten razmislek o trenutkih, ko se soočamo s prvimi vtisi o novih stvareh, ljudeh in doživljajih, na katere smo se primorani tudi odzvati. Gre za mnoge trenutke, ko vemo, ne da bi vedeli, zakaj vemo in za trenutke, v katerih nas občutki povsem prevarajo.

Kako so umetnostni zgodovinarji in kustosi v nasprotju z natančnimi znanstvenimi dokazi že ob prvem stiku z umetnino intuitivno vedeli, da je bil kip v muzeju J. Paula Gettyja ponaredek, niso pa znali pojasniti, čemu se jim zdi tako? Kako lahko profesor John Gottman, ki je na Univerzi v Washingtonu v dobrih dveh desetletjih analiziral pogovore več kot tri tisoč zakonskih parov, po eni uri medsebojnega pogovora posameznega para s 95-odstotno zanesljivostjo ugotovi, kateri dvojec bo čez petnajst let še vedno poročen? Kako je mogoče, da ljudje sodno ne preganjajo prijaznih zdravnikov oziroma jih ne tožijo zgolj zato, ker bi naredili malomarno napako pri njihovem zdravljenju, temveč jih tožijo predvsem takrat, ko jih kot paciente niso obravnavali dovolj spoštljivo? Kako je mogoče, da eden najuglednejših teniških trenerjev Vic Braden že pred tenisačevim servisom z osupljivo zanesljivostjo ve, kdaj bo igralec storil dvojno napako? Zakaj za direktorje večjih podjetij večinoma nameščamo visokopostavne moške, tudi če na podstrešju ne premorejo niti ščepca soli? Kako je mogoče, da rasni predsodki, neutemeljene domneve in trhle predpostavke o različnosti kupcev preperečujejo prodajalcem avtomobilom, da bi prodali več svojih izdelkov? Kako je lahko vietnamski veteran Paul Van Riper, ki so ga izbrali, da bi v najdražji vojaški vaji vseh časov vodil na papirju nemogoč upor proti visokotehnološkemu ustroju sodobne ameriške vojske, le-to uspel poraziti? Kako je mogoče, da je okus pepsija že desetletja bolj priljubljen od okusa kokakole, vendar se slednje proda bistveno več? Kako (in ali) uspevajo zdravniki, gasilci in policisti v izjemno kratkem in usodnem času sprejemati prave odločitve?

Gladwell niza primer za primerom ter z razumljivim jezikom pojasnjuje vzajemno pomembnost naših izkušenj ter naše odprtosti za sedanji trenutek, riše skladnost našega razumskega in našega instiktivnega delovanja, dokazuje harmonične učinke našega logičnega znanja in naše podzavesti. In za spremembo mu vse to uspe brez sklicevanja na duhovna in ezoterična orodja ter brez znan-

stveno-statističnih ali težko doumljivih metod filozofskega diskurza. Nadvse priljudno in koristno, saj se ne ukvarja s tem, kako se obvarovati prodajalcev megle in kako postati tak prodajalec, temveč preizkuša stopnjo naše pripravljenosti na celo vrsto realnih življenjskih situacij. Psihologija je končno stopila med resne znanosti, zmanjšala zaostanek in si začela celo pridobivati prednost pred sestrskimi vedami.

Prelomna točka je bila Gladwellova prva knjiga, v kateri je opisal, da mora prodorna ideja prestopiti neko točko, po kateri njeno sprejetje za množice ni več problem. Delo se je torej lotevalo marketinga in prodaje, toda iz poglobljenih sociološko-psiholoških gledišč. Gladwell je vpeljal tri zakone prelomne točke: zakon peščice, dejavnik prijemljivosti in moč okoliščin.

Med najvplivnejši Američani. Gladwella, ki je v Kanadi sicer diplomiral iz zgodovine, je revija Time po njegovih uspešnicah *Pelomna točka* in *Preblisk* leta 2005 umestila med sto najvplivnejših američanov.

Zbirka Esenca. V Sloveniji obstaja lepo število esejističnih zbirk, med katerimi verjetno izstopajo Analecta, .cf in Koda, Mladinska knjiga pa z zbirko Esenca in njenimi nekaj naslovi letno bogati bogati prevodno esejistiko na Slovenskem. V njej so izšle tudi druge knjige sodobnih in pokojnih popularnih avtorjev kot so Bill Bryson, Erich Fromm, Sigmund Freud, Richard Dawkins in Al Gore, letos pa so poleg *Prebliska* v črno zadeli tudi z Wrightovo *Moralno živaljo*.

Podobnosti, ne razlike

Vsestranski znanstveni dokaz tega, da je razvoj civilizacij na različnih celinah napredoval različno hitro zaradi raznolikih naravnih danosti, ne pa zaradi višje ali nižje inteligence katerekoli rase.

Žiga Valetič

Knjigo oglašujejo kot »eno najpomembnejših knjig zadnjega desetletja, ki je bila pet let med najbolj prodajanimi v spletni knjigarni Amazon.com«. Za hitro sodobno civilizacijo je pet let lahko kratka ali pa dolga doba. Kakor se vzame. Vsekakor pa je pet let dolga doba za popularno lestvico branosti, ki se ne spreminja le iz tedna v teden, temveč iz ure v uro. In še posebej dolga, če upoštevamo, da je pred nami zahteven esejistični zamah, ki eklektično prepleta zgodovino, geologijo, izvor jezikov, biologijo, arheologijo, tehnologijo, antropologijo, zgodovino religij, politologijo in še številna druga znanstvena področja. Knjiga je pred desetletjem prejela Pulitzerjevo nagrado in tudi zato sodi v najožji krog neučbeniških del splošnega pomena, kot so tudi pri nas izdane Brysonova Kratka zgodovina skoraj vsega, Gorovi Na poti k ravnovesju in Neprijetna resnica, Zgodovina boga Karen Armstrong, Hawkingovo Vesolje v orehovi lupini ali Huntingtonov Spopad civilizacij.

Preprosto bi lahko rekli, da se Diamondovo pisanje, ki je dobro organizirano in bliskovito asociativno, ukvarja z raziskovanjem pojma civiliziranosti, ki ga je vzel pod drobnogled tudi leta 2005 v knjigi Propad civilizacij. Kot pravi sam, pa mora to tematiko sintetizirati en sam avtor, sicer bi se njeno sporočilo razpršilo in izgubilo na teži in pomenljivosti, zaradi česar besedilo neizogibno nosi tudi osebni podton.

Sporočilo knjige se začne z vprašanji. Zakaj so se epidemije nalezljivih bolezni pojavljale med Evropejci? Kje so se razvile različne vrste domačih živali in zakaj tam, kjer so se? Kako so rastlinske kulture vplivale na ljudi? Kako so na razvoj in padec civilizacij vplivali podnebje in vremenske razmere? Kje na Zemlji so se prej kot drugod razvijala zahtevnejša jeklena orodja in zakaj ravno tam? Kako to, da se je pisana beseda rodila v Iranu, kjer je danes večina ljudi nepismenih? Vprašanja, ki iz preteklosti prinašajo odgovore in hkrati še kako nazorno tolmačijo našo sedanost. Kako so se oblikovale in kako so razpadale človeške ožje in širše, velike in male skupnosti in zakaj ravno tako kot so in zakaj ravno tam, kjer so in zakaj ravno takrat, kot so? Kolikšna je pri tem vloga razlik med ljudmi, če te – razen na površju – sploh obstajajo? Zakaj je zgodovina politične misli izšla iz evropskih tal? In kolikšna je dandanes sploh še moč Zahoda, ki šteje le sedmino svetovnega prebivalstva in vlada prav takšnemu številu Zemljanov?

Drugačnost Diamondovega zgoščene motritve nad širokim spektrom znanja je predvsem v tem, da človeške zgodovine ne obravnava skozi zahodna očala, temveč se poudarjeno posveča preostalim celinam, ljudstvom in civilizacijam. V devetdestih, ko je knjiga izšla, je sprožila populistični prevrat v zgodovinopisju, saj avtor ne domneva, da je zahodni svetovni nazor samoumevno boljši ali naprednejši od nazorov, ki so se skozi tisočletja izoblikovali drugod po svetu, zato se besedilo nenehno seli iz Nove Gvineje v Severno Ameriko, nato pristane v ekvatorialni Afriki, preskoči v Azijo, hkrati pa premaguje tudi časovne razlike. Eno za drugo išče vzporednice ter primerjave, kot da bi želel na podlagi raznovrstnih znanosti enkrat za vselej razčistiti in odpraviti domneve o tem, da so razlike in ne podobnosti tisto, kar nas ljudi kot vrsto dela posebne.

Bralcu odvetujem zgolj to, da se na pamet nauči podatke iz prvega poglavja, ki govorijo o selitvi človeštva iz afriškega naračja. Ameriški genetik Spencer Wells je v tem tisočletju z mikroanalizo kromosomov na tisočev ljudi iz vsega sveta revolucionarno zarisal pot človeške naselitve Zemlje,

ki se ni začela pred milijoni let, ampak šele pred približno 50.000 leti. Diamond se je med pisanjem Pušk, bacilov in jekla seveda opiral na znane podatke tistega časa in ni mogel prebrati Wellsove Odiseje človeštva (Učila, 2008). Na srečo pa se knjiga pretežno ukvarja z obdobjem zadnjih trinajst tisoč let, ko smo poselili bolj ali manj ves planet.

Leta 2008 se moram kot bralec Diamondovih faktičnih knjig o zatonu civilizacij vprašati, kako naj tematiko navežem na današnji čas vse bolj izrazitih podnebnih sprememb. Mar niso znanstveniki in pisatelji že desetletja napovedali, da nas vsestransko in naraščajoče izkoriščanje Zemlje ter njenih virov, kakršnemu smo priča že najmanj od industrijske revolucije dalje, ne bo pripeljalo daleč?

Zanimivosti

Sodobni filmi o apokalipsi. V zadnjih letih smo lahko videli kopico filmov, ki jih je oplazil apokaliptični duh: Dan pojutrišnjem, Jaz, legenda, Apocaliptico, Vojna svetov, Matrica, 28 dni pozneje, Otroci človeštva, prihaja risanka Wall-E, čakamo pa tudi McCarthyjevo Cesto, ki je bila pred kratkim kot knjiga prevedena v slovenščino.

Jared Diamond (1937) je profesor geografije in fiziologije na Univerzi v Los Angelesu. Leta 1999 mu je ameriški predsednik Bill Clinton podalil zlato medaljo za znanost, njegova knjiga Puške, bacili in jeklo pa je kmalu po izidu prejela še eno znanstveno nagrado – Pi, Beta, Kapa. V življenju je študiral in se ukvarjal z neverjetnim spektrom različnih področij znanosti.

Civilizacija v izvornem, latinskem jeziku pomeni vljudnost ali uglajenost, pa tudi državljana oz. pripadnika neke družbe. Je pojem, ki se je prvič izoblikoval v 18. stoletju. Pomenil je nadgradnjo tedanji fevdalni družbi, kot jo je poznal srednji vek in prehod v razsvetljenstvo. Civilizacija je spoj običajev, ustaljenih prepričanj, navad in znanj neke družbe. Sumerska civilizacija med rekama Eufrat in Tigris (Sirija, Turčija, Iran) se smatra za prvo kompleksno človeško civilizacijo.

Stephenie Meyer SOMRAK, 384 strani, trda vezava, prevod: Nina Medved, Založba Učila, 2007

Stephenie Meyer MLADA LUNA, 452 strani, trda vezava, prevod: Urška Willewald, Založba Učila, 2008

HIT IN MIT ZAKLETOSTI

Fantazijska vampirska romanca, ki med najstniki polni vrzel po zaključku sage o Harryju Potterju, je mladega čarovnika nasledila, ne da bi ga posnemala.

Žiga Valetič

Police v knjigarnah Felix pričajo o tem, da se je tudi pri nas močno okrepilo prevodništvo mladinske fantazijske literature – serij, ki žanjejo svetovno slavo in v času računalniških posebnih učinkov uspešno koketirajo s Hollywoodom. Založba Učila, ki je lastnica teh knjigarn, je v zadnjih letih poskrbela za razmah teh serij tudi v slovenskem jeziku, od Somraka, preko Bartimejusove trilogije, Pratchettovih romanov, Bessonovega Arturja in Minimojčkov, Otrok luči, Moči petih, Otrok zemlje, pa vse do serije japonskih mang Princese Ai ali osamelcev kot sta Grimpov ter najnovejša Nijura. Ampak kaj je tisto, kar nas žene v poseganje po fantazijskih bralskih užitkih? »Kruta realnost«? Se je stvarni svet res tako globoko zapletel sam vase, da ga nič več ne more razrešiti in razvozlati, razen morda čarovnija (Harry Potter), nadnaravna bitja (Eragon), čudežne omare (Narnija), poetična žalost (Zaporedje nesrečnih prigod) ali vampirski poljub večnosti (Somrak). Zasilni odgovor najdemo, če se poglobimo v najnovejši serijski hit, ki zadnje leto kraljuje na vrhovih svetovnih bralnih lestvic, s poudarkom na ZDA. Iz prve knjige Somrak, ki je bila tudi avtoričin prvenec, so se zaenkrat razrasla tri nadaljevanja, ki se v usklajeni grafični podobi že vsaj eno leto bohotijo v knjigarnah večine večjih letališč po svetu (in kje drugje tudi, seveda) ter so celo pomlad, poletje, jesen in začetek zime zasedale prva štiri mesta na ameriški nacionalni lestvici po USA Today, pa tudi na Amazonu je stanje na las podobno. Slovenski privrženci serije že nekaj časa snujejo blog ter vneto pričakujejo tako skorajšnji film z zanimivim naborom »alternativnega« rocka, kot tudi preostala nadaljevanja zgodbe. Ta so bila nekaj časa na voljo samo v izvirnikih, kar se še vedno kaže v spletni prodajalni Mladinske knjige. Po izjemno visokih uvrstitvah lahko sklepamo, da je slovenska mladina odlično jezikovno podkovana in vajena poseganja po fantazijskemu žanru angleškega izvora.

Toda kaj je tisto, kar sporoča Somrak? Zagotovo ne bi dosegel tako izjemne popularnosti, če bi šlo zgolj za še eno vampirsko, mladinsko ali fantazijsko dogodivščino. Godi se tukaj in zdaj in ne v nekem drugem času in prostoru, liki mladostnikov pa so opremljeni z dokaj dobro preslikavo razumevanja, kot ga o življenju goji današnja mladež. V ospredju je ljubezenska zgodba, ki se zgodi med ameriškim srednješolko in srednješolcem, v malem provincialnem mestecu znotraj malega provincialnega življenja. Toda ker dečko še zdaleč ni to, kar je videti na površju, ne ve, ali naj vrat svoje drage poljubi ali ugrizne ...

Avtorica je vampirjem vgradila vse lastnosti, ki so jih ta bitja imela v knjižnih in filmskih različicah Stokerjeve Drakule. In zdelo se ji je, da nekaj dodatnih moči ne bi odpravilo njihove zakletosti, bi pa lahko te moči popestrile dogajanje v knjigi. Mladi vampirji so zato hitri kot strele, močni kot Herkulesi, letijo kot superjunaki, za nameček pa se delijo na dobre in slabe, kar črno-belo napetost še bolj zategne. Na eni strani imamo vampirje, ki so se odločili, da se bodo uprli mesenemu koprnenju po človeški krvi in na drugi strani take, ki grizejo vse, kar se jim nastavi. Ker Edward sodi med tiste prve in ker jo je v prvem delu serije že rešil, mu Bella zaupa in postane del njegove družine. Nekoč se dekle vpričo vampirjev pomotoma ureže, kar sproži resen zaplet. Edward se odloči oditi proč, ker sprevidi, da za Bello predstavlja preveliko nevarnost. Punca pade v jok, nato

pa še polna Edwardovih spominov najde novega prijatelja Jacoba, čigar prava identiteta se razkrije šele v razvoju drugega dela z naslovom Mlada luna.

Klasični ljubitelji vampirske mitologije bodo morda zgroženi nad potvarjanjem izvorne vampirske metafore in bi znali reči, da gre vendarle za samo še eno vampirsko, mladinsko ali fantazijsko dogodivščino. Vampirji so primarno mit in metafora zakletosti in ni ga, ki ne bi občutil nemoči in zvezanosti z bremenami in razlogi, ki jih prinaša življenje. Da pa bi to bilo izhodišče celotne generacije? Sodeč po recesiji in okoljski krizi, ki sta morda šele vzeli zalet, bi – kruto in žalostno, kot lahko zveni – odgovoru kdo lahko celo pritrnil.

Vampirji – Vampir izhaja iz mitološke tradicije balkanskih dežel. Gre za nekakšnega mešanca med človekom in netopirjem – za nočno bitje, obsojeno na večno zakletost. Termin se je pojavil nekje sredi osemnajstega stoletja, v začetku devetnajstega pa je nastalo prvo literarno delo z likom vampirja, *The Vampyre*, ki ga je napisal anglež John Polidori.

Drakula – V romunščini »drakul« pomeni hudič ali zmaj. Sin transilvanskega vladarja Vlada Drakula iz petnajstega stoletja je v maščevanju, ker so očeta izpodrinili s prestola, pobil preko 40.000 očetovih sovražnikov in prijela se ga je slava enega najbolj krvoločnih evropskih vladarjev ter vzdevek Drakula.

Bram Stoker – s pomočjo Stokerjevega romana Drakula je mit o vampirjih postal eden najbolj znanih romunskih kulturnih artiklov. Po Stokerjevih zgodbah so posneli veliko število filmov, eden prvih pa je nemški film *Nosferatu* iz leta 1922. Poznamo več filmov o Drakuli, med katerimi je precej pozornosti vzbudila Coppolina različica iz leta 1992.

PRAVLJIČNA ŽETEV

Butična dvojezična antologija Svetlaninih pravljic in eden od zgodovinskih vrhuncev slovenske književnosti.

Žiga Valetič

Kdo je ne pozna? Oziroma bolje rečeno: kdo se boji Svetlane Makarovič? Mar ni to tista coprnica, ki ni hotela vstopiti v komunistično partijo in je obenem zbežala iz Cerkve ter lahko kot stalna negovalka samonikle misli svoj zgled danes ponudi komurkoli? Ali ni to tista črnogledka, ki je zavrnila Prešernovo nagrado, najvišjo nagrado na področju slovenske umetnosti? In na nekomunikativnost podalpske kulture pljunila tudi kmalu zatem, ko je navdušeno sprejela viktorja za življenjske dosežke? Ali ni to tvorka simpatične, že ponarodele in nadvse priročne poniževalnice, izvorna mati klečeplaznega, pritlehnega in zarukanega – Slovenceljna? Kaj ni to tista tolažilka »marginalcev«, ki so desetletja dolgo imeli pravico smraditi povsod in vsem v obraz – tudi svojim otrokom –, in smo jih odrezali od starega reda stvari ter pustili pred vrati? In ali ni to ženščina, ki si brez dlake na jeziku izmišljuje komično sočne in nenadkriljivo inovativne jezikovne skovanke, če se do oblasti dokoplje klerikalna struja? Mar ni to tista poganka, ki se zadnje čase posveča pisanju o svobodi in lepoti neukalupljene ciganske glasbe, ki se ne prilagaja ne urbanosti, ne dogmam, ne bontonu, ne ustaljenim pravilom metuljčkaste glasbene tradicije? Ja, to je ona in ne bojimo se je. Ker vemo, da je Svetlana tudi in predvsem pisateljica. Avtorica noro priljubljenih radijskih iger, ki so jih ničkolikrat obdrgnile čitalne glave analognih kasetofonov nekdanje otročadi, katere glavnina je že zdavnaj prestopila med mamice in očke. Pesnica, ki je v petintridesetih letih ustvarjanja podpisala ducat zbirk od Somraka (1964) do Mačnic (2006). Šansonjerka mrakobno intimnih izpovedi ter satirično zbadljivih songov o zaplankanosti in ozkosrčnosti. Skladateljica in vokalistka na CD-jih, ki pri nekaterih otroških vzgojiteljicah – kljub cunamiju instantne pop in hit produkcije za najmlajše – še vedno ohranjajo več kot spodobno raven popularnosti. Ustvarjalka za lutke – njena Saprarniška je bila od leta 1986 do danes uprizorjena več kot tisočkrat! In na koncu pravljíčarka. Najbolj znana po svojih basnih, po pravljícáh, v katerih torej nastopajo živali, najraje kar mačke, ki imajo v avtoricinem življenju poseben status.

Svetlanine pravljíce, ki so se z umetelnimi ilustracijami pridiha »po starem« zarisale Alenki Sottler, so antologija šestdesetih fantazijskih in živalskih zgodbic z odlično in celovito očrtanimi karakterji, tako značilnimi za umetnico. Poznamo jih iz gledališča, radia, televizije, slikanic ali manjših pravljíčnih zbirk, še nikoli pa na enem mestu niso bili zbrani Mišmaš, Saprarniška, Škrat Kuzma, Tacamuca, Sovica Oka, Mali parkelj Malič in drugi junaki. Pot med pole papirja pa so našli avtorici najbolj ljube zgodbe, ki so bile v posameznih zbirkah morda prezrte in tudi danes prinašajo večno živa arhetipska sporočila.

Svetlanina zbirka Samost je pred kratkim doživela ponatis s prevodi v nemški in angleški jezik in tudi pravljíce so poleg slovenskega predstavljene tudi v angleškem jeziku. V zadnjem času je pisateljica začela sveže sodelovanje z založbo MIŠ, antologija kot njihovo skupno delo pa je mojstrovina z zgodovinsko (in tudi dejansko) težo, pri kateri se boste lahko najprej navdušili nad njenim obsegom, izborom in otipom, nato pa se ustrašili ... cene. Iz mesečnega proračuna ni preprosto oddvojiti dvestodesetih evrov, toda če denimo iščete avtohtono in avtentično literarno darilo za vaše prijatelje, sorodnike ali poslovne partnerje na tujem, boste težko našli kaj bolj primerne.

Razvetljenja kot na primer tisto o babji radovednosti, ki ga prinaša pravljica o peku »Mishma-sh-u«, so seveda neizbrisna in kot nalašč ustvarjena za to, da podirajo meje.

Ker je šestdeset pravljič simboličnih tudi za obletnico, ki jo bo avtorica obhajala v prihajajočem letu, naj v prihajajočih dneh krščanskega odpuščanja odpustimo tudi Svetlani za vse, kar ji ni uspelo napisati in ji zaželimo sreče, vsega najboljšega in še pravljič!

Rdeče jabolko – je najnovejša Svetlanina slikanica v lucidno prikupnem likovnem (Kaja Kosmač) in ostro nabrušenem jezikovnem slogu črno-rdeče-belih odtenkov. Gre za interpretacijo evropske ljudske zgodbe o Rdeči Kapici. Tak postop nikakor ni nov, je pa zato toliko bolj pomembno, da je avtorsko domišljen. Podoben zgled najdemo v zbirki Miti, ki na vseh celinah ponuja nove avtorske predelave klasičnih mitoloških zgodb.

Nagrade – Levstikova nagrada 1973, 1975, nagrada Zmajeve dječje igre 1975, nagrada Prešernovega sklada 1976 (za pesniški list Vojskin čas), Janusz Korczak Honour List 1987, IBBY Honour List 1994, nominacija za Andersenovo nagrado 1998, 2000, 2002, zavrnitev Prešernove nagrade 2000, Viktor za življenjsko delo 2003. Leta 2000 je nagrado dobil tudi njen literarni junak Škrat Kuzma v delu Škrat Kuzma dobi nagrado.

Veliki pravljíčarji – Največja zbirka pravljíčnih antologij pri nas je zbirka Veliki pravljíčarji, ki je doslej ponudila zbirke Ruskih pravljič Aleksandra Nikolajeviča Afanasljeva, dve knjigi del Hansa Christiana Andersena, Pripovedke E. T. A. Hoffmana, Pravljičice bratov Grimm, Italijanske pravljičice Itala Calvina ter Pravljičice Oscarja Wildea. Založba Didakta pa je izdala antologiji Matevža Ravnikarja in Matije Valjavca, očakov slovenskega pravljíčarstva.

Zemljevidi zdravljenja

Zadnje svetovno popotovanje legendarnega italijanskega novinarja, ki je desetletja potoval in poročal iz Indije in Azije, po upokojitvi pa se je spoprijel z rakom in o tem napisal ... potopis.

Žiga Valetič

Tiziano Terzani je preminil leta 2004, potem ko je vse od vojne v Vietnamu pisal za nemški tednik *Der Spiegel* ter italijanska dnevnika *Corriere della Sera* in *La Repubblica*. Postal je eden vidnejših mednarodnih poročevalcev, ki je o stanju v obiskanih deželah pisal tudi kritične, a navdihujoče knjige: o Vietnamu, pa o Singapurju in Kampučiji, Kitajski ter Sovjetski zvezi. Vzporedno s svojo poklicno dejavnostjo je z veliko strastjo spoznaval kulturna, filozofska in zdravilska izročila tistih dežel, tako da je izkustva in spoznanja, do katerih se je dokopaval, vselej vgrajeval v nikdar suhoparno poročanje. Za novinarsko delo je leta 1997 prejel italijansko Barzinijevo nagrado, kmalu po njegovi smrti pa so novo novinarsko nagrado poimenovali po njem.

Velik del poklicne poti je pisec preživel v Indiji, mnogi pa ga uvrščajo med najbolj pretanjene opisovalce 'duhovnih' izkustev z izdatno, a hudomušno in nekoliko ironično mero zahodnjaškega dvoma. Evropsko bralstvo ga presenetljivo postavlja ob bok Gibranu, Hesseju in Coelhu, kar je za dolgoletnega političnega poročevalca zares nenavadno. Knjiga, ki je prva vzbudila tovrstne odzive, je bila *Jasnovidec* mi je rekel. V opisanem enoletnem popotovanju po deželah daljnega vzhoda ni niti enkrat letel z letalom, tako mu je namreč svetoval nek jasnovidec, po tem popotovanju pa se je, kot navaja, »jasnovidec in astrologov izogibal kot kuge«. Druga knjiga z zelo močnim sporočilom so *Pisma proti vojni*, ki jih je napisal leta 2002, v duše bralcev pa se je posebej usedel *Še en krog na vrtiljaku*. Posthumno je izšla zadnja knjiga *Konec je moj začetek*, ki je bila v nekaj mesecih prodana v nakladi pol milijona izvodov, italijanska katoliška cerkev pa jo je obsodila, češ da preveč izpostavlja vero in prepričanja, ki niso izrazito katoliška.

V esejističnem romanu *Še en krog na vrtiljaku* Terzani obnavlja svojo pot stoičnega soočenja z rakom, začevši s trenutkom, ko so mu zdravniki povedali zanj. Bolezen ga ni zmedla ali navdala z malodušjem, pa tudi zgodba o čudežni ozdravitvi in zmagi nad boleznijo to ni. Vsaj v fizičnem smislu ne. Najprej se je prepustil klasični medicini, v katero je kljub dobro premišljeni skepsi vseeno polagal upanje, nato pa se je spomnil še vseh tradicionalnih zdravilcev, ki jih je srečeval v ulicah in vaseh, kamor so ga pripeljala novinarska stranpota in ovinki, vendar njihovih storitev prej ni potreboval. Tisti brez tovrstnih izkušenj v podrobnosti izvemo, kako potekajo – v fizičnem in čustvenem smislu – dolgi postopki kemoterapije, obiski pri homeopatu, udeležba na tečajih *qi gonga*, enotedensko postenje, srečanja z zeliščarji, tibetanskimi zdravilci, indijskimi astrologi, učitelji joge, manter, meditacij ... Avtor se pri vsaki od novih možnosti ustavi in z odličnim poznavanjem ter poglobljeno osebno izkušnjo opiše zablode, ki jih prepozna pri mnogih ponujenih pristopih k zdravljenju ali pa pri ljudeh, ki jih ponujajo. Pred nami se v resnici razprostre podroben zemljevid alternativnih in klasičnih metod zdravljenja raka, ki pa od nas na trenutke terja tudi je-klene živce. Čeprav gre za življenje in smrt nekoga drugega, si primoran stopiti v njegove čevlje in prelahko si predstavljaš, da je zgodba lahko tudi tvoja. *Še en krog na vrtiljaku* je tako metafora za sleherni nov dan, ki je vedno bil, je in bo nič drugega kot darilo.

Kot vezivno tkivo med doživetji v vseh prepotovanih mestih in deželah (New York, Indija, Tajska, ZDA, Hongkong, Filipini in zaključna Himalaja) nam Terzani ponuja kratke in navdihujoče nauke različnih religij, dovtipe ter razmisleke o hrani, znanosti, veri, politikanstvu in ekonomizaciji sveta ter osebne anekdote z Dalaj Lamo, Kofijem Annanom ...

Slovenska založba Eno še naprej prinaša vrhunski esejizem in leposlovje, ki dosledno združuje antropologijo, etnologijo, tradicionalno medicino, iskanje sebe, magično zgodbarstvo in sodobno psihologijo. Za nemeček pa je oblikovalec zbirke in Brumnov nagrajenec Tomaž Plahuta v Moskvi prejel mednarodno nagrado za najlepše oblikovano knjižno zbirko!

Pisma proti vojni – Italijanska novinarka Oriana Fallaci je bila znana kot radikalna kritičarka in nasprotnica islamske religije in kulture, ki ji je s svojimi eseji po vsej Evropi uspelo pridobiti naklonjenost za svoje ideje. Edini, ki se ji je uspel resnično postaviti po robu, je bil Tiziano Terzani, ki je po dogodkih 11. septembra v odgovor napisal knjigo Pisma proti vojni. Knjigo je v eni svojih zbirk izdala tudi slovenska založba Sanje, medtem ko je zaradi ostre kritike v ZDA in Veliki Britaniji še niso objavili. Tizianova spretnost je hkratna bližina in distanca do tem, ki jih obravnava.

Ryszard Kapuściński. Na Evropskih tleh je mogoče najti vsaj še eno podobno usodo novinarja in pisatelja, ki je številnim bralcem prinesel zelo osebno in človeški vpogled v dogajanje v najbolj perečih svetovnih žariščih. Poljski novinar je na svoji dolgoletni poti največ pisal o Afriki, njenih ljudstvih, diktatorjih, imperialistih, pa tudi o njenem rastlinstvu in živalih, mestih, vaseh, trgih, trgovcih, šoferjih, revežih ... V zbirki S poti (Cankarjeva založba) smo pred leti prebirali njegovo največjo uspešnico Cesar (1978) ter pestro, nevarno in duhovito Ebenovino.

OD SVETA POZABLJENI

Afganistanski pisatelj nadaljuje s srce parajočimi zgodbami svojih ljudi, katerih življenja so usodno zaznamovali vojaški vetrovi svetovnih politik. Tudi z drugim romanom izvablja sočutje iz src bralcev po vsem svetu.

Žiga Valetič

Očitek, ki ga pisatelj in zdravnik Khaled Hosseini morda sliši, je to, da živi v Ameriki, daleč stran od dogajanja v rodnem Afganistanu. Tam je živel do svojega enajstega leta, nato pa je oče družino odpeljal v Pariz in kasneje zaprosil za azil v Združenih državah Amerike. Amerika je bila od nekdaj velik lonec svetovnih narodov in veroizpovedi, zato je človeku, ki se mu je uspelo izogniti več desetletni državljanski vojni, težko karkoli očitati. Še posebej, če iz razdalje, ki mu omogoča trezno motrenje in hkrati boleče sočutje za deželo, ki mu je dala otroštvo in sladkega perzijskega pesnika Rumija (v romanih ga večkrat omenja), napiše zgodbe, ki so se sposobne dotakniti milijonov ljudi širom po svetu. In nam tako približa svet, o katerem – resnici na ljubo – vemo bore malo.

Uspeh prvenca Tek za zmajem se je sprva zdel le posledica ameriške obsedenosti z bližnjevzhodnimi vojnami za nafto. Morda neznamen in nepomemben kanček upanja sredi vehementnega Bushevega nastopa na svetovnem političnem prizorišču. Georgeve enote so iz oblasti odstranile radikalne talibske skrajneže, te pa so nasledili komuniste, ki so Afganistan – to križišče narodov in političnih smeri neba – zavojevali leta 1979. Toda med islamskimi pridigarji, nonšalantnimi Američani, nasilnimi talibi in ideološko gnanimi Rusi so tam ves čas živeli tudi navadni ljudje z naravno željo po miru. In zgodbe teh ljudi opisuje Hosseini. Če Tek za zmajem govori o štirih moških – dveh dečkih in njunih očetih – ter o njihovih odnosih, ki jih določa družbeni status in etnična pripadnost, se Tisoč veličastnih sonc posveti dvema ženskama.

Prvi del knjige podaja zgodbo o Marjam, ki živi z zagrenjeno mamo, oče pa je poročen z drugimi ženskami in ima tudi druge otroke. Ko Marjam dopolni petnajst let, želi srečati očeta, zato se odloči, da ga bo obiskala. Oče je ne sprejme, ko pa se Marjam vrne domov, najde mamo, ki si je vzela življenje. Vrne se k očetu, ta pa zelo hitro uredi, da se Marjam proti svoji volji poroči s starejšim vdovcem in obrtnikom Rašidom. Marjam večkrat zanosi, vendar ji ne uspe roditi otroka, zaradi česar se Rašid začne znašati nad njo.

V sosednji hiši živi mlado dekle Lajla, edini preostali otrok učitelja in njegove žene. Lajla je zaljubljena v dečka Tarika, ki pa mora s svojimi starši iz Kabula. Lajla in Tarik se pred slovesom ljubita, a kmalu po njegovem odhodu doleti Kabul bombardiranje, ki poruši Lajlino hišo in ubije njene starše. Noseča Lajla, ki zdaj na vsem svetu nima nikogar, postane druga Rašidova žena, kajti stigma samske ženske z otrokom je v islamskem svetu nepojmljiva. Marjam in Lajla postaneta zaupnici in prijateljici ter skleneta, da bosta zapustili Rašida. Lajla najprej rodi Tarikovo hčer Azizo, nekaj let kasneje pa Rašidovega sina Zalmaja. Zdaj so na oblasti talibi. Po neuspelem poskusu pobega Rašid začne brutalno pretepati obe ženi.

V deželo pride suša in lakota, Rašidova delavnica pa pogori, tako da družina nima več nobenih izgledov. Aziza mora v sirotišnico, Rašid pa začne delati v hotelu.

Nekega dne se vrne Tarik, za katerega so vsi razen zarotnika Rašida mislili, da je umrl. Rašid napade Lajlo, Marjam pa ga ubije z lopato. Tarik in Lajla zbežita z obema otrokoma, Marjam pa se preda talibom, ki ji zaradi uboja Rašida vzamejo življenje. Kasneje se Tarik in Lajla spet vrneta v Kabul, Lajla pa začne delati kot učiteljica.

Ne bom daleč od resnice, če se pridružim tistim, ki trdijo, da je druga Hosseinova knjiga še boljša

od prve. Njegovim romanesknim osebam se dogodi toliko lepega in toliko krutega, da si je brez pomoči senzibilnega peresa težko zamisliti ta prostor sveta, v katerem sta ne le dostojanstvo, temveč tudi življenje ves čas na nitki. Če se vam niti sanje ne, kje je Afganistan ali kakšen je od blizu videti islam, kakšni so od blizu videti teroristi ter vojaki sodobnih vojska in kaj zares pomeni, če ženske zaradi brutalne primitivnosti okolja niso deležne kančka spoštovanja in drobca pravic, vam bo to sliko – ne da bi vas prizadelo – približalo Tisoče veličastnih sonc. In temu bi lahko rekli umetnost!

Tek za zmajem – Svetovna knjižna uspešnica, ki je leta 2007 kot povsem prepričljiva drama pristala tudi na filmskem platnu. Zgodba se začne v zgodnjih sedemdesetih letih, prikaže pa dečka Amirja, ki je sin uglednega poslovneža, ter Hassana, ki je v isti hiši sin družinskega strežnika in pripada nižjemu sloju. Knjiga zelo resničnih čustev in polna preobratov.

Knjigarnar iz Kabula – Tudi švedska novinarka Asne Seierstad je v raztrganem Afganistanu prepoznala morda največja nasprotja, ki so doletela neko deželo pod soncem. Resnična zgodba knjigarnarja, ki je zaljubljen v vse knjige, ne glede na trenutni vladajoči režim. Njegovo slalomiranje med ideologijami, ki se na oblasti ves čas spreminjajo je nepozabno.

Afganistranske pripovedke – Da je Afganistan ena od dežel z zelo eno najstarejših pesniških in pripovednih tradicij, nam pokaže tudi mala knjižica na 116 straneh, v kateri so predstavljene zgodbe in pravljice iz afganistanske kulturne zapuščine. Knjiga je izšla v zbirki, ki med drugim ponuja tudi portugalske in staroegipčanske pripovedi.

Karavana gre naprej

Prvoosebna romaneskna pripoved o zgodovini ameriških potujočih cirkusov.

Žiga Valetič

Ko je Voda za slone, tretji roman kanadske pisateljice Sare Guen, izšel v maju leta 2006, se je kmalu povzpел med najbolj brane knjige v ZDA in postal tako uspešnica New York Timesa kot tudi stalnica na Amazonovih stopničkah knjig, po katerih najbolj povprašuje internetna publika. V dveh letih je osvojil kar sedem literarnih nagrad, med drugim za najbolj popularno knjigo čez lužo. S svojim privlačnim naslovom je pred meseci tudi avtorja teh vrstic premamil, da sem si jo naročil ter prebral prvih petdeset strani, nato pa sem zaradi sočnosti jezika raje začel upati, da bo roman preveden v slovenščino. Prijetno presenečen sem bil torej nad ugotovitvijo, da se je za njegovo slovensko izdajo pobrigala založba Modrijan in izbrala plodno prevajalko Lili Potpara, ki je v zadnjem obdobju prevedla lepo bero odmevnih stvaritev kot na primer McCarthyjevo Cesto, Benioffovo 25. uro, Nordströmov Ta nori posel do konca in finski prispevek k projektu Euroman, delo Johanne Sinisalo, Šele po koncu sončeve poti.

Ob ponovnem branju se je izkazalo, da je Voda za slone historični roman, ki opisuje zgodovino ameriških potujočih cirkusov, natančneje »Svetovno senzacijo bratov Benzini«. Temelji tako na resničnih pripovedih kot tudi na ustnem izročilu in legendah, saj se je avtorica zakopala v številne besedne in slikovne arhive, se pogovarjala z ljudmi, ki so te arhive polnili z osebnimi zgodbami, vse skupaj pa ovila v prvoosebno pripoved in se za nameček nadvse humorno in empatično prelevila v moškega. To je tudi ena največjih odlik te knjige, saj je naravnost osupljivo spremljati, kako pisateljica, sicer obrtno usposobljena za pisanje tehničnih navodil, tako nedvoumno razume najbolj pretanjene vzgibe moških principov, ki znajo biti skrajno tehnicistični, hladno-razumski, pa tudi grobi, neusmiljeni in okrutni. Poleg tega njeno pisanje utrjuje spošno opažanje, da je humor v sodobni literaturi bolj postal domena ženskih kot pa moških avtorjev.

V ospredju je torej zgodba iz tridesetih let prejšnjega stoletja, ko je Amerika preživljala veliko gospodarsko krizo. Pripoveduje jo devetdeset- (ali pa triindvetdesetletni, kot pravi sam) Jakob Jankowski, potomec poljskih priseljencev. Pri triindvajsetih letih, ravno ko je zaključeval študij veterine, sta mu v avtomobilski nesreči preminila starša, oče, ki je bil lastnik zasebne veterinarske ordinacije, pa je bil zaradi vsesplošne recesije tako zadolžen, da mlademu Jakobu ni preostalo drugega, kot da družinsko lastnino prepusti bančnim izterjevalcem in se poda negotovostim življenja naproti. Kot odlični poznavalec živali je, prav nič nenavadno, pristal v naročju ultimativne živalske pestrosti – v potujočem cirkusu. Takšni cirkusi so v tistem času na edinstven način združevali elemente živalskega vrta, plesnega artizma, lahkomišelnih zabav za množice, športno-gimnastičnih vratolomij, nadrealistične klovnске teatralnosti in nekaterih medicinskih fenomenov – hendikepiranih človeških bitij, ki so svojo trpko osebno zgodbo znotraj človeške družbe na trenutke uspeli ublažiti vsaj s trenutki pozornosti, ki so jo, za denarno povračilo, prejeli kot znamenitosti za kletkami.

Junak romana je v cirkusu bratov Benzini preživel sedem let svojega življenja, ki so ga v vseh pogledih odločilno zaznamovala. Ne le, da se je tekom študija brezplodno ubadal z intelektualnim razreševanjem vprašanj spolnosti, kar ga je v cirkuški svet pripeljalo v vseh pogledih nedolžnega, v tem pisanem svetu si je nabral prvih resnejših veterinarskih izkušenj, delo, ki ga je v kasnejših letih opravljal do svoje upokojitve. Dreserji, čedna artistka Marlena, v katero se zaljubi, spački, erotične plesalke, tatovi, direktorji, jaki, hijene, zebre, polarni medvedi, lame, šimpanzi, orangutani, levi,

črni panterji, žirafe, popotovanja iz mesta v mesto, solze, pot, kri, smrt in vse drugo, kar lahko sodi v surovi in pisano-bizarni svet cirkusa, ga je prekalilo in pripravilo na stvarnost življenja, kakršna je v prihodnosti čakala njega in njegovo izvoljenko.

Klasičnim cirkusom, ki so posebno čarobnost nekoč po vsem svetu prenašali iz dežele v deželo – od Kitajske do Rusije, pa do Italije ali Anglije – dandanes konkurirajo neprešteti mediji popularne zabave in umetnosti, zato je Voda za slone eden zadnjih detaljnih spominov na svet pred neznanjskim tehnološkim napredkom, v katerem so bili avtomobili redkost, vlaki prometna nuja, stopala pa glavno popotno sredstvo.

Živali v romanih. Živali so hvaležna romaneskna tema, toda redko zaobjeta in predstavljena dovolj na široko in dosledno. Nazadnje je to uspelo (tudi) kanadskemu pisatelju Yannu Martelu, v Pijevem življenju (2001), enem najbolj branih del zadnjega desetletja. Zgodbo, v kateri se je preko izjemne metafore odrazila vzporednost živalske in človeške psihe, so hoteli posneti že tri velikani sodobne svetovne kinematografije: najprej Night M. Shyamalan (Šesti čut, Dogodek), nato Alfonso Cuarón (Jaz pa tebi mamó, Otroci človeštva), na koncu pa še Jean-Pierre Jeunet (Amélie), toda knjiga je mojstrovina pretanjeno elegantne preprostosti, ki jo bo na platno zelo težko prelit. Uspelo pa ji je osvojiti dramske odre.

Filmi o cirkusih. Cirkusi niso posebej pogosta tematika filmov, zato ne preseneča, da je milijon dolarjev vredne pravice za filmsko različico Vode za slone odkupil Andrew R. Tennenbaum, ko-producent vohunskih filmov o Jasonu Bourneu. Vseeno se je vredno spomniti Lynchevega Človeka slona (1980), ki je podal presunljivo zgodbo Angleža Josepha Careyja Merricka, človeka s prirojeno telesno težavo, zaradi katere je bil njegov obraz izmaličen, za njem pa se je skrivala oseba veliko večjega dostojanstva in inteligence od ljudi, s katerimi je imel v življenju opravka. Resnični Joseph Merrick je nekaj časa dejansko nastopal v potujočem cirkuškem šovu. Svet mini-cirkusa, v katerem so se prav tako zrcalili značilni cirkuški arhetipi, so upodobili tudi Pixarjevi ustvarjalci takrat še pionirskih digitalnih animiranih celovečercev v izdelku Življenje žuželk (1998). Slovenski režiser Janez Burger pa ima že dlje časa pripravljen scenarij za film Circus Fantasticus, sredstva zanj pa bolj ko ne visijo v zraku.

Vera v ljudi

Kronološko in geografsko razmetani utrinki iz življenja vojnega kirurga, ki svoj poklic utemeljuje kot nekaj vsakdanjega.

Žiga Valetič

Obstajajo dinamični ljudje, ki napišejo eno ali dve knjigi in z njima v globalni areni spremenijo več kot zapečkarški esejisti, ki imajo za seboj opus, ki obsega na tisoče in tisoče strani. Obstajajo tudi pisci, ki niso novinarji in niso nikdar želeli biti pisatelji, pa vseeno napišejo knjigo z izjemnim pripovednim čutom ter iz najresnejših osebnih doživetij naslikajo podobo, ki je razumljiva in berljiva komurkoli. V obe skupini sodi vojni kirurgi Gino Strada, ki nam s knjigo Zeleni papagaji v živo predstavi svoj poklic. Besedilo je v italijanskem jeziku izšlo leta 2000, medtem ko je v osmih letih, kolikor je trajalo, da je knjiga prišla tudi v naš prostor, ta že postala mednarodna uspešnica in pravo revolucionarno delo, ki namesto k nasilju seveda poziva k nenasilju.

Prijatelji mu pravijo, da je nor, medtem ko sam zapiše: »Moj poklic mi je vseč, še več, ne morem si predstavljati poklica, ki bi mi bolj ugajal. Lahko bi celo rekel, da je zabaven, če ne bi morda zvenelo žaljivo za vse tiste nesrečneže, ki pridejo nehote v stik z mojim delom.« Njegova služba je krpanje ranjenih teles, saniranje otroških udov, ki so jih odtrgale bombe, rezanje nog, zahtevne operacije na glavi in vse to v pogojih, ki so skrajno nepredvidljivi in nevarni za vse vpletene. V enem od poglavij, ki se nizajo povsem poljubno, nekronološko in zemljepisno razpršeno, avtor poglobljeno izpraša lastne in motive svojih kolegov, ki že desetletja prostovoljno potujejo v največja vojna žarišča na planetu ter z umom, telesom in srcem – z golim človekoljubjem torej – pomagajo množicam ranjencev in s tem pogosto tudi lastno življenje postavljajo na kocko. »To, kar delamo mi in še veliko drugih, kar lahko naredimo s svojimi močmi in omenjenimi sredstvi, je, kakor se temu pravi, mogoče še manj kot kaplja v morje ... Pogosto se počutimo potrte in potlačene, včasih bi najraje poslali vse k vragu. A dovolj je le malo, da spet poprimemo, stisk roke, mati, ki se ponovno nasmehne, otrok, ki se spet začne igrati, ali pa preprosto to, da se zvečer počutimo utrujene, a prepričane, da dan ni minil zaman.«

Pravijo mu tudi utopični radikalni pacifist. Med leti 1989 in 1994 je pod okriljem Rdečega križa delal v Afganistanu, Somaliji, v Bosni, Etiopiji, Peruju in Pakistanu, kar je nekdanjega srčnega kirurga spodbudilo, da je s skupino somišljenikov ustanovil človekoljubno organizacijo Emergency (nevarnost, nujna pomoč), ta pa je do danes pomagala že blizu tri milijone pacientom. Prva stvar, ki ponavadi pride na površje ob prihodu zdravnikov v novo regijo, so tamkajšnji plemenski, politični, verski in vojaški obračuni. Pravzaprav ni naloge, ki ne bi bila nemogoča, in ni dežele, kjer ne bi lokalna policija, vojaške milice, uporniki, plemenski glavarji, pa tudi lokalni zdravniki ali celo človekoljubne organizacije ne bili na poti temu, zaradi česar so požrtvovalni kirurgi sploh prišli na področje. Strada opiše srečanja z desetlinami ranjencev, najpogosteje otrok, iz katerih je vojna naredila invalide, reveže, sirote in samomorilce. Nekateri pacienti umirajo po celonočnih operacijah, z nekaterimi naveže osebni stik, jim obljubi nožno protezo, za katero ni prepričan, ali se bo na Zahodu, kamor na koncu pošiljajo svoje apele, sploh našlo dovolj denarja za to, da bo nek otrok lahko še kdaj hodil. Na smrt ranjeni včasih v hudi gneči čakajo več dni, dokler nekdo ne ugotovi, da se jim ni še nihče posvetil niti za minuto. Vsak dan se dogaja, da je zdravil, opreme in kapacitet premalo, da se spopadi stopnjujejo, da število ranjencev raste in v takšnem okolju se zelo redko najde trenutek za intimo. Mnoge bolnišnice so postavljene na poljih ali med ruševinami in včasih

je treba pred nadaljevanjem dela očistiti ostanke premnogh trupel, ko si kdo privoščiči zbombardirati kar bolnišnico ...

Če koga torej zanima resnični »horor« in ne zgolj fikcijsko šokerstvo, ki ga za velike milijone dolarjev, evrov in jenov ustvarja filmska industrija, naj si drzne prijeti v roke empatična doživetja Gina Strade, ki trdi, da mora vojni kirurg postati običajen poklic. »Kajti le če to postane poklic, delo, stalna služba, lahko pridobi na dostojanstvu, si zasluži strokovni naziv, postane kakovostna profesionalna dejavnost.«

Emergency – je človekoljubna organizacija, ki jo podpirajo Združeni narodi, v svojem delovanju pa ni vezana na nobeno ideologijo, politično ali birokratsko entiteto. Prvo bolnišnico so odprli v Kurdistanu leta 1996, danes pa delajo v osmih bolnišnicah največjih vojnih žarišč in imajo štirin-petdeset centrov prve pomoči v neposredni bližini vojnih področij.

Pacifizem – Pacifizem je usmerjen k nasprotovanju vojnam ter k promociji nenasilne komunikacije. Ideja »mirovništva« se vije skozi vso človeško zgodovino, v dvajsetem stoletju pa ga je morda najboljše posebil indijski predsednik Mahatma Gandhi, ki je tudi s pomočjo nenavadne metode gladovnih stavk dosegel neodvisnost Indije izpod britanskega jarma.

Zeleni papagaji – ... so mine, ki so videti kot upogljive igračke in se sprožijo šele potem, ko se otrok ali skupina otrok z njimi igra. Gino Strada, ki ima tudi sam družino, se v knjigi sprašuje, kakšni ljudje so industrijski oblikovalci, kemijski tehniki ter načrtovalci vojn, ki ustvarijo takšno orožje. Trdi, da imajo gotovo tudi oni otroke, družine in redne službe.

Inovacije v naravopisju

Potep po Sloveniji še nikoli ni bil tako moker. Z vesli v rokah in s fotografskim aparatom ob sebi je naravoslovec Ivan Esenko ustvaril monografijo, ki je čas ne bo spodjedel.

Žiga Valetič

Še posebej v poletnem času je potopisje eden bolj priljubljenih bralnih žanrov. Želja, da bi potoval onkraj ustaljenih poti, je v človeku še vedno prisotna, a dandanes bolj zato, ker želimo ubežati pred otopelo monotonostjo prenasičenosti in manj zaradi potrebe po raziskovanju novega. Kljub temu, da so resnične novosti postale bolj izjema kot pravilo, pa se še vedno najde gledišče, ki še ni bil dovolj temeljito obdelano, doživeto, videno in občuteno.

Doslej smo brali različne vrste potopisov izpod peres in fotografskih leč mnogih domačih popotnikov. Bodisi duhovne dogodivščine Evalda Flisarja in Andreja Detele, bodisi kolesarsko-človekoljubna kolesarjenja Toma Križnarja, motoristična križarjenja Zvoneta Šeruge in Benke Pulko, štoparsko iskrivost mladega Mateja Sedmaka, pionirske popotne skice Alme Karlin, humorne podvige Branka Gradišnika, fotografske odisejade Arneti Hodaliča, dnevnik morjeplovcev Mateta Dolenca in Jureta Šterka ter zapiske številnih alpinistov, hribolazcev in kar je še vseh drugih potovalcev po ožji domovini in svetu. Vsem tem stvaritvam navkljub pa zadnje desetletje kronično primanjkuje poljudne ekološke literature, ki bi kakovostno obravnavala kak konkreten segment naravnega okolja, zaradi česar je Esenkov slikovni potopis iz počasi drsečega kanuja še toliko bolj edinstven in dragocen.

Lahko bi rekli, da so reke poleg gozdov še edino tiho naravno zavetje, v katerem nas kljub vsej mogočnosti lahko prevzame preprosto občudovanje in očaranost nad spokojnostjo, ki jo le-ta premore. Avtor, sicer že od nekdanj zavezan naravi, je vsa ta čustva prekrasno ujel v svoj objektiv. Večletne izkušnje s portretiranjem ptic, netopirjev in drugih živali, je tokrat uporabil za slovenske reke, ki jih nikakor ni malo. Slovenija je dobro oskrbljena z vodo, a to dejstvo ne more skaliti pomena ohranitve čistosti in naših voda in njihovih biotopov.

Knjiga je razdeljena na tri dele. Že igriva začetna poglavja (Preden zaveslamo) z nepreštetimi fotografijami – v vsej knjigi jih je na stotine – razkrivajo kam in kako nas bo tematika vodila. Dovolj je že naštetje uvodnih naslovov: Reke nekoč, Oris značilnosti voda v Sloveniji, Plovila, Veslanje, Kako se bomo vedli na vodi?, Oprema, Prevoz, Varne vode ni, Fotografitanje v naravi, predstavitev štirih slovenskih fotografov voda in Neprijetno poglavje. Nadaljuje s predstavitevjo rastlinstva, živalstva in nežive narave: žab, plazilcev, želv, ptic, cvetja, kamnov ... Sledi pa tretji del Kam na potep, kjer so predstavljene konkretne rečne destinacije širom po Sloveniji.

Poglavja se začenjajo s kratkim opisom posameznega kraja, toda knjiga dejansko temelji na razkošnih fotografijah, ki jih je na posamezni strani tudi do osem, ter na zanimivih zapiskih v zvezi s tem, kar je ujel objektiv. Na ta način spoznamo ljudi ob rekah, njihove navade, dejavnosti in obrti, povezane z obrečnim življenjem, vmes odkrijemo fotografije in razglednice iz starih časov, se poučimo o različnih plovilih (reke seveda tečejo tudi pod zemljo), zasledimo raznolike serije ptic in kačjih pastirjev, naletimo na mostove najrazličnejših gradenj in letnic, spoznamo rečne športe in turizem, pa rečno poezijo, arhitekturo in umetnost nasploh, sproti pa se pred nami razgrinjajo tihi, in osameli intimni prostorčki iz vseh koncev dežele, ki se jih čas ni dotaknil.

Pričujoča monografija je preplet slikovnega potopisa in naravopisnega vodnika, ob kateri boste lahko predahnili in se naužili prizorov, ki vam jih bo z lastnimi očmi verjetno dano videti zgolj v omejenem obsegu. Vse skupaj pa je avtor seveda namenil temu, da bi si vi in jaz kdaj pa kdaj upali

podati se na vodno pohajkovanje v živo in s tem zaznati in občutiti resnično moč narave ter človeške kulture, ki mora kliti iz nje.

Zanimivosti

kanu -ja m (u) 1. lahek, na obeh koncih navzgor upognjen čoln s kratkim veslom, ki ima eno lopato; 2. lahek, odprt indijanski čoln iz drevesne skorje, z veslom, ki ima eno lopato

Ivan Esenko je doslej napisal številne članke in knjige s področja vrtne ekologije. Kot naravoslovni fotograf se uri predvsem v portretiranju živali in je član različnih domačih in mednarodnih društev za proučevanje ptic in netopirjev.

Nevarne vode. Kako nevarne so lahko reke, se je v Sloveniji izkazalo v začetku meseca julija, ko je reka Sava uprizorila največjo tragedijo na slovenskih vodah doslej in terjala kar 13 žrtev. Med njimi je bila vsaj polovica politično angažiranih državljanov na visokih mestih odločanja.

Slovenske reke. Kar 80 odstotkov slovenskih voda, med katere na primer sodijo Sava, Drava in Mura, se steka v Donavo, ki potuje naprej proti Črnemu morju. V Jadransko morje se steka povodje reke Soče in manjših rek kot sta Dragonja in Rižana. Vsi vodnji tokovi, reke in hudourniki pri nas merijo skupaj 26.600 km, vodotokov, daljših od 20 km, pa je za 4.700 km. Po Sloveniji se letno pretoči 34 milijard kubičnih metrov vode, kar je 0,4 % vseh sladkovodnih zalog sladke vode na svetu – več kot znaša slovenski delež svetovnega prebivalstva ali površina Slovenije v primerjavi s svetovnim kopnem.

Popotovanje od Pirana do Ankarana. Pred dvema letoma je Iztok Geister objavil soroden naravopisni esej, v katerem je v svojem izrazito bogatem pesniškem slogu orisal slovensko obalo, vse njene vode, rastlinstvo, živalstvo ter človeško preteklost, ki je od nekdanj klila ob morju. Geister je napisal tu vrsto naravoslovno-pesniških del, med katerimi morda izstopata Dopuščanje narave (2007) in Levitve (2001), ki so prejele Rožančevo nagrado za najboljšo knjigo esejev.

Umberto Eco **Zgodovina lepote**, 440 strani, trda vezava, prevod: Maja Novak, Modrijan, 2006

Umberto Eco **Zgodovina grdega**, 456 strani, trda vezava, prevod: Maja Novak, Modrijan, 2008

Resničnost in relativnost lepote

Eruditsko delo Zgodovina lepota je Umberto Eco nadgradil z Zgodovino grdega, ki odlično zareže v zgodovinski problem moralne in kulturne estetizacije, funkcija dopolnjevanja knjižnega dvojčka pa je bistveno močnejša kakor dejstvo, da gre za ločeno obravnavo navidez nasprotnih si polov.

Žiga Valetič

Literarni svet ga ne pozna samo kot romanopisca in esejista, temveč tudi kot akademika, urednika, semiotika in uglednega profesorja, ki v svojih delih uokvirja duha zgodovine, popularne kulture, krščanstva in umetnosti. Te sestavine niso posebej presenetljive za italijanskega avtorja, ki se med drugim zgleduje pri Danteju. Torej za pripadnika naroda, ki je odločilno soustvarjal zgodovino likovne umetnosti, vizionarskih tehničnih izumov in nekaterih prelomnih znanstvenih dognanj, kot tudi zgodovino grozotnih ideologij ter zavetje za Vatikansko državo oz. za najbolj vplivno svetovno religijo. Ta specifična spojina raznovrstnih elementov lahko z Ecovim pisanjem postane neubranljivo privlačna, saj z izdelano veščino preskakuje med literarnimi žanri.

V luksuzni, enciklopedični in slikovno bogati Zgodovini lepote, ki jo je dokončal leta 2004, se je avtor ukvarjal z vprašanjem, kako so različni trenutki v zahodni zgodovini različno definirali, kaj je lepo. In kot da presek spreminjajočih se pogledov na pojem lepote sam po sebi ne bi dal zadostnih odgovorov, je v naslednjih treh letih avtor prečesal ter na ogled in v premislek postavil še problem definicije grdega. In zadel žebljico na glavico!

Ko pristopamo k izmuzljivemu pojmu estetike, ki so jo misleci, umetniki in intelektualci vedno postavljali ob bok etiki, se v prvem koraku porodi vprašanje človekove telesne lepote. Lepota in grdota sta bili vedno tisto, kar je bilo družbeno, ekonomsko, moralno in politično lepo oziroma grdo. Pojem lepote z eno nogo stoji na zunanji pojavnosti, z drugo pa na notranjem doživljanju in osebni interpretaciji tega pojma. Če zunanji pogled namiguje, da lepoto lahko objektiviziramo, pa je notranja komponenta izključno intimna.

Tista razsežnost Ecovega paketa, ki še posebej navdušuje, so odlomki znanih literarnih del od samih začetkov pisane besede. Odlomki, ki na lepo in grdo mečejo najrazličnejše luči. Začenši pri Homerju in grških filozofih se avtor poda na odisejado, ki ga s pomočjo pesnikov, pisateljev, esejistov, mislecev in znanstvenikov, ter na drugi strani s podporo celotne zgodovine likovne umetnosti pripelje do sodobnih lepotnih trendov, kakršne narekujejo moderni šport, potrošništvo, modne piste in hollywoodski filmski izdelki. In če bi se stvar končala pri tem, bi Zgodovina lepote kaj dosti ne odstopala od siceršnjih umetnostnih leksikonov, četudi je eno od poglavij že v prvi knjigi posvečeno lepotam pošasti in grdemu nasploh. Pravi biser se nahaja šele v Zgodovini grdega, ki je brez dvoma ena »najgrših« knjig, ki jih bomo – tako estetsko predstavljenih – kadarkoli imeli v rokah. Razprava o grdem, ki se odvija po literarni in likovni časovni vzporednici s prvo knjigo, nam odpre oči za resnično širino obeh pojmov. Ko se vizualna grdota slikarskih in kiparskih mojstrov in preteklosti speča z besednimi mojstrovini – te ponujajo sprehod po domači prevodni preteklosti, vse od Antona Sovreta dalje –, zmorejo šele te pojasniti, kakšna domišljija, ideje, človekovi notranji psihološki svetovi in zunanje družbene situacije so zmotno ali upravičeno definirali »grdo v naravi, duhovno grdo, nesimetričnost, neskladnost, iznakaženost, šibkost, nizkotnost, banalnost, naključnost, poljubnost, robotost, odvrtnost, neslanost, strahotnost, zločinskost, pošastnost, demoničnost, čarovništvo, ostudnost, grozo, gnus, neprijetnost, grotesknost, mrzkost, nespodobnost, nečistost, umazanijo, obscenost, zoprnost, strašljivost, moro, strašljivost,

zavrženost, okornost, nevšečnost, težavnost in nedostojnost,« kot našteva ovitek.

Edina pomanjkljivost Ecovih knjig je enaka tistemu, kar pogrešamo tudi pri delih francoskega filozofa Alaina De Bottona, to pa je odmik iz evropskih tal in vsaj bežno vključitev nekaterih drugih civilizacij tega planeta.

Knjige Umberta Eca – Slovenci smo se od nekdaj ogrevali za Ecovo pisanje. Že leta 1984 (štiri leta po izidu originala) smo brali Ime rože, ki je doživel uspešno filmsko adaptacijo, v tem tisočletju pa smo dobili celo vrsto zamujenih in tudi najnovejših Ecovih romanov (Baudolino, Foucaultovo nihalo, Otok prejšnjega dne, Skrivnostni plamen kraljice Loane) ter esejistično razpravo O literaturi.

Semiotika – je veda in znanost, ki se ukvarja z znaki. Z njihovo uporabo, z njihovimi medsebojnimi odnosi in strukturo. Delimo jo na tri veje: a) semantika (odnos med znaki in stvarmi, ki jih predstavljajo), b) skladnja (odnosi med znaki samimi), c) pragmatika (kakšen vpliv imajo znaki na tiste, ki jih uporabljajo). Pod semiotiko pojmuje tudi sporazumevanje z znaki, znamenji ali gibi, kot to počnejo gluho-nemi.

Ime rože – Knjiga velja za nekakšnega prednika sodobnih religijskih trilerjev Dana Browna, z bolj zgodovinskim kot pa populističnim poudarkom. Zgodba se odvija v trinajstem stoletju ko pater Vilijam in njegov učenec Adson v frančiškanskem samostanu preiskujeta nepojasnjene smrti. Eco je že tukaj nakazal združevanje različnih področij, od literarne teorije in semiotike do srednjeveške zgodovine in teoloških razčlemb Svetega pisma.

Tadej Golob ZORAN PREDIN: ZGODBA IZ PRVE ROKE, 266 strani, trda vezava, Študentska založba, 2008

Zoran Predin POLJUB, KI RIŠE USTNICE: ZBRANA BESEDILA, 152 strani, trda vezava, Študentska založba, 2008

Ni vse pop, kar se sveti

Tadej Golob je po življenjepisu Petra Vilfana v drugo pokazal, da je izjemno sočen biograf, Zoran Predin pa še vedno izjemno močan in strastno šaljiv pripovednik.

Golob, sicer plezalec, športni novinar, kolumnist in nekdanji urednik revije GEO, je pred štirimi leti s soudeležbo Petra Vilfana napisal zgodbo o našem velikem košarkašu. Začuda so jo z zanimanjem prebirali mnogi, ki ne le da ne berejo knjig, ampak jih košarka sploh ne zanima. Daleč od tega, da bi Vilfan ne bil dovolj zanimiv material za mogočen preskok, kot je nebralce navesti k branju, toda pohvale za komunikativnost, berljivost in atraktivnost smo ljudje, ki smo knjigam nekoliko bliže, res poslušali od vsepovsod. Zato ni težko ugibati, kaj se bo zgodilo, ko bo med ljudmi završal glas o zapisani življenja polni poti še enega Štajerca, rokerja, ki je v svoji karieri – na intimnejši solistični poti ali pa z legendarnimi ciniki Lačnimi Franzi – ustvaril skoraj dva ducata studijskih albumov. Po knjigi bodo segali moški, ki Predina niso prenašali, ko so njihove žene z Zoranovo glasbo ravnale kot z ljubimcem iz omare. In vneto ga bodo listali vaterpolisti in športni zanesenjaki, ki jim je s svojimi ciničnimi besedili najprej vlil kanček grenčice v sladke smučarske in planiške sanje, kasneje pa jim s Kreslinom in Lovšinom spesnil fuzbalsko himno. Tiste, ki so ga iz predrokerskega življenja poznali kot poštarja, zavarovalnega agenta in učitelja angleščine bo zanimalo, kako mu je uspelo, da je vsaj navidez ušel monotoniji teh manj opaznih poklicev. In knjigo bo nazadnje prišla v roke tudi večina v njej omenjenih glasbenih sodelavcev in prijateljev iz njegovih različnih ustavarjalnih obdobj – od že omenjenih Franzov, do Ambassadorjev užitka in grupe Šukar, pa do Mar Django Quarteta, Orkestra Adijo pamet, Živih legend, Art Biro Quinteta in aktualnega sodelovanja z Gipsy Swing Bandom. Pa tudi kakšen Zoranov prijatelj iz nekdanjega jugoslovanskega prostora, se bo kljub jeziku spopadel s tekstom, saj so o nekdanji sceni zapisani zelo osebni in zgodovinsko nostalgичni pasusi.

Knjiga je pravzaprav bilanca ob tridesetletnici Zoranovega delovanja, zanjo pa se je moral ob rednih srečavanjih s Tadejem Golobom pošteno razgovoriti. Pripoved se začne s tem, kar je v Zoranovem življenju najbolj aktualnega – tudi včlanitev v zvezo borcev in sodelovanje v gledališki komediji Pet moških.com – in kar se je nekako začelo z oddajo Trenja, s Predinovo označbo starega prdca, ki ga nihče več ne razume, ter se nadaljevalo prek njegovega projekta Globoka grla, kjer se je zavzemal za kakovost besedil pri mladih izvajalcih. Predin priznava, da je pri svojih letih prestar za upornika, boli pa ga, da je resnične angažirane upornike – kljub številnim težavam, ki oblegajo naš vsakdanjik – med slovenskimi (kant)avtorji težko najti. Tudi zato, ker jih več ne zanima materni jezik, ampak jih najprej zanima denar, čeravno ni petje in snemanje v angleščini še nikomur odprlo kakšnih posebnih vrat.

Vsa nadaljna poglavja so nizana kronološko. Od živahnega otroštva v petčlanski družini, od koder je v svoja besedila vnašal vso barvitost in humornost najbolj zgodnjih doživaljajev, do mladosti, zaljubljenosti v košarko, navdušenega prebiranja aktualne literature tistega časa, vsemu temu kaljenju pa je kot vemo sledila izjemna kariera, katere posredna funkcija je bila tudi mehka odprava nekdanjega režima: »To so bili čudni časi. Vsak koncert smo morali prijaviti in prinesiti besedila pesmi, ki naj bi jih izvajali, na policijsko postajo ... Razpravljal sem s komandirji Ljudske milice o

tem, kdo je Praslovan ...«

Brez glasbene revije, ki bi uspela nagovoriti različne sloge, okuse in generacije ter brez knjižnega leksikona slovenskih albumov in pop/rock izvajalcev od začetkov zabavne glasbe do danes, zaostajamo v glasbeni publicistiki tako za Evropo kot za Balkanom. Tudi zato je biografija Zorana Predina, v mladosti enega najbolj prevratnih slovenskih tekstopiscev in rokerskih pojav, bržkone pionirska pri knjižnem predstavljanju zgodovine slovenske in jugoslovanske rock glasbe. Skupaj s Zoranovimi besedili, ki se v zbirki Poljub, ki riše ustnice pojavijo v obratnem kronološkem zaporedju (s humorno abstraktnim in nekoliko erotičnim nadrealizmom je vedno stopal na meji med poezijo in popevko), je Zgodba iz prve roke izjemno pričevanje, ki bo zadovoljilo vse generacije »rokerjev po duši«!

Pod srečno zvezdo – Z novim albumom, ki ga je posnel z Gipsy Swing bandom, je Zoran odkril, da kot samostojni avtor morda najbolj sodi v zavetje glasbene zvrsti gipsys swinga. Kot eden redkih vokalistov tega žanra nasploh nastopa z angleškimi besedili tudi izven Slovenije. Kot vemo, že vrsto let najraje poje o ljubezni.

Celotna diskografija – Ikebana, Adijo pamet, Ne mi dihat za ovratnik, Slišiš, školjka poje ti!, Slon med porcelanom, Na svoji strani, Sirene tulijo, Tiha voda, Zadnja večerja, Priče, Gate na glavo, Mentol bonbon, Ljubimec iz omare, Lovec na sanje, Strup za punce, Žarnica za boljši jutri, Čas za malo nežnosti, Pod srečno zvezdo.

Slovenski pop/rock v knjigah – Kljub temu, da so knjige o slovenski zabavni glasbi in njenih izvajalcih silno redke, jih nekaj vendarle obstaja: o Pankrtih, o Laibachu, o Beltinški bandi, o Marjani Deržaj, o festivalu Novi rock, o Janu Plestenjaku in Frediju Milerju, pa avtobiografija Alenke Pintarič ter knjiga Dueti, Mihe Štamcarja.

Thomas Cathcart in Daniel Klein ARISTOTEL IN SVINJKA SE GRESTA POLITIKO, 192 strani, trda vezava, prevod: Polona Glavan, Vale Novak, 2009

Thomas Cathcart in Daniel Klein STE ŽE SLIŠALI TISTEGA O PLATONU, 200 strani, trda vezava, prevod: Polona Glavan, Učila, 2008

Filozofija humorja

Miniaturni uspešnici dveh nabritih filozofskih veteranov, ki ne vesta, ali bi dala prednost filozofiji ali humorju.

Žiga Valetič

Kadar človeštvo vstopa v krizna obdobja, se hote ali nehote ustvarjajo idealni pogoji za humorni pogled na svet. Komedija ni drugega kot (za)hrbna stran tragedije, zato ne čudi, da so v preteklosti upravičeno uspevale tudi bizarne literarne zamislice kot je na primer Haškov Dobri vojak Švejk, ki se je s svojo prebrisano preproščino med prvo svetovno vojno vselej izmuznil težavam ali pa jih uspel videti v lahkotni luči; finski mojster besede Arto Paasilinna je svet očaral s humorjem Očarljivega skupinskega samomora – še eno temo, ki nikakor ne sodi med lahkomišelnje plati življenja; in navsezadnje so po mnenju britanskega novinarja Bena Lewisa komunizem spodnesle ravno šale na račun državnih voditeljev in političnega aparata (njegova knjiga Hammer and Thickle se že prevaja v slovenščino; hammer and sickle = srp in kladivo; hammer and thickle = smeh in kladivo). Humor je torej neizogiben in tudi prepotrben vidik današnjega časa, zato mu je literatura spet na široko odprla vrata, kar bo – vsaj posredno – dobro délo tradicionalno grenki in trpki slovenski književnosti.

V knjigarnah in založbi Vale Novak so z nekoliko bolj poudarjenim svetovljansko-meščanskim pristopom k prodaji in izdajanju knjig zadeli vsaj eno nadvse zanimivo nišo, ki je drugi knjigo-tržci niso bili sposobni zapolniti. Govora je o različnih priročnikih s poudarkom na igrivosti in o humorni esejistiki, ki je ponavadi razstavljena že ob prvih mizah in policah, ki jih zagledamo ob vходу v vsako sodobno knjigarno. O jezikovni inovativnosti in vsebinski telovadbi nam največ povedo že sami naslovi teh knjig: Zarota metuzalemov, Vse o bogu v eni vožnji s taksijem, Popolna zmešnjava, Odštekonomija, Mrtva črka na papirju in druge zgodbe ter Karkoli že misliš, obrni na glavo. Komunikativnost in populističnost te literature ji načeloma ne odvzema tehtnosti, kar pa se je lepo skristaliziralo ravno ob knjigah kot sta humorno-filozofski deli dveh osivelih ameriških filozofov, ki sta v življenju počela že marsikaj: Tom Cathcart je med drugim proučeval čikaške ulične tolpe in se poglobljal v teološke študije, medtem ko je Daniel Klein pisal predvsem scenarije za skrito kamero in govore za komedijante.

V prvi knjigi Ste že slišali tistega o Platonu ... sta šaljivca iz lastnih izkušenj, iz šolskih primerov, iz zgodovine filozofije in iz splošno dostopnih zbirk vsakdanjih vicev obravnavala različne filozofske šole s pomočjo štosov in šal, ki intelektualcem ne želijo odvzeti niti kančka verodostojnosti, akademsko nepodkovanemu bralcu/bralki pa niti kančka dostojanstva. Vice in filozofijo sta skvačkala v nedvoumen dokaz, da pregovorno suhoparna filozofija še zdaleč ni odmaknjena od vsakdanjega življenja. Eden od bližnjih dokazov za taisto tezo je tudi svetovna filozofska »rock zvezda« Slavoj Žižek, čigar resni in temeljiti filozofski premisleki so znani po številnih šalah, ki so vpletene v njegovo filozofsko misel in s katerimi betonira še tako visokoleteče teze.

Po njuni prvi skupni knjigi, ki je doživela simpatije bralcev, sta avtorja še enkrat pljunila v roke, toda prvenca nista prekosila. Aristotel in svinjka se gresta politiko je sicer odlično delo s še bolj

odličnim podnaslovom »Kako razumeti politične dvoumnosti s pomočjo filozofije in šal«, toda humorja brez grenkega priokusa je manj kot pri »Platonu«. Njuna obravnava politike se domala začne in neha pri kritiziranju Busheve administracije, ki je bila sicer šolski model metanja političnega peska v oči, obenem pa že sama po sebi tragikomična. K humorju »Aristotla« veliko doprinesejo karikaturne smešnice, ki jih je več kot pri »Platonu«, in so zmožne zadeti žebljico na glavico ter še tako nerazumna politična protislovja prikazati z učinkovitim jezikom risbe in stavka. V vsakem primeru sta knjigi nadvse zabavni dvojček v sočnem in prizemljenem prevodu Polone Glavan, sicer avtorice odmevnih romanov Noč v Evropi in Gverilci.

Humor v kulinariki – Na knjižnih policah najdemo vsaj tri knjige, ki iz humorne plati zrejo na hrano in kuhanje: pri Vale Novaku so izdali knjižico Marka Cricka Kafkova juha, v kateri najdemo »popolno zgodovino svetovne književnosti v štirinajstih receptih«, Mladina je že ponatisnila Knjigo mrtvih – zbirko žmohtno duhovitih receptov Marka Zorka, Jernej Mlekuž pa je objavil svoj mastni doktorat Burek.si.

Federbajs – Slovenski etnolog Damjan Ovsec, ki je napisal številna dela o prazničnih in drugih izročilih naših prednikov, je leta 2000 izdal »veliko knjigo o politiki in politikih« z naslovom Federbajs. Opremljena je z vrhunskimi ilustracijami iz angleške viktorske dobe, govori pa o slovenskih političnih dinamikah, ki vsak dan prestopijo mejo kulturnega in se prelevijo v snov, ki se ji je mogoče več kot hihitati.

Radio GA-GA – Poleg Toneta Fornezzija – Tofa je naš največji politični humorist Sašo Hribar. Njegova radijska oddaja Radio Ga-Ga je na sporedu že devetnajsto leto, ob jubileju njene polnoletnosti pa je Jure Godler napisal knjigo z naslovom Razgaljeni, ki iz prve roke govori o oddaji in njenih ustvarjalcih – vrlih imitatorjih, ki so svoje delo preselili tudi na televizijo pod okrilje oddaje Hri-bar.

Žiga Valetič

Zunanje in notranje ure

O tem, kaj nam znanost lahko pove o času in kaj nam čas lahko pove o znanosti.

Nemški pisec poljudne znanosti Stefan Klein je po diplomah iz fizike in biofizike med drugim delal kot znanstveni urednik pri Der Spiegeln in pisal za revijo GEO, leta 2000 pa je zaplaval v svobodnjaško sfero in napisal knjigo Formula za srečo ali kako nastanejo dobri občutki. V slovenskem jeziku je izšla prej kot v angleškem, ki jo je leta 2006 izstrelil med globalne uspešnice. Gre za eno prvih znanilk obetavne vede pozitivne psihologije, ki združuje nevroznanost, socialno psihologijo ter filozofijo in nosi tendenco znanstvenega dopolnjevanja duhovno-religijskih praks. Tudi druga knjiga z naslovom Čas: snov iz katere je življenje ponuja sintezo teoretične biofizike, iz katere je Klein diplomiral na Univerzi v Freiburgu. Knjigo, ki se je izkazala za eno najbolj temeljitih znanstveno-filozofskih analiz časa, je v prevodu Herte Orešič izdala mariborska Založba Obzorja.

Je čas naravni ali družbeni diktat? Imamo nanj sploh kaj vpliva? Kaj pa, če res velja, da imajo vse stvari v življenju svoj čas, ki ga ne gre prehitevati? Klein navrže kopico vsestranskih vprašanj in s pomočjo psihologov, sociologov, umetnikov, antropologov in fizikov prikaže poskuse, modele, primere in razlage časa in časovnega dožemanja. Ena osnovnih ugotovitev je, da način, kako razmišljamo o času, definira tudi naše občutenje časa. Južnoameriški indijanci Ajmari, na primer, razumejo prihodnost kot nekaj nedoumljivega, zato si jo postavljajo nazaj, za hrbet, medtem ko je preteklost nekaj jasnega, zato jo – v nasprotju z nami – vidijo razgrnjeno spredaj, pred sabo. Poskus geologa Michela Sifreje, ki se je najprej za tri tedne in pol, kasneje pa še za 205 dni spustil v podzemno jamo in tam v popolni temi prebijal minute, ure, dneve in tedne, je bil prvi, ki je precej natančno nakazal, da naše telo ustvari zaporedja, ki se ne skladajo povsem s 24-urno ritmiko bivanja. Sifreju sta pri drugem poskusu »umanjkala« kar dva polna meseca, iz česar je znanost izluščila, da si telo, ko je prepuščeno samo sebi, uredi nekoliko daljši dan, nekje med 24 urami in pol, pa vse tja so 26 ur. To so potrdili tudi številni nadaljnji poskusi.

Vsaka celica ima svoj notranji utrip, tako kot ga ima vsak organ in tudi vsako bitje – rastlina, žival ali človek in tudi tukaj avtor ne skopari z izsledki znanosti. Kljub različnim biološkim uram vsakega od nas pa so biokemične dinamike v zaznavanju časa vendarle močno sorodne. Veliko vlogo pri natančnem naravnanju notranje ure imata količina svetlobe in njeno pomanjkanje. Klein povsem znanstveno analizira čas v odnosu do spolnosti, telesnega gibanja, starosti, minevanja, spominov, zavesti, relativnosti, lepih in težkih trenutkov, in za konec ponudi preproste nasvete, kako iz časa potegniti kar največ.

V raznovrstne časovne okvire je postavljena tudi knjiga Tehniške založbe Slovenije z naslovom 30-sekundne teorije, ki jo je pripravila skupina britanskih avtorjev. Če so pred štirimi leti Ideje, ki so oblikovale svet, kronološko in jedrnato osvetlile približno 200 konceptov iz vseh področij človeškega delovanja, se 30-sekundne teorije zgoščajo okrog petdesetih ključnih znanstvenih teorij. Slehera teorija je predstavljena preko 3-sekundne misli, 3-sekundnega življenjepisa, 30-sekundne teorije, 30-sekundnega besedila in 3-minutne razlage. V resnici je stvar bolj preprosta kot se zdi, saj so teorije pregledno razvrščene v naravoslovne predalčke. A otroško preprosti zasnovi navkljub je pred nami zemljevid s sposobnostjo, da spodnese tudi najbolj načitane intelektualce. Začne se pri Newtonovih zakonih, elektromagnetizmu, relativnosti in ostalih fizikalnih temah, ki smo jih po pisanju šolskih testov tako hitro pozabili. Potem se stvari zapletejo v atomski teoriji,

kvantni mehaniki, pri naravnem izboru, sebičnem genu, izvoru jezika, sociobiologiji, psihoanalizi, behaviorizmu, kognitivni psihologiji, genetiki, placebo, tektoniki, globalnemu segrevanju, velikem poku, temni snovi in energiji, memetiki in teoriji kaosa. No, na srečo so teme pospremljene z nazornimi vizualijami, ki preprečijo, da bi še naprej živeli s površno urejenim sklopom teorij vsega, kar obstaja, teorij, ki morda veljajo samo za vas.

Knjigi za stopanje v korak s časom.

Alma Karlin UROKI LJUBEZNI – UROKI SMRTI, 244 strani, trda vezava, Celjska Mohorjeva družba, 2009

Jerneja Jezernik ALMA M. KARLIN: državljanka sveta, prevedla: Cveta Kovačič, 232 strani, trda vezava, Mladinska knjiga, 2009

Žiga Valetič

Svetovljanska vedoželjnost

14. januarja bo minilo šestdeset let od smrti Alme Karlin in šele zdaj dobiva njen lik dokončne obrise ter se kot kulturno-zgodovinska posebnost sidra v slovensko zavest.

Celjanka Alma Karlin je bila hči slovenskih staršev, glavnino izkušenj za slavne popotniške knjige, ki jih je sicer v nemščini izdajala med letoma 1928 in 1938, pa si je pridobila že pred tem – v istem času torej, kot je ustvarjal Srečko Kosovel. Za Slovence je bilo obdobje med prvo in drugo svetovno vojno še eden prelomnih trenutkov, ko je šlo za biti ali ne biti. Almina mati je bila učiteljica nemškega jezika, zato je mlada Alma urno napredovala v nemški besedi, njen oče, major avstro-ogrsko vojske, pa je, tako kot kasneje Alma, preziral politiko. Bolelo ga je dejstvo, ki se je kazalo tudi v najožji rodbini po ženini strani – goreča razdeljenost na bratsko-sestrske družine, ki so se imele za slovenske in na tiste, ki so se izpričale za nemške.

Pri petindvajsetih se je Alma odpravila študirat jezike v London in tam sestavljala slovar desetih svetovnih jezikov. V ta nabor je od slovanskih jezikov poleg ruščine uvrstila tudi slovenščino. Leto kasneje se je zaradi začetka 1. svetovne vojne kot avstro-ogrsko državljanka umaknila v Skandinavijo, od koder se je vrnila v Celje leta 1919, nato pa je za deset let odpotovala povsem sama na raziskovanje – nič manj kot – širnega sveta. Po vrnitvi je do smrti živela v Celju, med drugo vojno pa se je – kljub nekoliko slabšemu znanju slovenskega jezika – pridružila partizanskemu narodno-osvobodilnemu boju. Umrta je leta 1950.

Že kratek življenjski opis razkrije marsikaj. Alma je svoje popotniške članke, ki so bili močno priljubljeni, redno objavljala v nemških in angleških časopisih in ni dvoma, da je kot poliglotka izbrala jezika, ki sta ji sploh omogočala širši bralski sprejem. Slovenija jo je sprejemala z zadržkom, čeprav je znano, da je v Celju prirejala potopisna predavanja, in da so ji ob prvih knjižnih prevodih ob koncu šestdesetih let priznali vsaj popotniško drznost. Bila je etnologinja, raziskovalka, lingvistka, pripovednica ter duhovna iskalka, pred drugo svetovno vojno pa naj bi bila predlagana celo za literarno Nobelovo nagrado. Njene knjige smo v slovenščino prevajali postopoma, pogosteje so se začele pojavljati v devetdesetih letih, z vrhuncem, ki ga pravzaprav doživljamo v tem trenutku. Pred nekaj meseci smo na televiziji lahko videli dokumentarno-igrani film o njej, spet pa sta izšli dve zelo pomembni knjigi.

Celjska Mohorjeva družba je izdala že šesto popotno delo, tokrat z naslovom Uroki ljubezni – uroki smrti, kjer avtorica tipa za prvobitno duhovnostjo Polinezijcev, Melanezijcev ter Mikronezijcev, dotakne pa se jih z blazinicami prstov, ki gorijo za starogrško maksimo eros tanatos. Iz antropološko-etnološkega vidika so bogati in natančni avtoričini zapiski iz predinformacijskega sveta še vedno dragoceni, saj so bili metodološko preprostejši, obenem pa jih je snovala široka razgledanost, vedoželjnost in humanizem. Druga knjiga pa je morda ena najbolj vznemirljivih letošnjih del s področja slovenske kulturne preteklosti. Gre za življenjepis, ki nam pogumno samoniklost Alme Karlin prikaže skozi kronološke zapise njenega življenja, še bolj pa skozi slikovno bogastvo, ki je spremljalo njeno pestro pot. Prepotovala je tako rekoč ves planet, doživela priznanja, pa tudi

mnoga razočaranja, bila nemalokrat v smrtni nevarnosti, si s potovanj pošljala predmete, amulette, slike, razglednice, knjige in rastline, pisala pisma, objavljala članke, in zdaj je vse to dokončno zbrano v monografiji Jerneje Jezernik o enem najbolj neustrašnih slovenskih stebrov svetovljanstva, h kateremu bi še toliko bolj veljalo stremeti v pisanem svetu enaindvajsetega stoletja.

Žiga Valetič

K osnovam medicine

Raznolik knjižni dvojec, ki je pobrisal prah iz posameznih stopenj razvoja sodobne medicinske znanosti.

Nemalokrat se zgodi, da Slovenec ustvari knjižno delo, ki zraste izven vseh meril, kriterijev ter pričakovanj in po volumnu (664 slikovno bogatih strani) preseže večino tujih izdelkov s taistega področja. Knjiga nosi naslov *Zgodovina medicine*, napisal pa jo je upokojeni redni profesor na Medicinski fakulteti v Ljubljani, dr. Peter Borisov. Od prve izdaje tega dela je sicer minilo dolgih 25 let, založba Pivec iz Maribora pa je poskrbela, da je luč dneva zdaj ugledala nova, nadgrajena in razširjena izdaja. Avtor je sicer največjo plodovitost dosegal med letoma 1977 in 1995, ko je ustvaril izjemen opus specializiranih knjig iz zdravstvene zgodovine (kirurgija, stomatologija, ginekologija, Klinični center, sodelovanje pri nastanku več slovarjev in leksikonov) ter prejel najrazličnejša strokovna priznanja.

Medicina se je skozi stoletja razvila v kompleksen znanstvenotehnoški organizem, podprt z neverjetnimi preboji v robotiki in biokemiji, ob čemer se vse prehitro izgubita razumevanje in zavest o vmesnih korakih, ki so do današnje točke sploh pripeljali. Seveda je to splošna značilnost mnogih ravnin sodobnega življenja, zato današnjo farmakološko medicino spremljajo alternativne zdravstvene vede, ki pravzaprav niso drugega kot iskanje zdraviteljskih izhodišč, pogosto magičnih in kulturnih, občasno tudi naravoslovno in psihološko utemeljenih. *Zgodovina medicine* tako začne svojo pot v praskupnostih in arhaičnih kulturah (Mezopotamija, Egipt, Indija, Kitajska ...), nadaljuje v Grčiji in srednjem veku, kjer se pojavijo epidemije, lekarne, bolnišnice in s tem zametki javnega zdravstva, od 16. stoletja dalje pa so medicinska odkritja spodbudila razvoj raznolikega naravoslovja, kot ga poznamo še danes. Knjiga dr. Borisova ni enoznačna interpretacija preteklosti, temveč interdisciplinarna predstavitev ljudi, misli, dosežkov, dokumentov časa, družbenih tokov, dogodkov, zablod in znanstvenih idej, sklene pa se v drugi polovici prejšnjega stoletja. Ta, nekoliko šibek sklepni del bo pri taisti založbi v kratkem dopolnila *Zgodovina medicine* 20. stoletja, ki se bo zapisala Gregorju Pivcu, direktorju Univerzitetnega kliničnega centra v Mariboru. Oboje skupaj lahko mirno označimo za monumentalen založniški podvig in nadvse uspešen poskus sinteze medicinske misli.

Dr. Borisov je med drugim pokazal, da se je potenčni razvoj medicinske znanosti zgodil v devetnajstem in dvajsetem stoletju, po razmahu klinik. Klinika je kraj, kjer se odvija vsako resnejše zdravljenje in tudi zdravstveno učenje. Francoski filozof Michel Foucault, čigar večino del najdemo tudi v slovenščini (*Nadzorovanje in kaznovanje: rojstvo zapora*, *Zgodovina seksualnosti 1–3*, *Arheologija vednosti*, *Zgodovina norosti v času klasicizma*), je med drugim napisal esejistično študijo *Rojstvo klinike*, ki jo je nedavno izdala Študentska založba v prevodu Jelke Kernev Štrajn. Klinika po njegovo pomeni ključni zgodovinski preobrat, ki je praktikantom medicine ponudil optimalno okolje za izkustveno učenje, pacientom temeljitejšo obravnavo, družbi pa zatočišče za ljudi, ki so potrebovali več kot le domačo ali pa karitativno nego. Foucault niza in epistemološko komentira primere prehoda iz praznovernega tolmačenja bolezenskih simptomov v bistveno boljše organizirano in natančno zdravstveno postopanje. Šlo naj ne bi le za evolucijo medicinske misli,

temveč za vzpostavitev platforme globinskih sprememb, na podlagi katere se je dotedanje medicinsko znanje vrednotilo povsem na novo. To se je kazalo na številnih primerih, ko je zdravnik v 18. stoletju ob istih simptomih opravil popolnoma drugačne raziskave, podal popolnoma drugačno diagnozo in predpisal popolnoma drugačno metodo zdravljenja kot zdravnik v 19. stoletju! Je pa Foucaultova klinika tudi vzvod, ki je v različnih družbah pognal dolge politične korenine in medicino postavil v močno soodvisni položaj z ostalimi družbenimi panogami. S tem je medicina postala izpostavljen plen takim in drugačnim interesom pri takih in drugačnih oblastnikih, s čimer se danes otepa bolj kot kadarkoli v preteklosti.

John Carlin NEPREMAGLJIV, Nelson Mandela in igra, ki je ustvarila narod, 336 strani, prevod: Jasna Milinković, PH Red, 2009

Tenzin Gyatso (Dalajlama) MOJA DUHOVNA AVTOBIOGRAFIJA, predavanja, izjave in govori, 222 strani, prevod: Maja Lihtenvalner, 2010

Žiga Valetič

Politika duha

Ponovno aktualizirani zgodbi Dalajlame in Nelsona Mandele.

Nelson Mandela ni duhovni vodja v klasičnem, religioznem pomenu besede, toda prelom z apartheidom v Južni Afriki – nenasilna revolucija, ki jo je sprožil ta gverilski aktivist za rasno enakopravnost, je Mandelo postavil za duhovni zgled, ki je med sodobnimi politikami pripadel samo Mahatmi Ghandiju in Martinu Luthru Kingu. V zaporu je prebil kar sedemindvajset let, ob izpustitvi leta 1990 in prejetju Nobelove nagrade za mir tri leta kasneje pa je v Južnoafriški republiki (JAR) postalo jasno, da se dolgoletna prevlada svetlopolte kolonialistične manjšine končuje. Vprašanje je bilo samo, ali se bo končalo z nasilnim maščevanjem za dolgoletno segregacijo ali kako drugače.

Knjigo z naslovom Nepremagljiv (Nelson Mandela in igra, ki je ustvarila narod) je napisal John Carlin, sin Škota in Španke, sicer pa Britanec, ki je velik kos otroštva preživel v Argentini in kasneje kot novinar, dopisnik in BBC-jev dokumentarist delal v Južni Afriki. Žegen za pisanje mu je dal sam Mandela, potem ko mu je Carlin, tudi avtor knjige o Davidu Beckhamu in nogometnem klubu Real iz Madrida, pojasnil zorni kot, iz katerega želi predstaviti njegovo zgodbo. Predlagano gledišče pa ni bilo nič drugega kot ... ragbi! JAR je namreč nekdanja kolonija, kjer prednjačijo tipični angleški športi, in dežela je leta 1995, leto zatem, ko je Mandela postal tudi predsednik, gostila ragbijaško svetovno prvenstvo. Razen enega temnopoltega člana je bila ekipa sestavljena iz potomcev nekdanjih kolonizatorjev, ki so še vedno obvladovali pretežni del gospodarstva in visoke družbene položaje, zato je večinsko temnopolto prebivalstvo ob nastopih državne ekipe »Springbokov« dosledno navijalo za tuja moštva. Vse dokler ni za reprezentanco začel navijati Madiba, kar je klanski naziv, ki se je oprijel Mandele.

Carlin prikazuje Mandelo kot spretnega zapeljevalca, ki v značilno politično preračunljivost vgrajuje vso svojo človečnost in utopično nemaščevalnost, tako redko vladarsko vrlino. To je v knjigi prepoznal tudi filmski veteran Clint Eastwood, ki je na vrhuncu zrelostne forme posnel navdihujočo istoimensko športno-politično dramo.

Poleg Mandele pozna mednarodna diplomacija še enega starosta z izrednim duhovnim in političnim vplivom: dalajlamo – verskega vodjo budistov ter tibetanskega duhovnega voditelja, ki se ravno ta teden vrača v Slovenijo. Moja duhovna avtobiografija je najnovejša knjiga, ki jo je na podlagi predavanj, izjav in govorov sestavila Sofia Stril-Rever, ena od tolmačic Tenzina Gjatsa, kar je njegovo pravo ime. Preteklo je že 70 let od ustoličenja tega, po vrsti 14. dalajlame in 50 let od njegovega pobega iz Tibeta, ki ga je nasilno zasedla Ljudska republika Kitajska. Mož vse odtlej bije boj za osvoboditev Tibeta in za občečloveške vrednote. Velja mu prisluhniti predvsem kot glasniku budovega sporočila, ki v eri civilizacijskih razkolov še vedno oznanja srednjo pot, v izogib skrajnostim. Siddharta je bil namreč razvajen princ, ki mu je oče vse do odrasle dobe zaščitniško prikrival tri najhujše tegobe človeštva: bolezen, starost in smrt. Ko se je naposled z ljudskim trpljenjem soočil iz oči v oči, se je odločil, da poišče korenine zla in se odpravil na iskanje, ki je vključevalo dolgoletno asketstvo in premišljevanje duhovnih resnic v družbi podobnih iskalcev. Razsvetljenje

naj bi ga odvrnilo od asketskega mučenja lastnega telesa in mu razodelo veličino zmernosti, kar je kot Buda nato izpovedoval na svojih potovanjih.

Podobna potovanja doživlja Tenzin Gjatso, ki v knjigi izpostavlja tri vidike svojega delovanja: človeškega (ne pretirano moralističen boj za vrednote), meniškega (spodbujanje dialoga z drugimi verami, znanostjo in tudi ateisti) ter političnega (politika dialoškega nenasilja), četudi je kljub široki mednarodni podpori še vedno neuspešen pri oblasteh v Pekingu.

Četudi obe zgodbi nista povsem novi, pa ju nov način upovedanosti predstavlja kot dokaz, da v svetu brez utopije enostavno ni vredno živeti.

Žiga Valetič

Zgodovine

Osebne in družinske zgodbe, izvirajoče v kaotičnem času gorečnih idejnih prelomov druge svetovne vojne

Tolmačenja zgodovine so praktično vse, kar je ostalo od večjih razlik med političnima poloma v Sloveniji, ki sta danes sporazumno zavezana vladarju sveta. Ampak bremena zgodovine bi veljalo vsaj za nekaj časa preložiti iz rok politikov in vpijočih televizijskih novinark v zgodovinske knjige, kjer tolmačenja postanejo večplastna in poglobljena, dejanskim ranam pa omogočijo bolj kakovosten čas za celjenje.

Tudi pri nas so bili lani ena najbolj branih knjig Šepetalci, ki je prikazala družinske tragedije v Stalinovi Rusiji. V vseh barvitih upih in v globoko sivi praksi je bila socialistična ureditev še ena tistih, ki, prepričane v svoj večni prav, režejo sklope družbenovezivnih vrednot. Avtorja knjige, britanskega profesorja Orlanda Figesa, so nedavno zasačili, ko je na internetu pod psevdonimom blatil dela profesorskih kolegov in poveličeval svoja, za kar se je opravičil in dejal, da si bo poiškal psihološko pomoč, ki mu bo pomagala razvozlati, kaj ga je spodbudilo k takemu ravnanju. Domnevno naj bi bila na delu depresija zaradi tragičnih zgodb, s katerimi se je osebno soočil v nekdanjih sovjetskih državah in jih orisal v Šepetalcih.

V podobno ostri izmenjavi mnenj, predvsem v televizijskih studiih, je zadnja leta buril duhove Jože Dežman, direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in urednik številnih strokovnih zbornikov. V novi knjigi Slovenija – duhovna domovina je s sodelavko Moniko Kokalj Kočevar in drugimi pisci ter pričevalci sestavil enega najbolj celovitih orisov politične emigracije na Slovenskem. Delo je zaradi posameznih družinskih obravnav podobno Šepetalcem, s to razliko, da prikaže predvsem izseljenske družine in posameznike, ki so morali med vojno in v povojnih letih reševati lastno kožo ali pa je pristranski in ekonomsko nedomišljen režim močno ogrožal njihovo mišljenjsko in fizično preživetje. Takih ljudi je bilo kar 65.000, medtem ko jih je še pol toliko skušalo pobegniti, a jim ni uspelo.

Dvajset prvoosebnih zgodb je zapisanih tako, kot so bile doživete, občutene in mišljene. V preprostem tonu je neprikrito izraženo vse, zlasti razočaranje nad upe vzbujajočimi zavezniki Angleži, ki so na Koroškem zbrane domobrance po vojni vrnili jugoslovanskim komunistom v gotovo smrt. Komunizem je prihajal iz Sovjetske zveze in je bil pred vojno zaradi poučenosti o Stalinovih čistkah prepovedan, bralca knjige pa nenehno spremlja občutek, da bere pričevanja iz obširne državljanske in ne iz svetovne vojne. Kljub temu izpovedi – z izjemo prepričevalnega ozračja v Dežmanovem uvodnem eseju – ne gradijo na političnem naboju. Kar iz biografskih intervjujev najbolj izstopa, je dejstvo, da je bilo veliko moških in žensk, ki so stopili v to ali ono vojsko, ideološko neobremenjenih, in da se niso marali opredeljevati. Mnogi so se enostavno bali vseh vojsk, ki so v vihuri dogodkov borce rekrutirale, vse, ki v to niso privolili, pa so pozaprlje ali na licu mesta ustrelile. Čas ključnih, a še vedno ne povsem razločnih odločitev je napočil leta 1943.

V povojnih desetletjih je zdomec skelel predvsem občutek duhovne odrezanosti od domačih tal, saj življenje na tujem po materialni, religiozni in intelektualni plati zvečine ni bilo slabše kot življenje znotraj vzhodnega bloka. Tako je poleg čustvenega olajšanja ob obelodanitvi teh pripovedi poslanstvo knjige tudi v osvetlitvi precepa med tem, kar je Slovenija – morda v idealističnem smislu – pomenila svojim odpadlim hčeram in sinovom, in med dejanskim odnosom matere, ki se

jim je brezčutno odpovedala. Iz tega čustva pa izvira tudi vzneseni naslov, ki ga avtorja vzameta iz sicer dobrotljive religiozne molitve, a pod bele peruti je znova podtaknjen meč, ki obtožuje ateiste domnevnega neobstoja njihovega duhovnega odnosa do domovine. Tolmačenja zgodovine so ...

Žiga Valetič

Maloprodaja na veliko

»Dolgi rep« je po zaslugi glavnega urednika revije Wired Chrisa Andersona postal ena najbolj splošno rabljenih ekonomskih prispevkov zadnjih let.

Knjigo »Dolgi rep ali zakaj je prihodnost poslovanja v večji prodaji manj množičnega«, ki jo je izdala Cankarjeva založba, prevedla pa Tanja Ahlin, je Anderson pisal kar na blogu. S pisanjem je želel dognati, kako se zaradi razvoja informacijske tehnologije spreminjajo ekonomski vidiki trženja popularne kulture, to je knjig, glasbe in filmov. Zaznane spremembe so bile obsežne, njihova ključna značilnost pa povsem nepričakovana. Ravno ko se je – tudi zaradi ekonomske globalizacije – v splošno zavest že skoraj v celoti prikradla vera, da bo velikim uspehom v prihodnosti botrovala samo še prodaja množično najbolj iskanih proizvodov, se je izkazalo, da se večji uspeh lahko zgodi s prodajo izdelkov, ki so zmožni nagovoriti majhno število ljudi. In točno to imenujemo dolgi rep.

Vsega sta seveda kriva internet in računalniška tehnologija, ki sta Amazonu, E-Bayju, iTunesu in drugim portalom omogočila nezahtevno vzdrževanje baz podatkov, bliskovite finančne transakcije, natančno vodenje zalog, urno izstavljanje računov in podobno racionalizirane procese, ki so se avtomatizirali do neverjetnih stopenj. Pri Amazonu morajo velik del knjig imeti na zalogi tudi v fizični obliki, medtem ko so visokozmogljivi strežniki za shranjevanje glasbenih datotek skoraj vsa tehnologija, ki jo potrebuje Applov iTunes. Toda omenjeni so le trije najbolj znani primeri, ki jim sledijo spletni brskalniki, oglasniki in na stotine vsebinsko različnih portalov, ki jih po vsem svetu poganja podobna logika.

Med pisanjem bloga so obiskovalci kmalu opozorili pisca, da dolgi rep ne zadeva samo popularne kulture in se vprašali, ali sploh obstaja tržna panoga, na katero se dolgi rep ne bi nanašal? Prišli so do spoznanja, da se učinek dolgega repa udejanja v različnih branžah, od prodaje neskončnega modela avtomobilskih pnevmatik do množstva različnih radiatorjev za ogrevanje stanovanja. Pravzaprav trgovcu ni treba imeti na zalogi vseh izdelkov, temveč le dostop do njih. Največja prednost spremenjenih poslovnih logik je v dostopnosti informacij, medtem ko jo med množico ponudnikov nekega izdelka najbolje odnesejo tisti, ki imajo najbolj pregleden, dostopen, zanesljiv in varen sistem prodaje in tisti, ki delček svojih izdelkov ponujajo v brezplačen predogled, preizkušnjo, poslušanje ...

Najstnikom in tistim v zgodnjih dvajsetih letih se morda res zdi, da sta internet in mobitel samo-umeven del njihovega psihofizičnega ustroja, in da je celotna zgodba okrog »dolgega repa« nekaj popolnoma samoumevnega, toda posel imajo zaradi naravne družbene hierarhije večkrat v rokah ljudje, starejši od petdesetega in šestdesetega leta, ki se jim polno umevanje tega koncepta lahko zdi ekonomska fantastika. Naj bo kakorkoli že, dejstvo je, da je dolgi rep postal del širše družbene preobrazbe s tem, ko omogoča tudi pregledno prodajo množice manj iskanih storitev in s tem ustvarja alternativne oblike dela, h katerim se – pogosto kot edini možnosti – mlajše generacije vse bolj zatekajo.

Anderson je že izdal tudi (pri nas še neprevedeno) knjigo »Brezplačno« oz. »Zastonj«, kjer je vzel

pod drobnogled vse bolj prisotno tržno dinamiko, v kateri se vse več izdelkov – od časopisov in revij, do igrač, devedejev, telefonov in turističnih izletov – ponuja brezplačno. V njej se je lotil pojasnjevanja osnov brezplačnosti ter izpostavil, da ljudje namenjamo pozornost predvsem tistim zastojnim rečem, ki jih ocenimo za vredne našega časa in za vsebinsko dovolj ugledne. Dolgi rep bo torej kmalu izpodrinila nova knjiga, priročna fraza – kot da je ušla iz kakšne basni – pa se je zatrdno prijela.

Žiga Valetič

Modrost bivanja na Zemlji

Sedemnajst intervjujev s posamezniki, katerih življenjska filozofija je, kljub očitnim razlikam v njihovem delovanju, tesno povezana z Naravo.

Ekosofija (tudi ekozofija, biozofija) je pojem, ki ga je v zgodnjih sedemdesetih letih zasnoval norveški filozof Arne Næss (1912–2009), utemeljitelj tako imenovane *globinske ekologije*: »Z ekozofijo imam v mislih filozofijo ekološke skladnosti in ravnovesja. Filozofija je kot svojevrstna modrost odkrito normativna in vsebuje norme, pravila, postulate, vrednotne prioritete in hipoteze, ki se nanašajo na dogajanje v našem vesolju. Spodbuja modrost politike ter ji ponuja načrt in ne samo znanstven opis ali znanstveno napoved. Ekozofija se bo podrobno dotaknila največje pestrosti pojavov – ne samo onesnaževanja, naravnih virov, populacijskih gibanj itd., ampak tudi vrednotnih prioritet.«

Od nastanka te definicije so pretekla skoraj štiri desetletja, ekozofija pa postaja alarmantno aktualna. Nam bo uspelo prilagoditi življenjski slog v manjšo energetske potratnost? V bolj zdrav, morda celo bolj umirjen slog življenja? V bolj pristno povezanost s seboj, z naravnim in ljudskim okoljem? Pozitivne zglede nam kljub hkratni črnogledosti ponujajo ljudje, ki prihajajo iz različnih poklicev, ob njihovih praksah pa šele spoznamo, kako veliko moramo in lahko naredimo za svojo dobrobit. Kajpak – v nesebičnem smislu.

Publicist, sociolog in novinar Bernard Nežmah je intervjuje objavljajl v Mladini, knjiga pa je razdeljena na tri dele. V prvem je obeleženo varovanje okolja, zato knjigo otvori vselej osebni pogovor z Iztokom Geistrom, ki ga poznamo kot zagovornika narave, ornitologa, umetnika in avtorja nagrajenih knjig. Sledi pintervju z mikrobiologom dr. Gorazdom Pretnarjem, ki nam jedrnato pojasni, kako prihajajo pesticidi v naša življenja, kakšen škodni vpliv prinašajo in kje vse je politika prezrla strupe, ki nam jih plasira prehrabena industrija. Anton Komat, ki je v teh dneh izdal knjigo *Umetnost preživetja*, med bralci pa se je še posebej prijel njegov *Simbiotski človek*, nam ponudi izkustveni pogled na vrsto ključnih okoljevarstvenih vprašanj. Ni odveč omeniti, da je Komat v nekaterih zadnjih predavanjih napovedal ohlajanje planeta, kar priča o tem, da se lahko celo najbolj goreči okoljevarstveniki razhajajo v tolmačenju makroslike podnebnih sprememb. V nadaljevanju najdemo pogovora z ustanoviteljem in motorjem nemškega Greenpeaca Haraldom Zindlerjem in spoznamo, kako delujejo najmočnejše okoljevarstvene organizacije, ter z Ernstom Ulrichom von Weizsäckerjem, znanstvenikom in nemškim parlamentarcem, ki je še posebej dobro opremljen z rešitvami glede učinkovite rabe energije.

V drugem delu spoznamo ljudi, ki se ukvarjajo z živalmi, rastlinami in naravnimi bivališči živih bitij. Pogovor s prof. dr. Miho Adamičem nam razkrije svet medvedov, biolog dr. Tomi Trilar nam razloži »čarovnijo« ptičjega petja, prof. dr. Milan Hočevnar pojasni, zakaj in kako se večja poškodovanost gozdov na Slovenskem, prof. dr. Dušan Mlinšek razvije misel o pomenu dreves v mestih, prof. dr. Miha Likar pa kot mikrobiolog razkrije, v kakšni meri so – tudi v urbanem svetu – neukrotljivi virusi in bakterije.

Zadnji del knjige je hedonističen, saj v njem nastopijo (nekateri že pokojni) posamezniki, ki v svojih poklicih in hobijih tesno sodelujejo z naravo: Janez Suhadolc (arhitekt, stolar in vandrar), Pino Mlakar (baletnik), prof. Drago Ulaga (kineziolog), Samo Kuščer (ustanovitelj Ljubljanske

kolesarske mreže), Jim Haynes (mislec popotništva), Andrej Kuhar (kulinarik) in Jure Šterk (morejplavec).

Nežmahovi Ekosofi, med katerimi sicer pogrešamo ženske predstavnice, ne skoparijo z zgledi in možnostmi, pokažejo pa, da je za uresničitev ekozofskih idealov potrebna velika ljubezen in dolgočasen trud.

Igor Grdina SVETOVNA VOJNA OB SOČI I., evropski zaplet, 145 strani, Študentska založba, zbirka Koda, 2009

Branko Drekonja, Aleksander Jankovič Potočnik PO SLEDEH ERNESTA HEMINGWAYJA, 176 strani, Ad Pirum, 2009

Žiga Valetič

Prva vojna, Soča in Hemingway

Vloga slovenskega ozemlja v evropskem zapletu prve svetovne vojne in v svetovni literaturi.

Med velikimi literarnimi stvaritvami se komaj najde kakšno, ki se dogaja na ozemlju današnje Slovenije. Edini tak roman svetovnega slovesa je pravzaprav Zbogom orožje, izpod peresa novinarja, bojevnika in pisatelja Ernesta Hemingwayja, ki nadrobno opiše slovensko Posočje. V zametkih prve svetovne vojne – teme tega romana – je slovensko ozemlje pripadalo Avstro-Ogrski monarhiji, bilo pa je to narodnostno mešano območje, skozi katerega so Italijani želeli prodreti vse do Dunaja. Vojna, ki se je razplamtela leta 1915, je na našem ozemlju potekala vzdolž devetdesetkilometrski Soške fronte, vključujoč zahtevna bojišča visokogorja, kar je bila edinstvena posebnost katerekoli vojne v zgodovini. Glavnina italijanskega napada je potekala po dolini reke Soče, leta 1917 pa so se Avstrijcem pridružili Nemci in napadli italijansko vojsko med Bovcem in Tolminom, zaradi česar se je morala ta umakniti 100 kilometrov vzvratno do reke Piave. Tu se Soška fronta konča, Hemingwayjevo pisanje pa šele začne.

Avtorja knjige Po sledih Ernesta Hemingwayja, Branko Drekonja in Aleksander Jankovič Potočnik, sta v raziskovanju poti, ki jih opisuje Zbogom orožje, spoznala, da Hemingwayjev korak, kljub sugestivno izrisanim detajlom ni stopal po teh krajih, saj ga je kot prostovoljca v bolničarski enoti ustavila eksplozija na Piavi. Tam je v času zdravljenja »okrevajoči bodoči pisatelj zbral gradivo za še eno svojih najbolj znanih del«. Avtorja sledita romanesknemu junaku Fredericku Henryju, ki je kot poveljnik enote reševalnih vozil zadolžen za namestitev kolesne enote v Posočju. Tudi on postane ranjenec, ki se – identično Hemingwayju – zaplete z medicinsko sestro, po okrevanju pa se vrne v kraje, zaselke in ceste med Gorico in Kanalom. Po sledih Ernesta Hemingwayja z bogatimi slikovnimi ponazoritvami zlije zgodovinopisje, stare fotografije, pričevanja preživelih, citate iz romana ter sodobne primerjave s časi, ki so Posočju zapustili ruševine, vojaška pokopališča, steklenice, čelade, granate, raznovrstno orožje in množstvo trupel.

O tem, kako pomembna je bila geografska lega Soče za evropski zaplet, govori tudi knjiga Igorja Grdine Svetovna vojna ob Soči, ki je izšla v zbirki Koda Študentske založbe. Gre za prvega od treh delov monografije, ki se bo posvetila »perspektivi vloge Slovencev v vojni vihri, na ozadju širšega konteksta evropskega spopada brez primere«. V prvem, torej uvodnem delu, so ponovno preiščeni tokovi in odločitve velikih držav v spopadu med trojno alianso Nemčije, Avstro-Ogrske in Turčije ter med silami antante, ki so jo tvorile Francija, Rusija, Kraljevina Srbija in Združeno kraljestvo. Najbolj nezanesljiva je bila v tej zgodbi vloga Italije, ki se je sprva zavezala eni strani in kasneje drugi, zaradi česar je Avstro-Ogrska svojo obrambo postavila onkraj dežele Kranjske, v Avstrijsko-Ilirsko primorje. Slovenci smo bili zaradi majhnosti in klene miroljubnosti trn v peti tako Avstrijcem, ki so takrat krepili svojo nacionalno zavest, kot tudi Italijanom, ki so še vse do druge svetovne vojne gojili apetite do Balkana. V tem težkem ozračju so si celo idejno nasprotujoči si kranjski tabori stopili nasproti z zaupanjem, opisi tega dogajanja pa se v Grdinovo knjigo prikradejo v zadnjih dveh poglavjih. Posebna kakovost jedrnatega in eruditskega zgodovinskega loka je karikiranje osebnih lastnosti Franca Jožefa in generalov, poveljujočih na različnih straneh

ter prikazov, kako so njihove značajske poteze vplivale na razvoj vojne ter obratno. Kot vemo, se je naše ozemlje leta 1918 pridružilo konfederativni Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, ampak do tja nas bosta drugi in tretji del monografije, kot vrhunec in sklenitev, šele pripeljala.

Žiga Valetič

Pomote srca

Psihologija, filozofija in sociologija v kompostarni vzrokov za generacijski brezup in hladno ravnodušje mladostnikov.

Jedrnata, a izčrpna knjiga profesorja antropologije in zgodovine filozofije se začne ter konča z naslombo na Nietzscheja, ki je o nihilizmu razmišljal kot o najgrozljivejšem gostu pred človekovimi vrati. Misleca je nihilizem bržčas zaznamoval tudi zaradi tistih, ki so resnično življenjsko radost povezovali zgolj z božjo idejo, medtem ko je sam razglasil Boga za zastarelo idejo in za mrtvega. Toda filozof, ki ga mnogi površno smatrajo za agnostika, je v delu Vesela znanost, katerega citat v zaključku uporabi tudi profesor Galimberti, izrazil jasno gnostično izkušnjo: »Življenje kot pripomoček spoznanja – s tem načelom v srcu človek ne more biti samo pogumen, temveč celo veselo živeti in se radostno smejati.«

Smo v svetu globalnega potrošniškega kapitalizma – vseprisotnega izobilja kakovosti, ki je bistveno bolj površinsko kot se zdi na prvi pogled, njegova vsebinska puščobnost pa takorekoč premosorazmerna z zunanjo nasičenostjo dobrin. In čeprav je neizpodbitno, da imperativ trgovine deluje tudi povezovalno, se v globljih plasteh kaže, da tako pomembne vloge, kot mu je dodeljena, niti približno ne upraviči. Zmeda in razkroj vrednot sta mnogoplastna, kot ugotavlja avtor, iz nje pa izhajata psihopatološko in sociopatološko vedenje, ki se pri zločinih, ki jih zagrešijo današnji najstniki, kaže kot popolna neprizadetost, nečustvovanje, malodušje, objestnost, nemoč, sprijaznenost, brezbržnost in nerazumnost v oblikah, ki se tako sterilno še nikdar niso izražali. Rezultat vsega tega so, kot raziskuje avtor, povsem nove in grozljivo hladne oblike adolescenčnih kriminalnih dejanj brez konkretnega povoda, njihov motiv pa je lahko povsem banalen ali pa ga na površje ni mogoče priklicati z nikakršnimi sredstvi več.

Avtor mladih ne obsoja, temveč jih v nekaterih konkretnih medijskih zgodbah, kamor se je tudi osebno vpletel, empatično nagovarja, da bodo morali verjetno sami spoznati, ali v temeljnem nesmislu, ki jih gloda, vendarle ne tiči kak skrit pomen in smoter. Nagovarja jih, naj po starogrški maksimi »spoznajo sami sebe«, kar pa ne more biti lahko, saj v občutljivih najstniških letih še ne morejo brez kakovostnih zgledov, medtem ko zdrave odraslosti v družbi resničnostnih šovov, ki brezkompromisno brišejo pomembno ločnico med človekovo intimo in zunanostjo, ni ravno na pretek.

Galimberti se intenzivno ukvarja z vprašanjem, zakaj je brezup med mladimi globlji kot kdaj prej, pravzaprav že generacijski. Enega od odgovorov poišče v razlagi, da so bila dosedanja tolmačenja »sveta« zgolj opisi le-tega – razlage, ki jih je najprej ponujala mitologija, nato religija, kasneje filozofija in vse bolj tudi znanost. Mladim ni do teh opisov, usmerjeni so na neposredno izkušnjo sveta, ki jo v trenutkih zdrsa v slabo razpoloženje skušajo instantno spremeniti z mrtvilom televizijske realnosti, z alkoholom, mamili in nasiljem, s samopoškodovalnim vedenjem ali hrupno-plesnim transom, ki zamenja prvobitno pozornost na biološki utrip diha in srca.

Esejist ponudi zanimive razmisleke o homologaciji notranjosti (nevarnemu razosebljanju v javnih medijskih prostorih), staršem in pedagogom posreduje poučna pojasnila o psiho-bioloških ozadnih drog, ki se jim tako hitro vdajo mladostniki, narodom kot smo Slovenci, ki v svetovnem merilu

vodimo pri mladostniškem samomoru, pa lahko koristi tudi poglavje o najstniški samomorilnosti. Nikakor pa knjiga ni skupek novih nihilističnih poglavij o nihilizmu, prežeta je namreč z mislimi o vzgoji srca, o poznavanju in artikuliranju čustvene abecede, o pomenu zaupanja in o duševni moči. Branje, namenjeno strokovnjakom, staršem in mladostnikom samim.

Žiga Valetič

Umetnost upora

Partizanska umetnost v premisleku silovitega zanosa, ki se izogiba neeksistencialnim čerem in razkriva večplastno nujo takratnega upora.

Kot zmorejo filmski in literarni življenjepisi skozi ranljivost umetnikov odlično upodobiti duha preteklih časov, enako uspe obsežnemu eseju o kratkem, a dalekosežnem in prelomnem umetniškem navdihu, ki se je pred več kot šestdesetimi leti izrazil vzporedno z narodnoosvobodilnim bojem. Miklavž Komelj, čigar ustvarjanje sega od otroških del do pisanja in prevajanja poezije ter esejistike, je v knjigi *Kako misliti partizansko umetnost* skozi umetniško distanco raztolmačil idejne vzgibe, zgodovinske motive in družbeno dinamiko, ki je zaznamovala to posebno obdobje. Enako je v minuli jeseni uspelo Televiziji Slovenija oz. režiserju Andražu Poeschlu v dokumentarcu z naslovom *Pesem upora*, ki pripoveduje zgodbo o tradiciji partizanskih pevskih zborov. Tradiciji, ki so nam jo v prejšnjih časih porivali po grlih, od osamosvojitve dalje pa se je sramovali in jo skušali odrivati čim dlje. Toda vprašanje, ki ga nakazujeta tako Poeschl kot Komelj, seveda ni, kakšna naj bodo nova očala, s katerimi naj zremo eno ključnih etap v konstituiranju naroda s svojim jezikom in ozemljem, temveč kaj nam to obdobje lahko pove o eksistencialnih podlagah ekološko-socialnih uporov, ki jih je začel rojevati današnji trenutek.

Partizanskemu boju se očita, da je bil podrejen komunistični partiji, kar je imelo pri drugih jugoslovanskih narodih večjo težo kot pri nas, saj je slovenska osvobodilna fronta vendarle vključevala širši družbeni kontekst in temeljila na stvarni antifašistični platformi. V Sloveniji, ki nikakor ni bila dežela s samozavestno preteklostjo, je partizanstvo, kot so ga opevali idejno raznovrstni pesniki od Kajuha in Gabeljška do Kocbeka in Župančiča, pomenilo predvsem izraz pristnega domoljubja. (Kot v zadnjih intervjujih poudarja literat Boris Pahor, je prav domoljubje tisto, česar današnjemu Slovencu primanjkuje, pri čemer pa ne gre iskati strahu v pretiranih vzporednicah med domoljubjem in nacionalizmom – Hitler je v *Main Kampf* namreč jasno zapisal, da nikakor ni domoljub, temveč nacionalist.)

Težko oborožene nemške in italijanske okupatorje, uresničevalce nacizma in fašizma, si je marsikatera pamet risala kot galantne branike slovenskih domov pred pretnjo komunizma, toda pravi namen italijansko-nemškega obiska na slovenski zemlji ni bil dvoumen za veliko večino dramatikov, pesnikov in kulturnikov, ki so se organsko zbal za lastno kulturo in jezik. To je rodilo budniško umetnost, ki ni le nadomeščala politike, ampak je že sama po sebi pomenila ključno angažiranost. Kot poudarja avtor pa ni šlo samo za nacionalno razsežnost upora, temveč tudi za socialno razsežnost kljubovanja razredu, ki so ga mnogi doživljali kot »lastno izdajalsko kapitalistično gospodo«.

Estetsko inovativna knjiga, ki vsebuje številne primere umetniškega delovanja z izrazitejšim poudarkom na pesništvu in dramskih nastopih, priznava, da so v tem »boju za nov svet« demokratski potenciali partizanstva naposled ostali nerealizirani in da današnjega razmisleka o tistih časih ne blokira samo blatenje partizanstva, temveč tudi njegovo nereflektirano poveličevanje. Avtor, ki je po letih zagotovo manj obremenjen s življenjem in smrtjo sredine prejšnjega stoletja, srčno partizansko umetnost hote ali nehote prikazuje kot metaforo za šum deroče nuje, ki si utira eksi-

stencialno pot mimo takih in drugačnih ideoloških pregrad. (Ob obravnavanju -izmov nekoliko pozabi samo na Mussolinija in njegovo večdesetletno zvestobo socialističnim načelom, preden je šel in ustanovil fašistično stranko.)

V tem tisočletju »boj za nov svet« vse bolj temelji na iskanju ekološkega upanja za nas in prihodnje rodove, kar nas spet sooča s primarnimi preživetvenimi razsežnostmi nujnih sprememb v odnosu do sebe in do planeta. Bilo bi enostavno, če bi se dalo to zvesti zgolj na ideologijo, toda klavrna usoda vode, zemlje in zraka, kot smo jo zastavili ljudje, bo dejansko prizadela stoletja generacij. Ali, kot je zapisal še ne dvaindvajsetletni Kajuh: »Ne peti, rjoveti bi morali v teh dneh, poeti.«

Paul Roberts KONEC HRANE: kriza svetovne živilske industrije, prevod Samo Kuščer, 424 strani, trda vezava, Učila

Paul Roberts KONEC NAFTE: propadanje naftnega gospodarstva in vzpon nove energetske ureditve, prevod Samo Kuščer, 400 strani, trda vezava, Učila

Žiga Valetič

Razkošje in nuja

Dobrodošel val okoljevarstvene literature je končno pljusnil čez Alpe in prinaša vse bolj jasno sliko prihodnjih izzivov.

Če je bilo še pred petimi leti v Sloveniji nemogoče najti spodobno knjigarniško omaro z okoljevarstveno literaturo, se je stanje po uspehu Gorove Neprijetne resnice popravilo. Gore je doživel dva podpredsedniška mandata, ob katerih mu celo v svoji stranki ni uspelo prebuditi zanimanja za okoljevarstvo, ker pa je bil manj priljuden od Busha mlajšega, je leta 2000 izgubil tudi boj za predsedniško mesto. O njem velik del slovenske javnosti razmišlja kot o ekološkem oportunistu, malokdo pa ve, da je že leta 1994 izšel monumentalen esej Na poti k ravnovesju, ki priča o Gorovi zgodnji zavezi za razvoj prepotrebne okoljevarstvene kulture.

Eden od tistih, ki so ujeli nov val ekološke publicistike, je tudi Paul Roberts, večkrat nagrajeni novinar Los Angeles Timesa, Washington Posta in Guardian. Njegovi knjigi Konec nafte in Konec hrane predstavljata vzporednico dokumentarnim filmom, ki doživljajo prepород z naslovi kot so Kruh naš vsakdanji, Darwinova nočna mora, Doba neumnosti, Pet pred dvanajsto, Mi hranimo svet, Zašpehan narod, Surova budnica: naftni zlom, Odvisnost od plastike, Kdo je ubil električni avto? itd.

Še preden je Bush priznal ameriško odvisnost od nafte, je nastala knjiga Konec nafte, ki pokaže, da se naravoslovne in ekonomske vede strinjajo glede rasti povpraševanja po nafti in tudi glede tega, da smo izčrpali več kot polovico vseh svetovnih zalog. Nafta je nastala samo enkrat v celotni zgodovini Zemlje, v relativno kratkem obdobju njenega izčrpanja pa se bo človeštvo iz poldruge milijarde povečalo na več kot sedem milijard ljudi.

Nafta ni usmerjena samo v promet, za izdelavo litrske plastenke namreč porabimo četrta litra te črne tekočine. Ko se bo višala njena cena, se bodo višale cene praktično vsega, jasno je namreč, da leta 2050 ne bomo napolnili niti pol toliko sodov kot jih napolnimo danes. Na Bližnjem Vzhodu bo nafte največ in sploh je pričakovati, da bodo v bližini vseh večjih naftnih nahajališč stalno navzoče vojaške sile različnih civilizacij planeta. Roberts se v pogovorih s strokovnjaki, naftarji in gospodarstveniki dokoplje do raznolikih mnenj glede uspeha alternativnih virov energije, ta mnenja pa so – zaradi šestletnega zamika od prvotnega izida knjige – še dokaj zadržana. Po dolgem pripovednem loku, v nihanju med pesimizmom in optimizmom, avtor prepotuje velik del sveta, na koncu pa stavi na sveže politične osebnosti, ki bi morale preoblikovanje energetskega sistema vzeti zares in ga čim prej konkretizirati v smeje ukrepe.

Knjiga z naslovom Konec hrane je nekakšno nadaljevanje prejšnje zgodbe. Nastala je leta 2008 in prihaja v trenutku, ki – paradoksalno – človeštvu ponuja več hrane kot kadarkoli v preteklosti. Toda vprašanje ni samo, kakšna je kakovost hrane, ki jo uživamo in kakšno je njeno poreklo, temveč kakšna je njena resnična cena. Cene hrane se nam lahko zdijo relativno visoke ali nizke, toda dejstvo je, da glomazni proporci sodobne pridelave in predelave hrane nastajajo v trajnostno nevzdržnem sistemu, za katerega bomo v prihodnosti plačali še bistveno višjo ceno kot danes –

tako v nominalnem kot v zdravstvenem smislu. Supertehnološka pridelava hrane ima kratkoročen domet, ne ozira se na kmete, proizvodne delavce, floro, favno, okolje ali potrošnika. Spremljajo jo nepravilna plačila za vložen trud ter porast rastlinam, živalim ter človeku neprijaznih mikrokulturn. Agresivni gensko spremenjeni organizmi s pripadajočimi pesticidi ogrožajo vse oblike naravnega kmetijstva, Vse pa je optimizirano za čim večji obseg v čim krajšem času, brez štetja posledic in stranskih učinkov. Skoraj sedem milijard Zemljanov mora vsak dan jesti in piti, do te preživetvene nuje pa vsaj ena milijarda ljudi nima dostopa. Hkrati se nekatere korporacije igrajo z modeli, po katerih naj bi družine v razvitem svetu že leta 2020 namenile kar 80 % svojega proračuna za prehrano.

Elaine Pagels ONKRAJ VERE, 214 strani, prevod Bojana Pavlič, Iskanja, 2010

Paul Veyne KAKO JE NAŠ SVET POSTAL KRŠČANSKI (312–394), 176 strani, prevod Katarina Marinčič, Modrijan, 2010

Žiga Valetič

Zgodnje krščanstvo danes

Nekoliko prevratniška, a spoštljiva pogleda na krščanske korenine, ki se zavedata političnega vpliva verske doktrine

Ko se je izvorna zgodovina krščanska zdela že pospravljena in zapečateni nekje za vatikanskimi zidovi, so decembra 1945 v votlini egipčanskega kraja Nag Hamadi našli lončene posode, polne starih zvitkov. Strokovnjaki so jih prevedli in ugotovili, da del zapuščine vsebuje znana sporočila o Jezusu, ki pa naj bi jih tokrat zapisal Tomaž. Tisti »nejeverni« Tomaž, ki po domnevnem Jezusovem vstajenju ni mogel verjeti lastnim očem, ko so učitelja videle čilega in zdravega, čeprav so ga pred nekaj dnevi pribili na križ. Tomaževo apostolsko poslanstvo bi bilo opravljeno, ko je v Jezusovo rano zaril prst in se prepričal o njegovi meseni prisotnosti, če se seveda ne bi pojavilo sto in več sestavkov, ob katerih je zgodovino spreletela vročica nelagodja.

Religiologinja Elaine Pagels, avtorica knjige *Onkraj vere*, ki je s podnaslovom »Evangelija v razkrižju: Janez in Tomaž« izšla pri založbi Iskanja, od misli do misli primerja najbolj znan svetopi-semki evangelij s Tomaževim ter išče njune vzporednice in razhajanja. Poudarek ni na razhajanju v dogodkih, temveč v osebnem odnosu do vere, kjer je Tomažev odnos do učitelja in boga izražen kot prizemljen, človeški, zdravorazumski, osebno-izkustven, predvsem pa upošteva razloček med dogmatskim »verjeti« in gnostičnim »vedeti«. Knjigi je priložen prevod celotnega Tomaževega evangelija, ki ga je Vatikan označil za heretičnega. Pagelsova podkrepi svoje primerjave z vprašanji o dejanskem izvoru Svetega pisma: o tem, kdo ga je sestavil v celovito knjigo, v kakšnih zgodovinskih okoliščinah in s kakšnimi nameni. Ne izogne pa se niti rimskemu cesarju Konstantinu in njegovi revolucionarni spreobrnitvi v krščanstvo, s čimer je, kot prikaže tudi francoski zgodovinar Paul Veyne, na mah razširil krščanstvo po večjem delu Evrope.

V historični študiji *Kako je naš svet postal krščanski (312–394)* se Veyne poglobi v kratko obdobje, ko je Konstantin v nekaj letih na glavo obrnil uradno logiko zatiranja kristjanov in privilegiranja poganov in s tem zagotovil religiji položaj, poslej tesno zvezan s politično oblastjo ter ozemeljskim osvajanjem. Ampak avtor se ob Konstantinu še ne igra s površnimi domnevami o vsiljivosti religije in ne dvomi v iskrenost verske vneme tega cesarja. Navsezadnje je bil do poganov naravnan miroljubno in prav zaradi tega tako uspešen pri nepriganjajočem spreobračanju podložnikov. Pri Konstantinu je šlo za avtoriteto z več obrazi (cesar, vojaški poveljnik, član senata), ki si je naprtila še povsem nov izziv nekakšnega »predsednika Cerkve«.

Delo ima teološke temelje. Veyne si sproti vzame stran ali dve, da pretehta niz dogem in se z uvidom loti ločevanja zrna od plev. Tudi on se pogloblja v vprašanja o tem, kdaj se je vzpostavila uradna Cerkev in ugotavlja, da »je nacionalni ekskluzivizem izvoljenega ljudstva nadomestilo 'strankarsko' izključevanje, nadomestil ga je ekskluzivizem Kristusove 'stranke', ki se je s Konstantinovo pomočjo polagoma začela vzpostavljati kot 'edina'«. Seveda pa v tistem stoletju še ni bilo sofisticirane cerkvene preračunljivosti, ki je kasneje v nekaterih ločinah razvila potrebo po obvladovanju vsega, kar je posvetno. Takrat so o tem, kakšna naj bo pravzaprav vloga cerkve v družbi, razpravljali na dolgo in široko, podobno kot se Evropa občasno še vedno sprašuje.

Veyne dogmam ne prizanaša, enako pa se distancira tudi od agnostičnih zgodovinarjev in nekaj-

krat nakaže, da je njegova barka usmerjena v spoznanje. Založba Modrijan (knjigo je prevedla Katarina Marinčič) je zato več kot upravičeno napisala, da gre za intelektualca, »ki nekaj da nase, nikdar ne podcenjuje svojih nasprotnikov, saj ima za spoštovanje do njih dobre razloge.« In kakšen je odgovor na vprašanje iz naslova Veynove knjige? Četudi res živimo v desakraliziranem času, je religija le ena od potez na obrazu družbe.

Žiga Valetič

Kruh čistosti

Hrvaški erudit Predrag Matvejević v knjigi o prehranskem fenomenu človeške civilizacije med plastmi zgodovine

Glede na desetine vrst in podvrst kruha, ki jih na našem koncu sveta lahko kupimo za relativno majhen denar, bi človek sklepal, da o kruhu, ki skupaj z vodo polni temeljne plasti v »žaklju, ki sam od sebe ne more stati«, vemo vse in še več. Ampak če gre verjeti očem in uglednemu avstrijskemu dokumentaristu Erwinu Wagenhofeju, ki v filmu Denar sveta grobar pokaže, kako na Dunaju vsak dan zavržejo toliko kruha, kolikor ga zaužijejo v drugem največjem avstrijskem mestu Gradcu, se kaj hitro izkaže nevednost dolge verige poklicev in uradnikov, s peki na samem repu. Da o politikih, ki se jim »zadeva ne zdi zelo alarmantna, če iz vseh smetnjakov po mestih gledajo štruce kruha«, ne izgubljam nevrednih besed.

Hrvaški intelektualec in svetovljan, profesor Predrag Matvejević (pri nas so izšle Drugačne Benetke in Mediteranski brevir), je po dolgi karieri ostrega in kritično uperjenega misleca Balkana pri skoraj osemdesetih letih sestavil 160-stranski esej o kruhu, katerega vsebino je sestavljal, mešal, gnetel, vzhajal in pekel približno 20 let. In čeprav se na prvi pogled res zdi, da bi neskončno število podatkov, zgodovinskih naštevanj in asociacij za pričujoče delo lahko našli tudi v enciklopedičnih zbirkah, sam slog pisanja pritrjuje avtorjevemu odgovoru na ljubljanskem literarnem večeru – da je dejansko prehodil mnoge opisane poti in se prepričal o podrobnostih, ki jih opisuje v knjigi.

Z današnjim informacijskim in (post)industrijskim svetom, ki se na eni strani »iz kruha dela norca«, na drugi strani pa več kot milijarda ljudi »kruha strada«, se tekst pretirano ne ukvarja, zato pa se zakoplje v davne preteklosti človeških civilizacij. Preko telesne lakote človeških bitij je kruh vedno igral pomembno družbeno vlogo, tako je negovanje krušnih sestavin in orodij za peko (žitnih semen, solí, vodá, mlinov, mok vseh vrst, takega in drugačnega kvasa, peči in plamenov) človeka stalno sililo tudi v kultivacijo lastne nravi.

Matvejević nam kruh predstavi skozi materialni in duhovni pogled. Tega »pomirjevalca in posrednika med duhom in telesom« prečistita tako voda kot ogenj, zato k njegovi pripravi in užitju pristopamo s pogojem telesne higiene, pa tudi s čistostjo duha. Prav zato se je – temu je posvečen izdaten kos knjige – kruh zasidral v srčiki religijskih in poganskih obredij, tako rekoč brez izjem. Avtor niza vidik za vidikom, podatek za podatkom in jih lepi z mehkobo, ki zgodovinsko snov neizbirčno približa lačnemu bralcu.

S kruhom se je trgovalo v lokalni sferi, z njegovimi sestavinami pa križem po planetu. Najprej z ladjami in živalmi, kasneje z železnico in še drugače. V desetinah fraz, kot na primer »dober kot kruh«, »kruh bridkosti«, »trda skorja življenja«, so se kruhu pripisovala čustvena stanja in socialna občutenja. Oblikovali so ga v različne oblike, mu vtiskovali različne pečate in vzorce ter njegovo veličino upodabljali v arhetipskih likih, kakršen je znameniti sejalec. Načini pridelave so se spreminjali iz kulture v kulturo, iz podnebja v podnebje, iz časa v čas, prav tako oblike hranjenja. Avtor se na trenutke razgali tudi sam. Denimo v trenutkih mladosti, kjer je opazoval, kakšen pomen ima kruh v življenju tedaj bližnjega mu romskega prebivalstva, ali pa skozi očetovo izkušnjo, ki je najslajši kos v svojem življenju pojedel v ledeno hladnem večeru druge svetovne vojne, ko je njega in njegove lačne tovariše na prisilnem delu skrivoma pogostil protestantski pastor. Dobroto je povrnil s tem, da je svojemu sinu Predragu dal kruh, naj ga – ne v sodelovanju z okupatorjem,

temveč v golem človeškem sočutju – porine prestradanim in izmučenim nemškim ujetnikom v malem hrvaškem mestecu.

Neizrečeni nauk, ki veje iz vsakega odstavka, avtor zapiše šele na samem koncu: »Človeštvo je nastalo brez kruha, brez njega pa lahko izgine,« s čimer zgodbo o kruhu odpre za nove civilizacijske vzpone in padce.

Žiga Valetič

Izvori poslušnosti

Najbolj znana psihološka analiza poslušnosti, podrejanja, predvsem pa točke upora.

Poljudna psihologija je eden bolj priljubljenih žanrov, na njeni hrbtni strani pa stoji znanstvena psihologija, ki se ji razpon bralstva močno zoži. Toda včasih naletimo na dela, ki premostijo nepisano zapoved o populistični naravi ene in hermetični naravi druge pisave in na to vmesno področje odločno posega zbirka Preobrazba, katere soustanovitelj je pokojni dr. Janez Rugelj. Zbirka je do zdaj ponudila tudi klasike kot Messonove Zablode psihoterapije ali Sachsovega Moža, ki je imel ženo za klobuk, tokrat je na vrsto prišla še knjiga z močno aplikativnostjo za družbenopolitični vsakdan. Knjiga Poslušnost avtoriteti razčlenjuje prelomen eksperiment, ki ga je pred štiridesetimi leti izpeljal profesor Stanley Milgram iz Univerze Yale. Gre za prvega v nizu eksperimentov o obnašanju posameznikov, ki se znajdejo v okolju z visoko stopnjo avtoritarnega pritiska, četudi nenasilnega.

Profesor je v lokalnem časopisu objavil razglas, v katerem je univerza ponudila 4 dolarje za uro časa, posvečenega znanstveni raziskavi o naravi spomina. Iskali so povsem povprečne ljudi, različnih življenjskih nazorov in izkušenj. Ko so osebe pristopile k eksperimentu, so v paru s še eno osebo sodelovale v žrebanju, kdo bo učitelj in kdo učenec, s tem da sta bila žrebanje in drugi udeleženec podtaknjena oziroma uprizorjena. Kandidatom je bilo pojasnjeno, da bo skušala raziskava ugotoviti vpliv kaznovanja na sposobnost pomnjenja in na različne vrste učiteljev in učencev, toda učenci v tem eksperimentu so bili dobro pripravljene člani eksperimentalne ekipe! Najbolj sporen postopek procesa je bil način kaznovanja, v katerem naj bi učitelji ob napačnem odgovoru učenca le-temu prizadeli elektrošok, ki naj bi se iz odgovora v odgovor stopnjeval celo do nevarnih 450 voltov. Ampak po elektrodah, priklopljenih na učenčevo telo, elektrika na srečo ni tekla, zato je bil v središču eksperimenta učitelj, ki je učencu prizadeval vedno večje elektrošoke, učenec pa je ob tem igral stokanje in tresenje zaradi muk in bolečin, ki jih v resnici ni doživljal.

Šokanten pri vsej stvari seveda ni eksperiment, temveč njegovi rezultati. Izkazalo se je, da se je večina ljudi pripravljena nekritično ukloniti vsaki avtoriteti do neverjetnih stopenj, saj so bili skoraj vsi udeleženci pripravljene telesno prizadeti drugega udeleženca le zaradi pritiska avtoritete, ki so jo pripisovali kontekstu (znanstven poizkus), okolju (univerza) in hladnemu spodbujanju vodje eksperimenta, ki je koordiniral proces. Raziskovalci so upali, da se bo točka zdravorazumskega upora zgodila bistveno prej, toda v večini primerov se udeleženci, kljub kasneje izpričanim notranjim bojem, niso resneje uprli. Do upora je hitreje prišlo le takrat, kadar je proces dobil nove izhodiščne pogoje in so ob »učitelja« posedli še enega ali dva druga udeleženca.

In aplikacije? Milgramova študija velja za legendarno, saj obravnava mnoge variacije in odtenke taistega poskusa. V času nastanka je največ razmisleka vzbudila primerjava njegovih dognanj z nemškim nacizmom, v katerem je Hitler za svoje zločine pridobil večji del zaslepljenega nemškega naroda, ki je s tehnično ubogljivostjo izvajal celo najbolj okrutne ukaze, pri čemer se avtor vrača predvsem na Eichmanna, »arhitekta holokavsta«. Milgram navaja, da eden od razlogov za tako visoko stopnjo človeške poslušnosti tiči v preživetveni vrednosti, ki jo ljudje pripisujemo hierarhiji in sledenju sistemu. Toda najbolj grozljive zgodbe našega časa še vedno pokažejo na igre slepih avtoritarnih odnosov, ki so lahko vojaškega značaja (grozljivo izživljanje ameriških vojakov v zaporu Abu Graib), ni pa nujno. Tudi primeri kot so Fritzl, Kampush in Baričević, ki jim zaradi psihološke kompleksnosti sploh težko pridemo do dna, kažejo na dolgotrajno in nekritično podrejanje številnih vpletenih sistemu, režimu, nazivom, družbenim položajem, figuri, pravilom ... Kdo vse so torej sodobne avtoritete? Zakonodajalci, delodajalci, znanstveniki, verski voditelji, intelektualci,

mnenjski guruji, medijske osebnosti, družinski člani? In komu so navsezadnje podrejeni ministri kot osebe z največjo odgovornostjo v državi? Osebnim prepričanjem ali normam, ki jih v inerciji proizvaja in kopiči sistem?

Da tovrstni poskusi še vedno zbujajo veliko zanimanja, kaže tudi filmski svet, ki bo na novo predelal film o psihološkem eksperimentu v stanfordskem zaporu v Kaliforniji, kjer so stvari ušle popolnoma iz nadzora. Pri nas smo ga videli leta 2002 v nemški produkciji z naslovom Eksperiment.

Žiga Valetič

Večji od zatiralcev

Resničnostni triler o primeru verjetno najbolj obsežnega vohunjenja za posameznikom v zgodovini Slovenije.

V zadnjem tednu je Slovenijo še enkrat zajel intelektualni vihar z izdatno kilometrino, vihar, v čigar duhu veje ime Edvard Kocbek. Čeprav se zdi, da Kocbek ne potrebuje uvoda in njegov lik ne vedno novih predstavitev, je to tezo vnovič spodnesla knjiga založbe Karantanija, tokrat izpod peresa Igorja Omerze z naslovom Edvard Kocbek – osebni dosje št. 584. »Je že tako, da dalj ko smo od dogodkov, več vemo o njih,« nekje zapiše avtor in ne zgreši. Tako Kocbekova poezija, kot tudi romani in zgodbe, še bolj pa veristični dnevnik kažejo na integriteto osebnosti, ki je v sebi združevala nasprotja in pritiske, kakršnim smo v zgodovini slovenske literature priča zgolj nekajkrat. In če temu pripišemo umetnikov politični angažma, se izkaže, da si take zgodovinske osebnosti bodisi nismo zaslužili, bodisi čas njenega odmeva šele prihaja in bo naposled presešel tudi tiste, ki so mu nonšalantno škodili ali ga zasmehovali – taka sta, kot prikaže Omerza, vsaj dva nekdanja novinarja in poosamosvojitvena zunanja ministra z leve in desne. Pravzaprav Slovenija še vedno ne ve, kam natanko naj umesti »pojavnost«, imenovan Edvard Kocbek, zato je Osebni dosje št. 584, v katerem je opisana skoraj štiridesetletna doba grozljivega onemogočanja, ovaduštva in prisluškovanja temu velikanu, morda eno zadnjih poglavij na tej poti.

Vemo, da je bil Kocbek svetovljanski literat in kulturni delavec s poudarjeno teološko osnovo. Pred drugo svetovno vojno se je vključil v politično življenje, natančneje med krščanske socialiste, bil med soustanovitelji Osvobodilne fronte, član AVNOJA, po vojni pa nekaj časa minister v Beogradu, dokler se nova komunistična oblast – še posebej zaradi možakarjevih krščanskih korenin – ni odločila, da se ga politično odkriža in mu prepove tudi ustvarjanje ter objavljanje knjig. Pred vojno je glasno nagovarjal slovensko katoliško srenjo, naj ne podleže sodelovanju z okupatorjem in naj stopi v partizanski boj, zaradi česar je bil deležen kritik v »svojih«, krščanskih vrstah.

Kocbekova veličina je večplastna in v osnovi ne sloni na dejstvu, da so ga vsestransko onemogočali, mu na domu prisluškovali in za njim vohunili od leta 1944 do leta 1981, da z osebnostjo izrednega dostojanstva niso fizično obračunali le zato, ker bi se s tem SFR Jugoslavija navzven izkazala kot teptalka človekovih pravic, ali da je nekatere redke knjige lahko objavil izven države. Njegova veličina je bila »težka« več sto poročil in več tisoč strani, ki so jih proti plačilu zapisali sodelavci Udbe in bila vredna devetinšestdesetih vohljačev, ki so bili »zadolženi« za tega blagega človeka, kot ga je na nedavnem srečanju v Cankarjev domu opisal njegov sin Matjaž. Kocbekova veličina je bila torej v tem, da se je kot aktiven umetnik, pričevalec, intelektualec in politik znašel v samem očesu viharja zgodovinskih sprememb in jih opisal iz lastne izkušnje, takorekoč dokumentarno, pa tudi lirično in simbolistično, prežeto z eksistencialnim optimizmom, slogovno pa – v nasprotju s suhim trendom socialnega realizma – v rahlem, a bistvenem odklonu duhovnega realizma!

Na eni strani je delo Igorja Omerze analiza kampanj proti Kocbeku in njegovim redkim sodelavcem, zasoljena z vsemi pripadajočimi imeni, z opisi pomenljivih dogodkov, z odlomki iz pisem in časopisov, z drobnimi gestami aparatčikov in z najvišjimi političnimi ukazi, na drugi strani pa prikaže dogajanje okrog Kocbekovega pristanka na intervju s prijateljem Borisom Pahorjem, kjer sta za tržaško revijo Zaliv prvič spregovorila še o eni rani preteklosti – o povojnih pobojih. Prav ob Kocbekovem primeru se torej izkaže, da je zgodovin več in da nikakor ne gre za prevrednoteenje zgodovine, kakršno bi v politični nuji želela izpeljati desnica in ji žolčno nasprotovati leвица, temveč gre zgolj za dopolnitev in nadgradnjo zgodovine, ki je precej večja in obširnejša od tistega, kar smo morda izkusili v domačih, lokalnih, šolskih ali medijskih sredinah.

Zgledov za preseganje in premoščanje razlik med vero in ateizmom, med konservativnostjo in napredkom, med tradicijo in sodobnostjo v naši preteklosti ne mrgoli, toda če bi bilo treba v vsej zgodovini izpostaviti samo enega, je to zagotovo avtor kultne in prepovedane zbirke novel protislovnega naslova Strah in pogum. Ne čudi, da je Spomenka Hribar šele na Kocbekovi figuri lahko zasnovala sodobno tezo o slovenski spravi.

Žiga Valetič

Medijski in miselni koraki

Umberto Eco je članke in predavanja iz obdobja 2000–2005 sestavil v knjigo, ki nakažuje, kako s tehnološkim napredkom in razcvetom neverjetno pestrih medijev družbenopolitična miselnost ni le obstala, temveč se je celo vrnila desetletja in stoletja v preteklost.

Po rakovi poti je – med vsemi prevedenimi deli tega slavnega predavatelja, esejista in prozaista – še najbolj neumetniški dokument o aktualnih konkretnih in relevantnih družbenih vprašanjih. Razmisleki, ki jih je Eco redno objavljaval v italijanskih časnikih La Repubblica in L'Espresso ter beležil med svojimi predavanji, so jasni in razumljivi, kar je ob politično nekorektnih izpeljavah tem, ki jih obravnava, redka kakovost. Vajeni smo, da njegova beseda ne teče samo o eni stvari, temveč kot zgodovinar in umetnostni frik ves čas izkopava reference iz preteklosti, tokrat pa ne toliko zato, da bi se iz teh primerov naučili kaj novega, temveč v upanju, da bi se zgrozili nad še nenaučenim.

Rak hodi ritensko in takšno smer je – premosorazmerno s skokovitim razvojem medijev – v zadnjih desetletjih ubirala tudi splošna družbena in politična miselnost. Vojne se niso ustavile, temveč so se prelevile v nekakšne neovojne v katerih ni več front in jasnih ciljev, obenem pa mediji v vojakih vzbujajo zmedeno sočutje do njihovih žrtev. Eco še enkrat pojasni, kako so v boje vpeta dobičkarska podjetja, ki kujejo profit na obeh straneh barikad, kako močno logika gospodarskih sil presega nacionalne logike, kako je terorizem že zgodovinska oblika vojskovanja islamskih skrajnežev (spomnimo se asasinov in Alamuta) itd. V isti sapi analitično premotri idejno zakrknjenost krščanskega fundamentalizma in izkoplje mnoge vzporednice med sodobnimi vojnami, ki jih bojujeta krščanstvo in islam ter križarskimi vojnami. Avtor se med drugim odkrito izpriča kot pacifist, ki pa ni kritičen samo do vojne, temveč tudi do miru! Navdušujoče eruditski je takrat, ko okara neodigrano vlogo današnjega intelektualca in mu naloži odgovornost za prihodnost, in takrat, ko se dotakne sodobnega pojmovanja politične korektnosti ter (tudi pri nas navzočih) dilem zasebnega šolstva. Eco je oster, vendar na netipičen način. Ko govori o odločnosti in nuji bojevanja za osebno prepričanje, v isti sapi omenja demokratično pravico do posameznikovega spreminjanja političnega mnenja – kar bi očitno strupeni ideološki gorečnejši v Sloveniji hitro obsodili za obračanje po vetru.

Pisec se veliko posveča Italiji, s tem pa svojim severnim sosedom prinese enega bolj verodostojnih opisov bleščave slepote in vzdušja, s katerim tamkajšnji mediji zagotavljajo nadaljevanje tradicije nekritične apeninske zaverovanosti vase. Opiše še svoje otroške izkušnje z Mussolinijevim fašizmom ter vzporednice, ki jih temu režimu danes predstavlja medijski diktat in populizem Berlusconijskega. S takim ravnanjem pa, kot večkrat ugotavlja avtor, evropska (in ameriška) desnica privzema enake obrazce vladanja, kot so bili nekoč značilni za enoumne komunistične režime.

Posebej je treba omeniti tudi duhovitejše poglavje, ki s človeško prizemljenim obrazom obravnava idejne in pop nastavke new-agea, čarovništva (Harry Potter), religije (Jezusov pasijon), alkimije, jasnovidnosti, simbolizma (Dan Brown) ter praznoverja. In četudi se mogoče zdi, da tovrstne teme niso neposredno vezane na »vroče vojne« in »medijske populizme«, so prav gotovo vezane na odnos do religij, ki pa močno pogojujejo oba pojma. Po rakovi poti je intimno osebno in upra-

vičeno pesimističen premislek o konkretnih anomalijah ter priložnostih sodobne demokracije.

Žiga Valetič

Nihče se ne prebije sam

Malcolma Gladwella (r. 1963) je revija Time leta 2005 umestila med sto najvplivnejših Američanov, čas pa je že pokazal, da se njegova dela pretežno vrtijo okrog esejistčnih analiz uspeha.

Gladwellove knjige *Prelomna točka*, *Preblisk* in zdaj še *Prebojniki* se na uspeh ozirajo iz bolj vznemirljivih vidikov kot priročniki, ki se pretvarjajo, da poznajo kratke recepte v desetih točkah. Tudi slovenska družba je postala s slavo in denarjem kot ultimativnima idealoma preboja tako prežeta, da se je definicija uspeha zožila le še na zunanji videz, ki si ga številne medijske in politične osebnosti, nezmožne dolgotrajnega in kakovostnega dela, napihnejo kar same. Toda Gladwell nam pokaže, da nikomur zares ne uspe samemu.

Knjiga, ki je bila prevedena leto dni po izidu, se vpraša, kaj vse so dejavniki, ki vplivajo na to, komu, kdaj, kje in na kakšen način bo uspelo narediti preboj: poslovni, karierni, tehnološki, znanstveni ... Če bi avtor ne bil psihološko dosleden in sociološko inovativen, bi mu ob treh sorodnih knjigah očitali, da je tudi sam delno obremenjen z akademskim uspehom, na dlani je namreč dejstvo, da kot izredno domiselno naravoslovno-družboslovno kombinatorik ne bi doživel preboja v popularni znanosti, če bi se denimo rodil kot Sašo Dolenc v neki Slovaški. Pardon, Sloveniji. Po drugi strani pa je mednarodni preboj vendarle uspel našemu filozofu Žižku in ravno takšne vzporednice nam, opremljene z natančnimi in osupljivimi odgovori zakaj in kako, ponuja Gladwell s široko mrežo dobro ilustrativnih zgodb.

V prvem delu knjige z naslovom *Priložnost nas zaplete v splete naključij*, ki so pripeljali do tega, da so ravno Bill Gates in nekaj njegovih vrstnikov svetu ponudili informacijsko tehnologijo. Pokaže nam tudi, da so zaradi nekaj telesne in posledično velike psihološke prednosti najbolj uspešni športniki tisti, ki so bili v svoji generaciji rojeni pred ostalimi – torej januarja, v začetku leta. Opiše nam življenjske peripetije genijev iz ključne ameriške generacije, pri katerih se je izkazalo, da se do upeha prebijejo samo tisti, ki jim to omogoča ustrezno družinsko ozračje, pa čeravno gre morda za ozračje trdega starševskega premagovanja revščine, kar so na primer dokazovali otroci vzhodnoevropskih priseljencev v ZDA. Na primeru genijev izvemo, da inteligenčni kvocient sam po sebi ni dovolj, če ga ne spremlja rodoviten ustvarjalni um in da je časovna meja, ko je nekdo v svoji panogi zares zrel za vrhunsko kariero in pripravljen na preboj, 10.000 ur treninga in prakse. Avtor nam predstavi pojem demografske prednosti oz. smole, saj je cela vrsta ameriških multimilionarjev rojenih v podobnih letih, medtem ko so druge generacije, ki bi se morale za svoj preboj izobraziti sredi velikih družbenih sprememb, bile prikrajšane za podoben uspeh. Če ta primer spet navežemo na današnji svet in Slovenijo, lahko opazimo, da je generacija starosti med 30 in 40 let bistveno bolj nezmožna preboja kot je bila tega v isti starosti sposobna generacija pred njo, manj pa je tudi medijsko prisotna kot denimo aktualna generacija med 20. in 30. letom starosti. Bo ta vmesna generacija na koncu prva, ki si bo drznila pogledati v oči podnebnim izzivom?

V drugem delu z naslovom *Dediščina* se avtor odmakne iz ZDA, da bi pokazal, kako geokulturna ozadja, ki rojevajo odnos do avtoritete in do moči, vplivajo na naš odnos do dela. Mnoge letalske nesreče so se na primer zgodile zato, ker so bili piloti tujih letal, ki jim je pohajalo gorivo, pretirano ponižni pred samozavestnimi ameriški nadzorniki letenja. Posebno vlogo igra tudi kultura

časti, najbolj odločilna pa je še vedno stara dobra kultura vztrajnega dela, zaradi katere dosegajo dijaki iz azijskih dežel najboljše rezultate na mednarodnih testih iz matematike. In ker se do uspeha ne prebijejo najbistrejši, temveč najbolj marljivi (no, poznamo tudi družbe, v katerih celo taki ostanejo praznih rok), se ne gre čuditi neverjetni gospodarski rasti Kitajcev. Bi se naposled dalo tudi velike slovenske uspehe v fiziki pretopiti v inovativne, podnebno čiste preboje?

Žiga Valetič

Prestolnica besed

Ko miniaturna prestolnica žepne države postane literarno središče sveta in se obda z različnimi avtobiografijami

Celoletni dogodek Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010 je eden tistih kulturnih projektov, ki se ne ponavljajo, zato jih je v danem času treba kar najbolje izkoristiti za promocijo knjige in njenih ustvarjalcev, navzven pa predvsem za promocijo prestolnice in države. Zagon je med drugim dobil tudi s strani mesta in kulturnega ministrstva podprt projekt Knjige za vsakogar, ki bo skušal s prodajo nizkocenovnih knjig (tudi po knjižnicah) vsaj za hip preseči nesporazum glede definicije, kaj sploh je kakovostna in komunikativna knjiga. Davkoplačevalci preko knjižničnih odkupov subvencioniramo visoke naklade tujega žanrskega šunda, slovenske avtorje pa cinično učimo, naj se že enkrat soočijo s tržno miselnostjo in naj se bolj suvereno preizkusijo na trgu. Težava ni samo v tem, da dajejo knjižničarji nakupno prednost že uveljavljenim tujim uspešnicam, temveč tudi v tem, da si zaradi nizkih naklad in visok cen slovenski bralci izposodimo tako rekoč največ knjig na svetu, po nakupu knjig pa smo na evropskem repu! Med nas torej prihaja 21 novih knjižnih izdelkov po tri evre, izmed katerih je kar nekaj takih, ki dejansko izstopajo po aktualnosti in avtorski prominentnosti.

Polovico del je pripravila Študentska založba in kar štiri njihove knjige nam želijo približati mesto Ljubljana. Najbolj izstopajo refleksije tujih pisateljev in pesnikov, ki so se v našem glavnem mestu ustavili na literarnih popotovanjih ter o njegovih ulicah in ljudeh zapisali nekaj odstavkov, zgodbo, pesem v prozi, očarljiv razmislek, ali pa ga oplazili v odlomku svetovne uspešnice, kakršna je na primer Zgodovinarica Elizabeth Kostove. Mnoge od 73 avtorjev poznamo bodisi kot udeležence slovenskih literarnih festivalov bodisi kot goste pri tukajšnjih založnikih, spet tretji pa so v Ljubljani našli svoje zatočišče, ljubezen in stalno domovanje.

Tujim zgodbam sledi domača poezija, ki jo je iz različnih vetrov nabral urednik Aleš Šteger. Zbirko LJ kot Ljubezen zaznamuje generacijski in slogovni razpon pesnic in pesnikov, ki v Ljubljani živijo, delajo, jo obiskujejo, ljubeče kritizirajo, občutijo, obožujejo ali pa jo zgolj uporabljajo. Slednjim in njim podobnim bi koristil praktičen, z zemljevidom opremljen literarni vodnik po mestu, ki sta ga sestavila Sebastjan Pregelj in Gašper Troha. V njunih Literarnih poteh Ljubljane se srečamo s skritimi točkami in stavbami, ki nam običajno ne pomenijo nič, čeravno se je v njih rojevalo, ustvarjalo, se zapijalo, politično angažiralo, snovalo revolucije in narodne programe štirinpetdeset imen naše literarne preteklosti. Zadnja, četrta knjižica, ki jo je uredniško orkestriral komik in poznavalec fantazijske literature Boštjan Gorenc Pižama, pa je namenjena mlajšim bralcem. Ponuja jim štiri zgodbe o ljubljanskih zmajih, ki so jih zapisala znana peresa slovenske mladinske literature, likovno pa jih je oplemenitil ilustrator Matej de Cecco.

Vendar to še niso vse knjige o Ljubljani, ki so izšle v zadnjih dneh in tednih. Založba Modrijan je izdala naslednjega v nizu izletniških vodičev Željka Kozinca, tokrat z naslovom Okrog Ljubljane – 61 izletov, Cankarjeva založba pa dragoceno monografijo Darinke Kladnik Ljubljana z nostalgijo. V njej nam z zgodovinskim vpogledom in na meji šaljivosti predstavi 77 oglednih točk in omogoči, da se – vsaj zase in za morebitne goste iz drugih dežel – prelevimo v prvovrstne turistične vo-

diče. Pronicljive anekdote, intrigantni podatki, zgodovinska dejstva in sočni literarni odlomki so pospremljeni z arhitekturnim in spomeniškim slikovnim gradivom. Delo je namenjeno predvsem poglobitvi v pretekle svetove, ki so se rojevali in se spreminjali v neposredni bližini barja (starega približno dva milijona let), in nam po več tisočletnem direndaju zapustili mestno sredino, ki danes stoji pred civilizacijskim izzivom trajnostnega razvoja, moderne urbanistike in prestolnice, ki mora svojo mačehovsko preteklost do zamejskih in Slovencev po svetu odločno presekati.

Žiga Valetič

Slovenski literarni Charli Chaplin

Tudi po osemdesetih letih se današnja Slovenija od tiste iz humornih podlistkov Frana Milčinskega razlikuje le po zunanem ogrodju, imenih in izrazoslovju, vsebina pa se ni kaj dosti spremenila.

Ko so pred nekaj leti potekle avtorske pravice za objavo del verjetno največjega slovenskega humorista vseh časov Frana Milčinskega, se je v kratkem času zgodilo kar nekaj ponatisov in novih izborov del velikega pravljicarja, satirika, pionirskega radijca in dramatika. Tovrstna založniška aktivnost je kasneje nekoliko potihnila, medtem pa so do izraza začele prihajati na novo izkopane pesniške ter humoristične stvaritve enega njegovih treh sinov, Frana Milčinskega – Ježka. Toda radoživi duh starejšega Milčinskega ne zbledi celo v močno postaranih podlistkih, ki naj bi bili po naravi dnevno-aktualističnega značaja, saj je svojim kolumnam vdahnil preredko žurnalistično živahnost in jih obenem začrtal s peresom prave vizionarsko-umetniške bistroumnosti.

Kot javna oseba, sodnik za mladoletno prestopništvo, je bil Fran Milčinski znan in priljubljen že za časa življenja. Morda je dosledno hudomušen in nikdar škodoželjen humor podedoval po očetu, ki je bil češkega rodu in zato manj obremenjen s kulturnim bojem, ki mu Slovenci podlegamo kot muhe kravjim repom. Ta sredinska distanca do ideoloških skrajnosti mu je omogočila objektivno kritičnost, ki se je spojila z nelahkimi izkušnjami in precepi na zahtevnem delovnem področju. Napetosti je sproščal v obilnem pisanju, med drugim tudi v podlistkih, ki jih je v zadnjih letih življenja objavljaval v naprednih časopisih Jutro in Slovenski narod.

Slovenija je bila v času med obema vojnama del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, in na relaciji Ljubljana-Zagreb-Beograd je prihajalo do najrazličnejših nesporazumov, čemur smo – vsaj sodeč po aktualnemu mejnemu sporu – še vedno priča. Milčinski je znal tem razdorom pribiti piko na i tako, da jih je dobrovoljno relativiziral in marginaliziral naproti dejanskim zadregam malega človeka.

V dolgih desetletjih, ki so minila od objave pričujočih podlistkov, se v Sloveniji niso spremenili niti srditi boji dvomestnega števila političnih strank niti ambicije mladih ljudi po »varni« zaposlitvi v javni upravi. Enake so ostale želje rimokatoliške Cerkve, da svojo ljubezen do vseprisotnega Boga izrazi v oblikovanju posvetnih zakonov, nova znanstvena odkritja so še vedno privlačna množicam, bolj ali manj čudežna zdravila imajo še vedno sumljivo komercialen podton, turizem vedno znova proizvaja obljube o rajskih izkušnjah, ki jih ne more upravičiti, umetniki so še vedno godrnjavo svetobolni, pa tudi blišč in bedo lepotnih tekmovanj Milčinski dekletom odsvetuje, saj naj bi si z lovorikami ovenčana lepota le stežka pridobila kakovostno redno službo. Posebej dragoceni so sestavki družinske satire, ne smemo namreč pozabiti, da je bil Milčinski oče štirih otrok, od katerih sta dva postala znanstvenika z mednarodnim ugledom na zahtevnih področjih, povezanih s smrtjo: patologija (Janez Milčinski) in suicidologija (Lev Milčinski).

V humoristični zbirki Prešernove hlače, ki je v samostojni obliki objavljena prvič, najdemo vsega po malo. Branje je zaradi arhaičnih izrazov sicer nekoliko otežavljeno, po drugi strani pa olajšano zaradi dodanih ilustracij in časopisnih oglasov tedanjega časa. Celotni oglasni promovirajo izdelke,

ki se od današnjih ne razlikujejo: Bayerjev Aspirin, pivo Union, čevlji Bata, radijski sprejemniki, pralni praški, ličila, oblačila, glasbila ...

Kot namiguje že podnaslov »družbeno-politična satira za vse večne čase« bodo zabavno-kritične storije in opazke Frana Milčinskega – kljub tonam tiskarskih barv in kilovatom energije, v vmesnem času porabljenim za tiskarske stroje in računalnike – najverjetneje veljavni tudi po preteku naslednjih osmih desetletij.

Stephen Kinzer TISOČ GRİČEV: vnovično rojstvo Ruande in mož, ki je sanjal o tem, pre-
vod Katarina Ropret, 328 strani, Gnostica, 2009

Daoud Hari PREVAJALEC: spomini Darfurca, prevod Marko Petrovič, 208 strani, Učila, 2009

Žiga Valetič

Afrika razdejanj in ozdravitev

Današnja Afrika je kulturno vsaj tako raznolika kot Evropa ali Azija, na njena naravna bogastva pa pritiskajo vedno novi ekonomski zavojevalci.

Pred nekaj leti je projekt antropološke genetike Genographic, v katerega se je vključilo na deset tisoče prostovoljcev z vsega sveta, pojasnil, kako se je homo sapiens po planetu razširil iz vzhodne Afrike in prekinil razvoj homo erectusov, ki se na drugih delih sveta še niso uspeli razviti za stopničko višje. Potovanje, ki se je začelo pred približno 60.000 leti, je razkrilo, da je pra-pra-babica slehernega Zemljana temnopolta Afričanka, kljub skupnim genskim koreninam pa sta bila afriška zemlja in afriški človek najbolj izkoriščana v vsej svetovni zgodovini. Potem ko so v drugi polovici prejšnjega stoletja kolonizatorji prepustili posamezne dežele lokalnim diktatorjem, še prej pa s svojo politiko moči preuredili in po evropsko definirali tamkajšnje odnose, so črno celino »napadle« še korporacije, ki z bornimi povračili izčrpavajo naravne vire. Velik del Afrike je podvržen islamu, ki je nekoč že ustoličeno krščanstvo izrinil tudi tako, da afriški temni polti ni pripisal izvorne zaveze s hudičem, v zadnjem desetletju pa je največjo perspektivo v gospodarskem sodelovanju z Afriko prepoznala Kitajska. Diredaju navkljub je demokracija tudi tam postala precejšnja uspešnica, počasi pa med nas curljajo romani, dokumentarni filmi in športni dogodki, ki vsaj nekaj pozornosti vračajo na celino, ki nas je spočela.

Med potopisci, ki so opisovali afriško raznolikost, je neprekosljiv status dosegel poljski novinar Ryszard Kapuściński (v slovenščini so izšle odlične knjige Ebenovina, Cesar in Potovanja s Herodotom), nedavno pa sta se med stvarno literaturo znašli deli, ki izrecno opisujeta zadnje dogajanje v Ruandi in Darfurju. V osrednjeafriški Ruandi se je pred petnajstimi leti zgodil genocid, ki je terjal skoraj milijon življenj, mednarodna skupnost z Združenimi narodi na čelu pa se praktično ni odzvala. Vnel se je spopad med tutsiji (višji sloj) in hutujci (nižji sloj), ki so stoletja živeli bolj ali manj sporazumno, vse dokler niso dežele kolonizirali Belgijci in obema stranema vtepli v glavo, da so kastne razlike tisto, kar jih najbolj definira. Po strašni izkušnji genocida nad tutsiji je dežela postala pekel na zemlji, ki nam ga je kasneje skušal prikazati film Hotel Ruanda, toda po petnajstih letih lahko govorimo o svojevrstnem čudežu, ki je prizorišče pokola spremenil v eno najmočnejših afriških zgodb o uspehu, prebivalstvo in tujina pa to spremembo pripisujeta predvsem aktualnemu predsedniku Paulu Kagameju (ter kitajskim finančnim injekcijam). Tisoč gričev – knjiga založbe Gnostica, izpod peresa ameriškega novinarja Stephena Kinzerja – je opis Kagamejeve osamljene in uporniške poti do položaja, na katerem je prepovedal vsako rasno, etnično, versko in razredno diskriminacijo.

Prevajalec založbe Didakta pa je avtobiografska pripoved Daouda Harija, prevajalca iz darfurske vasi, ki je svoje znanje ponudil humanitarnim organizacijam ter novinarjem in s knjigo povedal o še eni prezrti tragediji z začetkom v letu 2003. Tri leta kasneje so Združeni narodi v Darfur napolnili svoje enote, na področju, kjer je vojno sprožilo širjenje puščave in pomanjkanje vode, pa miru še vedno ni. Hari presunljivo potuje skozi usode malih ljudi in poleg Križnarjevega dokumentarca Darfur, vojna za vodo, široke akcije Darfur zdaj! in tudi drugih knjižnih pričevanj prikazuje krizo Sahela – vse bolj izsušenega območja med puščavsko Saharo in južnimi savanskimi ozemlji. Po-

novno ni odveč omeniti, da je Darfur predel Sudana, ki leži ob Rdečem morju, od koder večina nafte pristane na Kitajskem.

Zaradi odsotnosti zahodne politične volje nas aktivisti v enaindvajsetem stoletju ne morejo zadostno informirati o naravnih in humanitarnih katastrofah, ki so v teku, iz opozoril pa bi lahko razbrali vsaj to, da se število »klimatskih beguncev«, kot jim pravi Prevajalčev uvodničar Tomo Križnar, skokovito povečuje.

.

Žiga Valetič

Ženski glas: sprava

Petnajstletni izbor zapisov iz jedrnih precepov slovenske osamosvojitve, demokracije in sprave.

Filozofinja, sociologinja in publicistka dr. Spomenka Hribar je že desetletja aktivna spremljevalka, premišljevalka in komentatorka slovenskega notranjepolitičnega duha, ne le kot publicistka, temveč bolj kot to – aktivna političarka in aktivistka osamosvojitve ter družboslovna znanstvenica. Njene zapise smo vajeni prebirati v različnih revijah in Razkrižja tako niso prva sestavljena zbirka kolumen, pisem in člankov. Že leta 1994 je izšel zbornik Svitanja, ki se je dotikal tematik iz tesne soteske slovenskega kulturnega boja. Hribarjeva, ki je ena redkih pogumnih ljudi, ki si drzne z vso svojo bitjo stati na robovih te soteske, zreti v njene prepade in načrtovati nove mostove, spet drugič pa stoji v njeni globočini in skuša živeti z dejstvi, ki so pač posledica polarne narave človeških misli, čustev (in delovanja), je hkrati tudi ena redkih žensk, ki vztrajno in pomirjujoče posega v poglavja, ki jih vojni rodovi in njihovi neposredni potomci verjetno ne bodo nikdar mogli povsem zapreti.

To so klasična poglavja zatohle in slabo prevetrene slovenske politične vsakdanjosti: o tem, ali so bili povojni poboji s strani leve in kolaboracija velikega dela katoliške Cerkve s strani desnice že dovolj iskreno obžalovani, o tem, ali je Cerkev dovolj ločena od države in ali ji nemara škodi goreče vključevanje v politiko, o tem, kako razlikovati med partizanstvom in revolucijo, o tem, ali je besedna zveza »osamosvojitveni kapital« sploh upravičena valuta, s katero bi kdorkoli lahko trgoval, o tem, zakaj je v takšni meri omogočeno za oblast bojujoči se politiki vnašanje sovraštva v javno mnenje in na področje kulture, o tem, kaj je sprava in kaj ni, kakšni so razlogi za njeno zavračanje in od kod se rojeva njena nuja, o tem, kakšni so odnosi med Vatikanom in Ljubljano, o tem, kako pravilno formulirati besedne zveze, ki določajo totalitarne politične sisteme, o tem, v kakšni meri in na kakšen način je mogoče primerjati komunistično zlo z nacističnim in fašističnim, o tem, kako se je Primorska priključila Jugoslaviji, kakšen je bil italijanski fašizem in pomen Tigrovcev, o tem, kakšna je bila miselnost in delovanje nekoč edine vladajoče politične stranke Zveze komunistov, o tem, zakaj je razpadla Jugoslavija, o tem, kakšna so različna tolmačenja slovenske osamosvojitve, o Janezu Janši tako in drugače ...

V knjigi sta najbolj prisotna pojma sprava in smrt (grobišča, grobovi, pieteta do umrlih, in večkrat izbrano idejno izhodišče v prvem novembru, dnevu mrtvih). Glede na to, da se je kritična podstat Hribarjeve verjetno najbolj oblikovala v sedemdesetih in v osemdesetih letih s strokovnim študijem življenja in dela krščanskega socialista ter umetnika Edvarda Kocbeka, se, kot vemo, ta njena drža združevanja nasprotij dosledno izraža v kritičnosti do obeh političnih polov, kar je še kako pomembno. Edino, kar verodostojnost zapisanih mnenj nekoliko odtuji bralcu enaindvajsetega stoletja, ki morda pričakuje tudi naslon na vzporednice in reference drugih kultur planeta, je izključna obravnava domačega ideološkega terena.

Pomemben stranski učinek avtoričinega vnovičnega sprejetja ponudbe za objavo nakopičenih besedil je seveda v njenem osebnem pokončnem zgledu in morda še v nezavednem opozorilu, da mlajša politična elita, ki se šele kali, zorenja svojih misli očitno ne zna in se niti ne trudi artikuli-

rati v zaokrožen sklop vsaj približno relevantnih idej, zbranih v knjižni obliki. O »politiki« se med mladimi sicer razpravlja veliko, vendar še najbolj premišljeno na odrih stand-up komedijantov in komedijantk ali pa nekaterih mlajših župnikov.

Žiga Valetič

Od čarovnosti k čarobnosti

Dawkinsova romantična knjiga iz leta 1998 govori o zadregi znanosti, ki porablja vse več energije, da nekatera neizpodbitna dognanja pojasni ljudem, ki sebi in drugim ter drugim in sebi zakrivajo oči pred temeljnimi naravoslovnimi znanji in čudesi.

Če je oblik verovanja in idej »božjega« skorajda neprešteto, je na drugi strani ateizem bolj ali manj en sam. Na zemljevidu sodobnih mislecev je njegov najbolj izpostavljen utemeljevalec britanski evolucijski biolog Richard Dawkins, ki je s številnimi knjigami – med drugim tudi s Sebičnim genom (1976) in Bogom kot zablodo (2006) – dvignil nemalo prahu. Kljub neprizanesljivo tehtnemu in navsezadnje merljivemu razvrednotenju mnogih vidikov zamisli o Bogu pa tudi ta znanstvenik priznava, da Božjega obstoja ni mogoče popolnoma ovreči. Vendar v svojih delih ne pušča veliko prostora za priznanje Boga – zakaj bi navsezadnje ga, če religije že v svojih izvornih temeljih učijo, da »božanski« občutek ne zahteva ne definicije ne besednosti? Toda takšno čistost so v tisočletjih miselnih perverzij ezoterika in religije (pa tudi njihovi pogosto arogantni nasprotniki) ničkolkokrat predelali v politikanstvo ali v lahkoverne dogme brez repa in glave, ki jih je – kot dokaže Dawkins – resnična znanost zmožna vse bolj uspešno razpletati.

Vodilo očarljivega naravoslovnega dela, ki taktim razlagam dodaja izbrane pesniške verze, citate in prozne odlomke, je vzpostavitev vnovične povezave med znanostjo in umetnostjo, ki se predolgo izogibata ena drugi. Dawkins postavi na piedestal prav skrivnostnost in lepoto, ki ju srečuje ob svojem znanstvenem delu: »Naravni izbor je pozitiven in konstruktiven. Nič bolj ni negativen kot kipar, ki odstranjuje odvečni marmor iz kamenega bloka ... Znanost je poetična, mora biti poetična in se lahko mnogo nauči od pesnikov – zakladnico dobrih pesniških podob in metafor mora uporabiti za širjenje navdiha.«

Uvodna poglavja so posvečena pojasnjevanju elektromagnetnega valovanja svetlobe (mavrice) in zvoka, pa DNK-ju, sledijo pa že bolj zanimiva pojasnila o ločnicah med čudenjem v astronomiji in med praznoverjem v astrologiji. Z osupljivimi matematičnimi primeri oriše visoke naravne verjetnosti naključij, ki jih mnogi razglašajo za čudeže in opozarja, da na račun našega nepoznavanja matematike kramarji služijo mastne denarje. Nadaljuje z nazornim prikazom načina, kako golobe pripraviš do tega, da v iskanju hrane razvijejo strašljivo konkretno praznovernost, bralec pa ne more mimo samoizpraševanja glede izvora (notranje) lakote, ki tudi ljudi napelje v podleganje praznovernostim – pri čemer izpričani ateisti, kot opozori avtor, niso nobena izjema.

Dawkins v Razpletanju mavrice ni ošaben, pravzaprav je izvirno duhovit. Pokaže celo, da je bila svetopisemska ideja o Bogu močno skladna z današnjo znanostjo. Ko Biblija navaja: »Sklenil bom zavezo med seboj in teboj in silno te bom namnožil. – ... postal boš oče množice narodov. – Naradil te bom silno rodovitnega, napravil bom iz tebe narode in kralji bodo izšli iz tebe,« Dawkins pomenljivo dodaja: »Abrahamu je bilo brez vseh dvomov pojasnjeno, da pripada prihodnost njegovemu semenu, ne njegovi osebi. Bog je obvladal svoj darvinizem.« V tem izhodišču najde navdih za večplastne razlage o DNK-ju, »zakodiranemu opisu svetov, v katerih so živeli naši predniki« in »premičnemu skladišču modrosti iz davnine«, medtem ko zadnji dve poglavji posveti biološkim zakonitostim možganov in uma oz. miselnemu ustvarjanju ter dožemanju resničnosti našega ži-

vljenja in sveta.

Od prvega zagovornika ateizma bi morda pričakovali prepričevalno dikcijo, on pa se od nje objektivno odmakne in ponudi bistroumno poučnost, na podlagi katere se lahko vsak bralec dokoplje do svojih zaključkov.

Žiga Valetič

Pedofilija pod križem

Prva temeljita knjiga o zločinu spolne zlorabe otrok v naročju duhovščine.

Žgoče teme, ob katerih zdrav razum požene po žilah utrip gneva, se redno plazijo po dnevnih medijih, to pa kljub morebitni kriminalni podlagi še ne pomeni, da dobijo tudi zadovoljiv sodni epilog. Še posebej kadar se zdi, da gre za zaščitene družbene kaste. Pedofilija je bila zaradi svoje nagnusnosti zamolčan in pereč problem, kar dokazuje tudi dejstvo, da knjig o njej skorajda ni. Pred leti je pri Cankarjevi založbi izšlo delo V objemu pedofila, Olge Dečman Dobrnjič, medtem ko je Zavod za šolstvo izdal Zaprte oči ne vidijo zla, knjigo o različnih oblikah nasilja nad otroki. Pedofilijo med papeškimi vrstami je pred četrto stoletja omenjal E. R. Chamberlain v Grešnih papežih, raziskovalni novinarski veteran Joe Rigerty pa se je v Zlorabah, molku in lažeh, ki so zdaj izšle pri založbi Ciceron, razpisal o izprijenosti pedofilskega dela duhovščine, ki ga je naposled začela obsojati tudi sama cerkev.

Knjigo s podnaslovom Spolno nasilje v irski katoliški cerkvi je leta 2008 izdala kritična krščanska organizacija Crossland Foundation, zadnjih nekaj mesecev pa ogromno svojega časa tudi papež Benedikt XVI. posveča obiskovanju in pozivanju irskih škofov, naj se soočijo s hudo krizo v Cerkvi ter ji »povrnejo moralno in duhovno verodostojnost«. Podobna poročila prihajajo tudi iz Nemčije, Nizozemske, Avstrije in od drugod, zato bo podvig težaven, vsak ponovni izbruh zakašnelih dejstev namreč sproži polemike o morebitni smotrnosti ukinitve celibata, ki ga papež vedno znova potrjuje kot »silen blagoslov za cerkev kakor tudi za skupnost«. Vse to so seveda notranja vprašanja cerkvene organizacije, ki mora, razumljivo, gojiti svoja prepričanja, brez upoštevanja nepoklicanih sugestij. Do težav pride, ko se najvišja, torej božja avtoriteta zlorabi za nizkotne cilje posameznikov znotraj organizacije, žrtve pa zaradi sramu, zmedenosti, nemoči in zapovedanega jim spoštovanja avtoritete ne upajo spregovoriti o srhljivkah za cerkvenimi zidovi, ki bi se morale končati na sodišču.

Rigert, izpričan vseživljenjski katolik, se bolj kot s popisom zlorab ukvarja s specifičnim družbenim in religijskim okoljem, ki je irske pedofilske duhovnike izvozilo v svet, največkrat v Združene države Amerike. Irsko prikaže kot družbo močno potlačene seksualnosti, kakršna si biološko pot do spolne zadovoljitve utre na najbolj nasilne načine. Nariše nam svet moške duhovščine in njihovega odnosa do spolnosti, v kateri jasno razločuje razširjeno homoseksualno subkulturo med duhovniki od pedofilije, v kateri so bile zlorabe deklic zasenčene spričo glasnejšega opozarjanja na zlorabe dečkov. Knjiga vzame pod drobnogled zgodbi očeta O'Gradyja in škofa O'Connella, katerih spolni delikti so pristali v sistemu pravosodja, in ne obravnava samo zlorab ter njihovih posledic, ampak tudi mladostne zgodbe duhovnikov in širšo klimo, v kateri so odraščali fantje – bodoči božji glasniki. O'Gradyja sta v otroštvu posiljevala dva duhovnika, medtem ko je O'Connell zasedal visok položaj na obeh straneh oceana in več kot dvajset let izvajal serijsko spolno nasilje.

Različni primeri nakažejo, da je bila krovna ustanova do tovrstnih vedenjskih vzorcev zaščitniška, saj je bila dolgoletna cerkvena praksa taka, da je dejanja zamolčala in duhovnikom omogočila »premislek« in »nov in svež« začetek v neki drugi regiji, kar je za irske primere največkrat pomenilo premestitev čez lužo. Toda žrtve so se navsezadnje uprle in na Irskem je okrog 3.000 njih zahtevalo za več kot 350 milijonov dolarjev odškodnin zaradi spolnih zlorab, ki so jih izvajali duhovniki,

redovniki, pa tudi nune. Izplačane odškodnine so bile pospremljene tudi z obsodbami. Rigert med drugim navaja, da je bilo od leta 2002 do danes »več kot 6 tisoč ameriških duhovnikov obtoženih spolnega zlorabljanja skoraj 14 tisoč otrok in najstnikov, za kar je morala cerkev žrtvam plačati že dve milijardi dolarjev odškodnin«.

Tudi pričevanja žrtev in pogovori s storilci pri Rigertu ne izostanejo, kot tudi ne zapiski iz sojenj, sklici na časopisne članke in uradno izražena stališča cerkvenih piarovcev. Hladen tuš je vsakokrat padel tudi na družine pedofilskih duhovnikov, ki so jih sodiščna priznanja njihovih »karierno uspešnih« družinskih članov in »poslancev sporočila o družinskih vrednotah« zadela kot strela z jasnega. Avtor osvetli na desetine tožb in sodb, ki se ne nanašajo samo na zločine za cerkvenimi zidovi, ampak tudi na kriminalna dejanja v cerkvenih internatih in šolah.

Je nastopil čas, ko bodo prvi glasniki družinskih vrednot morali priti iz kakšne druge organizacije?

Orlando Figes ŠEPETALCI: zasebno življenje v Stalinovi Rusiji, prevod: Matej Venier, 656 strani, trda vezava, Modrijan, 2009

Viktor Erofeev DOBRI STALIN, prevod: Lijana Dejak, 334 strani, trda vezava, Modrijan, zbirka Poteze 2009

Žiga Valetič

Posameznik in totalitarnost

Dve knjigi, v katerih razločno odmeva komunizem Rusije, pa tudi pretežnega dela vzhodne Evrope, Balkana, Jugoslavije in navsezadnje Slovenije.

Če je za nacizem in fašizem značilno podobno poveličevanje lastne nacionalnosti ter poudarjeno nasilje do drugih etničnih skupin, je bilo za prakso komunizma bolj značilno »razčiščevanje« znotraj svojih vrst. O dejanskem stanju in družbenopolitičnih okoliščinah v Maovi rdeči Kitajski smo grozljive podrobnosti izvedeli šele leta 2005, ko je pisateljica Jung Chang sestavila več kot osemsto strani dolg življenjepis diktatorja, ki mu zgodovinarji nalagajo preko 70 milijonov žrtev. Knjig o samovoljnih velevoditeljih, kakršne so v večji meri omogočali neki prejšnji časi, je vse več. Med njimi se je denimo znašel tudi nov življenjepis o Titu pisatelja Pera Simiča, medtem ko svetovno javnost, ob novi aktualnosti komunistične ideje, vedno bolj zanima boljševiški revolucionar Josip Visarijonovič Stalin. Lani je izšla mednarodno odmevna knjiga Mladi Stalin, ki še čaka na slovenski prevod, založba Modrijan pa je pred kratkim izdala kar dve deli, ki z ustrezne časovne distance in vsaka na svoj način obravnavata življenje v sovjetskem režimu, polnem nasilja, gulagov, groženj, zatiranja, discipliniranosti in strahu.

Vzdušje neme tihote, v kateri si mož in žena tudi po več desetletij sobivanja nista drznila spregovoriti o koreninah drug drugega, ker bi to lahko vzbudilo nevarne sume o razredni privilegiranosti prednikov koga od njiju, v knjigi Šepetalci opisuje britanski profesor zgodovine Orlando Figes. In s tem obsežno knjigo na stotine primerov šepetanja in prišepetavanja, prisluškovanja, vohljanja za sosedi, ovajanja sodelavcev ter skrivanja podatkov, tradicij, zapuščine in družinskih vrednot šele začne. Avtor številnih monografij o ruski preteklosti je tokrat zbral osebne izpovedi starejših ljudi, ki so si – mnogi sploh prvič v življenju – upali pripovedovati o razkropljenih in pogosto tragičnih usodah svojih družin, zato gre bolj za zapis o človeških stiskah nepredstavljenih pojavnosti kot pa za še eno nizanje zgodovinskih dejstev o režimu. Morda je manj znano, da je že tako obširno kronološko delo dobilo svojo dopolnitev tudi na avtorjevi spletni strani, kjer se nahaja na desetine arhivov, intervjujev in pomenljivih fotografij, razvrščenih kar po priimkih.

Če v sodobnem kapitalističnem svetu govorimo o nepravičnostih, strahu za preživetje in življenju mimo sočloveka, pa pričujoča intimistična knjiga pokaže, da se komunizem poln ovaduštva, oprežanja, zatrtega individualizma, preprečene intimnosti, strahovlade, pretenj s smrtjo, delovnimi taborišči in zapori (kamor te je lahko vodila že ena sama napačna beseda), v praksi ni izkazal za človečno alternativo.

Stalin in poteze njegove komunistične partije, v katero so se milijoni Rusov včlanili samo zato, da so si rešili kožo, so tako močno posegli v rusko zavest, da so jo na nek način omrtvičili in ohromili. O tem dodatno teče beseda v esejističnem romanu Dobri Stalin izpod peresa ruskega oporečnika Viktorja Jerofejeva, visokorazrednega potomca uglednega diplomata, ki je zaradi sinovega pisanja celo izgubil kariero. Knjiga postavlja v prvi plan protislovno in ironično čaščenje Stalina kljub vsem psihološkim in fizičnim grozotam, ki jih je ta zaukazal proti lastnemu narodu.

Deli sta aktualni, saj izpostavita odmev, ki bržčas odzvanja tudi v slovenski družbi: čustvena nostalgija po dvoreznem meču »velikega očeta« države, očitki o sodelovanju teh in onih v nekdanji komunistični partiji, zgodbe o deset tisoče »političnih nasprotnikov«, ki so morali spoznati Goli otok, pripovedi o zaprtih umetniških duhovih, izgnanih umih, pa o konkretnih ustanoviteljih SFR Jugoslavije, ki jim je taista država prisluškovala do smrti ...

Rado Pezdir SLOVENSKA TRANZICIJA, 160 strani, mehka vezava, Finance

Ilinka Todorovski, Petra Sovdat VSA ŽIVLJENJA IGORJA BAVČARJA, 288 strani, mehka vezava, Finance

Žiga Valetič

Izmerjena tranzicija

Ekonomski liberalizem na tnalu zmot in resnic o svobodi

Skoraj polnoletni časnik Finance je v prenapolnjene kioske, kamor je težko plasirati knjižna dela, uspel pririniti knjižno pop-ekonomijo, ki z zanimivim načinom prodaje odpira nove poglede na trženje knjig. Vsebinam, ki jih te knjige odpirajo, prodajna mesta pristajajo, gre namreč za teme, ki se po časopisju plazijo iz tedna v teden, redko pa so predstavljene kot analitični vpogledi v večletne spremembe, ki so na dnevni ravni premajhne za tlorisno obravnavo.

Slovenska tranzicija – s podnaslovom »od Kardelja do tajkunov« – je prva knjiga ekonomista Rada Pezdirja. Pisanje, nazorno opremljeno z grafi, tabelami in shemami vzpostavlja individualistično distanco do klasičnih ideologij, ki utemeljujejo skupnost (nacio, fascio, demos, komuna, socio), na distanci, ki jo fenomen denarja zlahka vzpostavi. Drži, da to vnaša svežino v interpretacije gospodarske stvarnosti, drži pa tudi, da se logika opevanega liberalizma sesuje v trenutku, ko prezre trajnostni razvoj, ki naj usklajuje denar, človeka in naravno okolje. Ideal klasičnega ekonomskega liberalizma pravi, da bodo tržni mehanizmi sami poskrbeli za svet sporazumnosti, avtor in njegov kontroverzni uvodničar g. Mrkaić pa ga kajpak združujeta s pojmovanjem osebne svobode. Toda svoboda je spolzek teren, saj na globalni ravni ta miselnost vodi do situacije, ko si na desetine milijonov Zemljanov ne more privoščiti navadne pitne vode brez vonja, barve in okusa – tudi zato, ker je kljub bivanjskemu pomenu svobodno privatizirana in tržno manipulirana. A vrnimo se v topogledno srečno Slovenijo.

Zadnje čase smo priča neznanskim zagatam pri nabiranju denarja za spodobne minimalne plače, zelo malo pa vemo tudi o šibkosti in nekonkurenčnosti slovenskega gospodarstva, saj smo bili dolga leta priča promoviranju Slovenije kot ekonomske zgodbe o uspehu. Sodeč po primerjavah z drugimi tranzicijskimi družbami se je naše solidno izhodišče v osnovi izkazalo za zelo togo. Pisec nam statistično dokaže, da v Sloveniji najvišje kotirajo državna podjetja in »državni poslovneži«, da imamo drago državo, ki troši kaotično in se iz gospodarstva umika brez jasnega namena in neubrano, v takem okolju pa so odlično uspevale le interesne skupine, zbornice, karteli, politiki in tajkuni, redko pa tudi podjetniki, ki so razvili prodorne zamisli ter pri njih vztrajali zaradi prepričanja v korist in poslanstvo podjetja, izdelka oz. storitve. Preplet teh pojavov je Slovence pahnil v to, da smo postali narod mladih upokoјencev, starih študentov, iskalcev državne službe in institucionalne pomoči ter hrepenenja po rentah. Med kobacanjem iz socializma so torej zdravo podjetnost z ramen davkoplačevalcev ugrabili poslovneži, ki do podjetij, s katerimi so gospodarili, niso čutili dolžne naklonjenosti, še redkeje pa soodgovornost.

Kako ta godlja izgleda v praksi, pa nam prikažeta Ilinka Todorovski in Petra Sovdat v knjigi, ki obravnava tipičnega politično-gospodarskega kameleona. Vsa življenja Igorja Bavčarja je ena redkih političnih biografij na Slovenskem, ki je ni napisala obravnavana oseba, pa čeprav je bil Bavčar na začetku poti pisec in urednik knjig, revij in glasil. Avtorici nista ekscesno populistični, prav obrtniško namreč orišeta sosledje potez, dogodkov in ozadij, ki so pripeljala do tega, da se je vrtnec ključnih prelomov zadnjega četrt stoletja vrtel okrog človeka, ki je, kot prikazuje karikatura na naslovnici, svojo kariero začel v miličniški opravi, nadaljeval kot radikalen marksist, obrambni

osamosvojitelj, strankarski človek in proevropski poslanec ter na lepem še tajkun visokega ranga. Ker se je okrog njegove mnogolične karizme ves čas kopičila koncentracija ljudi in idej, ki jih iz novičarskega vsakdana poznamo še bistveno bolje kot Bavčarja samega, pa je knjiga predvsem spretno napisan krimič o vzdušju, ki je slovensko politično stvarnost v dvajsetih letih demokracije privedlo na prag ... khmm... nujnih razmislekov o novi viziji.

Jane Jacobs UMIRANJE IN ŽIVLJENJE VELIKIH AMERIŠKIH MEST, prevod Nina Kozinc, 514 strani, Studia Humanitatis, 2009

Mike Davis PLANET SLUMOV, prevod Borut Cajnko, 349 strani, *cf, 2009

Žiga Valetič

Značaj urbanosti

Urbanistično načrtovanje mest med razvojem in kolapsom

Ne tako davno se je jeziček na tehtnici svetovne populacije prevesil na stran ljudi, ki prebivajo v mestih. Kitajska ima že skoraj 100 mest z več kot milijonom prebivalcev, Indija 35, Slovenija pa je po modernizaciji podeželja, povezani predvsem z rastjo nepregledne vrste trgovskih središč in poslovnih con (kar bo pravi obraz pokazalo šele tekom desetletij, ko stvari več ne bodo nove in sijoče), vpeta v še en velik izziv: smotrni razvoj večjih mest.

Založba Studia humanitatis je med zadnjimi novostmi predstavila delo, ki datira globoko v prejšnjem stoletju, zaradi trajne aktualnosti pa urbanistom, županskim pisarnam in arhitekturnim birojem prinaša dodatno platformo za premislek, kakšno urbano življenje želimo spodbujati in dosežati. Knjiga Umiranje in življenje velikih ameriških mest, izpod peresa kanadske urbanistke, aktivistke in pisateljice Jane Jacobs, zdaj pa v prevodu Nina Kozinc, je nastala leta 1961. Jacobsova se je v nasprotju z ustaljenimi standardi zavzemala za urbanih skupnosti, ki ne bi bile prevelike, da se ne bi mogle razvijati v skladu s potrebami posameznikov. Izogne se romantiziranju in prikaže, da imajo mestni predeli z boljšo kakovostjo stanovanj lahko več kriminala kot skromnejši predeli, zato daje prednost socialnemu kapitalu – kakovosti medčloveških odnosov. Zavzema se za gosto naseljena predmestja, ki bi preprečila prenašanje širjenja velemest ter za navznoter povezane mestne četrti, saj so se šele dobro organizirane soseske zmožne postaviti po robu brezosebnosti, absorbirati raznolike prišleke in ustvariti možnosti za pestro kulturno življenje. Mesto omogoča delovanje majhnih ekonomskih obratov, medtem ko so na pol prazne proizvodne in trgovske površine, ki jih je treba vzdrževati, ogrevati in subvencionirati, povsem odveč. Soobstajata torej veliko in majhno, zasebni, javni in sivi denar, najbolj priljubljeni deli mest pa so tisti z večjim številom majhnih trgovin. In tudi tu se Jacobsova izmakne olepševanju in odsvetuje načrtovanje »prikupne špecerije na vogalu«, kajti osamljene trgovinice niso nič drugega kot »znamenje propadajočega in enoličnega mestnega območja«. Knjiga podeljuje veljavo slehernemu centimetru javnega prostora: ulici, pločniku, mestnemu jedru, parkiriščem, parkom, igriščem in starim stavbam, zato ji stroka še vedno pripisuje ključno vlogo v gibanju tako imenovanega novega urbanizma, ki se je razmahnil v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Da gre pri urbanističnem načrtovanju za neznanski civilizacijski izziv, spoznamo v knjigi Mikea Davisa Planet slumov, izšli pri založbi *Cf v prevodu Boruta Cajnka. V slumih živi ena milijarda svetovne populacije, ki se ji vsako leto pridruži naslednjih 25 milijonov. Gre za komunalno neopremljene mestne predele brez javnega prevoza in formalne ekonomije, v katerih živi 200 milijonov Kitajcev, 150 milijonov Indijcev, v razvitih deželah 6 % ljudi, v najmanj razvitih pa kar 78 % ljudi. Gre za trend, ki se ne poraja zaradi povečanih priložnosti mestne zaposlitve, ampak zaradi širjenja vsesplošne revščine. Davis, ki prečeše različne tipe slumov na vseh celinah in podnebnih pasovih, v detajlih razgali družbene, ekološke in človeške vidike, ki jih pojav prinaša. »Mesta prihodnosti torej niso iz stekla in jekla, kakor so napovedovali urbanisti prejšnjih generacij, temveč so sezidana iz nežgane opeke, slame, reciklirane plastike, cementnih zidakov in odpadnega lesa. Namesto mest svetlobe, ki se dvigajo k nebu, se velik del urbanega sveta v 21. stoletju stiska v

umazani, obdan z nesnago, iztrebki in blatom,« zapiše in s prstom pokaže na kratkovidnost ekonomsko-političnega kalupa, ki ga modelirajo današnje ZDA. In v kaj so se spremenili skvoterji, ki so nekoč naseljevali opustele stavbe? »Skvoterji so pripravljene tvegati svojo varnost in zdravje za par kvadratnih metrov zemlje in za malce miru pred preganjalci. So pionirski naseljenci močvirij, poplavnih ravnin, vulkanskih strmin, neutrjenih pobočij, kupov smeti, kemijskih odlagališč, slepih železniških tirov in obronkov puščav.«

Kritičen razmislek o življenju mest iz dveh popolnoma drugačnih perspektiv.

Žiga Valetič

Med vero in religijo

Geografski, zgodovinski, filozofski in antropološki zemljevid svetovnih religij – vsega, kar obsegajo in vsega, kar jih obdaja.

Pred dvema letoma je založba Modrijan presenetila s Splošnim religijskim leksikonom, ki sta ga na skoraj 1.400 straneh uredila Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle, zdaj pa je dobro strukturirano delo o svetovnih verstvih ponudila še Mladinska knjiga. Na področju ustvarjanja knjig se presežki timskega dela največkrat odražijo prav v enciklopedični esejistiki, tako je obravnavana knjiga plod skupnega truda mednarodno priznanih urednikov in avtorjev ter na naši strani prevajalcev in strokovnih sodelavcev, ki so omogočili nadroben vpogled v različna verovanja današnjega in minulih svetov.

Ob pestrosti zrenja na bivanje in obstoj, ki se pahljačasto razgrne ob prelistavanju dela, postane še bolj razvidno, da Slovenci v družbenem vsakdanu, ki ga delno narekuje tudi odnos do vere, svoja mnenja krešemo na vprašljivo konstruktivni ločnici med politično pohlepno katolištvom, ki je samo ena od krščanskih vej, in ateizmom, ki klije v racionalizmu znanosti in včasih v idejah komunizma in nacionalsocializma. Toda omenjeni svetovni nazori nikakor niso edini, preko katerih si ljudje urejamo miselna izhodišča bivanja in obstoja; eklektičnih duhovnih vzgibov se pravzaprav ne manjka in če bi razlag in definicij boga ter božanskega ne bila cela vrsta, bi ne obstajal zares izdaten seznam verstev, ločin in sekt.

Pri religijah gre za zaokrožene sklope obredov, svetih spisov, prepričanj in mitov in eno od stalno prisotnih vprašanj je, kje tiči prehod med »religijo« in »vero«? Poglavitni vzorec svetovnih verstev predstavljajo učitelji, mesije, preroki oziroma mojstri, ki so v nekem zgodovinskem času z živo »vero« besed in dejanj nahranili srca tedanjih ljudi, strukturno ter politično zasnovane »religije« pa so vzniknile šele po njihovi smrti in ustvarile dogme, zapovedi, simbole ter obrede, ki naj bi ohranjali pičli spomin na nekoč dihajoče sporočilo. Duhovna zapuščina teh posameznikov – so morali res vedno biti moški? – je običajno pustila sledi v »Knjigi«, to pa je tudi edini pomen za naslovoma spisov kot sta Biblija in Koran. Svetih spisov mrgoli in med njimi lahko najdemo besedila, ki dejansko ponujajo ontološko tolažeče vpogled, h katerim se zateka filozofija, new-age gibanja ter vse bolj tudi psihologija; umetnost pa pravzaprav že od nekdaj, saj so bile cerkve dolgo časa najbolj premožni naročniki kulturniških veščin.

Profesor Janek Musek je pred časom zapisal, da je bilo psihološkemu raziskovanju negativnih vidikov naše duševnosti (stres, nasilje, motnje, bojazni, odvisnosti ...) doslej namenjene bistveno več pozornosti kot pozitivnim vidikom (humor, sreča, zadovoljstvo, mir ...), in dodal, da gre za precej neuravnoteženo razmerje 15:1, ki »vodi v pristransko in zmaličeno znanstveno podobo naše narave.« Morda so izvorno neomadeževana sporočila svetovnih religij, ki znajo postreči tudi z resnično navdihujočimi prisposodobami, modrostjo in zgodbami s pozitivne strani naše duševnosti, delni odgovor, ki ga je znanost doslej zanikala in s tem povzročila omenjeno škodo. Je pa pričujoča knjiga vendarle pisana z izbrano kakovostjo znanstvenega duha, saj v ospredje prihajajo antropološki, etnološki, sociološki, psihološki in zgodovinski vidiki religij. Čeprav znanstvena treznost tu in tam zakrivi subjektivno površnost avtorjev (pri pojasnilu o »gurujih« na primer ni pomembne

razlage izraza »guru«, ki pomeni »od teme k svetlobi«), pa splošni vtis knjige bralca navda z dobro preglednostjo in širino razumevanja.

In če bi želeli v prazničnem času za spremembo okusiti kakšno nekrščansko religijsko delo, sezite po svežem prevodu Lao Zijevega Dao de jinga, ki ga je za legendarno zbirko Kondor pripravila prevajalka Maja Milčinski.

Miljenko Jergović ZGODOVINSKA ČITANKA I, prevod Aleksandra Rekar, 272 strani, mehka vezava, Sanje

Miljenko Jergović ZGODOVINSKA ČITANKA II, prevod Aleksandra Rekar, 272 strani, mehka vezava, Sanje

Žiga Valetič

Iskanje izgubljenega časa

Nostalgčni zbirki zgodb in vtisov avtorja, ki je pri zgodnjih štiridesetih letih zagotovo eden največjih književnikov Balkana.

Miljenko Jergović je sarajevsko-zagrebski pisatelj in novinar, ki redno objavlja kolumne v časopisih in revijah celotnega področja nekdanje Jugoslavije, istočasno pa vsako leto izda približno dve knjigi (v slovenščini Mama Leone, Sarajevski Marlboro, Buick Rivera, Dvorci iz orehovine). Zgodbe pod naslovom Zgodovinska čitanka so več let izhajale v sarajevski reviji Dani in zaradi spominske tenkočutnosti in nepretenciozne šaljivosti postale kultno čtivo, ki je skoraj deset let po objavi prve zbirke dobilo tudi slovenski prevod. Čas je bolj primeren kot kadarkoli, navsezadnje so utrinki iz mladostnega okolja tisti, ki zbledijo zadnji, pri založbi Sanje pa so poskrbeli za hkratna prevoda obeh zbirk.

Avtor se v zgodbah, ki niso daljše od treh strani, sprehaja skozi kolektivne spomine iz poznega jugoslovanskega socializma, ki se je iztekel v krvave medetnične obračune. Tisti čas nam opisuje skozi predmete, ljudi, geste, ulice, politične in nepolitične dogodke – kot grenko-sladke trenutke, ki nas dohajajo ob brskanju po starih fotografijah, knjigah, revijah. Jergovićeve realistične črtice, ki mejijo na eseje, so detajlne, zaradi opisovanega predinformacijskega časa, ki se ga danes spominjamo le še s pridihom romantike, pa slikovite, in čutne.

V Sloveniji bosta knjigi padli na plodna tla pri bralcih, ki v zvezi z nekdanjo skupno državo niso doživeli nič bistveno hujšega od njenega razpada. Generacija, ki je v najbolj občutljivih letih osebno zorenja spremljala zaključno morijo »bratstva in enotnosti«, kar je v njej ustvarilo skeptiko tako do omame potrošništva kot do pretirane vznesenosti nad nacionalno pripadnostjo, bo s knjigo dobila prenekateri odgovor, starejše generacije pa bo spomnila na dni, ko je bilo življenje enako zahtevno, a verjetno naivnejše.

Obe Zgodovinski čitanki se ves čas vračata v Sarajevo, usodno mesto v Bosni in Hercegovini, kjer se kljub vseevropskim trendom ustanavljanja nacionalnih držav še vedno križajo tri narodnosti in tri veroizpovedi. Tako se bodo zgodbe lahko dotaknile tudi tistih, ki zaradi svoje mladosti niso spoznali, kakšno je bilo življenje v večkrat komičnem jugoslovanskem samoupravljanju, v deželi fičkov, stoenk in jugov, minimalnega števila televizijskih programov, električne redukcije, v nebo rastoče inflacije, učenja cirilice v šolah, krpanja starih nogavic, gastarbajterjev, cepljenja proti kozam, sarajevske olimpijade, pomanjkanja lepotilnih potrebščin, gospodinjskih nujnosti in sladkarij.

In če je tiste športne navijače, ki spremljajo tudi literarne zelenice, Uroš Zupan v knjigi Čitanka Panini spomnil, kako težko je bilo prenehati z navijanjem za »naše« športne reprezentance (še posebej po mnogih uspehih na nogometnih svetovnih prvenstvih), nas v Zgodovinski čitanki čaka nova naslada spominov na legendarne košarkarje, nogometaše, smučarje in trenerje. Slovencem posveti Jergović posebno poglavje, kjer gimnastične uspehe Mira Cerarja pospremi z opazko, da je gimnastika v Sarajevu veljala za nekakšno podvrsto baleta, za Petra Vilfana trdi, da že zato ni Slovenec, ker je zabijal in se tako ubrisano živciral kot se živcirajo samo v Sarajevu, Tuzelskem bazenu

in osrednji Srbiji, medtem ko v prvi postavi nogometne Olimpije pisatelj najde samo dva člana s slovenskim priimkom – brata Ameršek, ki sta bila »le okras ekipe, tako kot belci v ligi NBA«. In ko obravnava slovensko kulturo, dodaja: »Povrhu so bili nadvse neduhoviti, maltretirali so nas z groznimi filmi in s še hujšimi televizijskimi dramami.« Osamosvojitvev je bila bliskovito hitra, vsebinske spremembe pa nam grejo precej počasneje od rok ...

Boštjan M. Zupančič PRVA OD SUHIH KRAV, 280 strani, mehka vezava, Cankarjeva založba, 2009

Anton Komat UMETNOST PREŽIVETJA, 372 strani, mehka vezava, samozaložba, 2009

Žiga Valetič

Biokemija okrog in v nas

Boštjan M. Zupančič, sodnik Evropskega sodišča za človekove pravice, in Anton Komat, okoljevarstveni oporečnik, se na soroden način vprašata, kam se zaletava svet ljudi.

Zupančičev esejistični lok z naslovom Prva od suhih krav, ki je izšel pri Cankarjevi založbi, je začel nastajati tik pred udarom gospodarske krize in sprva nosil naslov Zadnja od debelih krav. Ta biblična analogija se sklicuje na zgodbo o sedmih debelih in sedmih suhih kravah oz. o dobrih in slabih časih. Ko se posamezne refleksije skozi poglavja vračajo in razpredajo v nove smeri, se primarno dotikajo treh ključnih vprašanj: onesnaženosti okolja in človeka s kemijo, domnevnega posledičnega zmanjšanja zdrave moškosti v družbi ter vse bolj prisotne potrebe po satoriju, razširjeni zavesti, preboju v Bit, samouresničenju, spoznanju Sebstva.

Kaj je v današnjem svetu bolj politično nekorektno kot teza, da je zahodni svet pretirano feminiziran, da so sodobne ženske postale »pravi moški« naproti generacijam kromosomskih moških, ki se levijo v tako imenovane androgine, mamine sinove in metroseksualce s prakticiranjem čenčavosti in narcisoidnosti? Zupančič je pri navajanju učinkov družbene feminizacije surov, saj celo globalno ustoličenje logike profita pripisuje ženskemu pristanku na to, da bo kapitalist za vsoto, kakršno mora plačati družini, poleg rok moža dobil še par ženskih rok, medtem ko otroci ostajajo brez kakovostne vzgoje in prehrane. V »poženščenosti« naše družbe najde celo sled spopada Zahoda z radikalno moškostjo islama. Toda razlog za vse te moško-emancipatorne teze avtor pripisuje kar biokemiji – pesticidom, fenolom, antibiotikom, kloridom, ksenoestrogenom, fluorju, PCB-ju, DDT-ju in drugim kemičnim snovem, ki so povzročile, da že več kot pol stoletja moška sperma izgublja na vitalnosti. V Sloveniji naj bi bila skoraj tretjina moških neplodnih, česar dejanske številke ne potrjujejo, kljub temu pa špekulacija, da imajo pesticidi somatski učinek na moško psiho, ni povsem brez teže. S tem se spor med konservativno, torej patriarhalno doktrino in napredno, torej miselnostjo nenehnega razvoja spusti iz ideološkega polja na naravoslovnega, kjer lahko jasnost in zmeda pri različnih bralcih pridobita povsem nove razsežnosti.

Kot presežnika moško-ženske nravi Zupančič izpostavi satori in se sklicuje na preprost, vseprisoten, a zanesljivo prezrt znak jin-jang, simbol za skladnost in dopolnjevanje enega in drugega principa. Četudi sluti, da bodo napačnim civilizacijskim smerem konec naredile šele naravne katastrofe, vseeno išče možnosti za reprizo renesanse in politično iztreznjenje, tudi z nenehnimi referencami na Kocbeka, Junga, Fromma, Maritaina, Lao Tseja, Suzukija, Huntingtona, Sartra in na filmske stvaritve zadnjega obdobja.

O vlogi pesticidov in biokemije nasploh se je večkrat razpisal tudi aktivist Anton Komat, eden redkih ekoloških mislecev z naborom dobro sprejetih knjig kot so Pesticidi, ubijalci življenja, Nespartmetni bodo žejni, Zaton prometejeve dobe in Simbiotski človek. Njegova zadnja knjiga Umetnost preživetja je urejena sestavljanka kolumn iz revije Jana, radikalnih tekstov, ki združujejo ekološko zavest, duhovni angažma in vitalističen intelektualni stav. Knjiga v primerjavi s prejšnjimi pomeni korak k večji poljudnosti in praktičnosti, pri čemer se aktualnemu vprašanju podnebni sprememb – do katerih goji načelno držo dvoma – pretežno izogne, kar je pravzaprav dragoceeno. Ostalih zamolčanih okoljskih problemov je namreč toliko, da se v njihove podrobnosti lahko

spusti le nekdo z izdatno kilometrino, kar pa »ekološki ombudsman«, kot se je vzdevek prijel Komata, nedvomno poseduje. Teme so raznolike: pomori čebel, gensko spremenjeni organizmi, biokemija na vrtu, sonaravno kmetovanje, globalna proizvodnja hrane, svetovna lakota, umetna sladila, umetna gnojila, realna cena poceni hrane, incestna zveza medicine in farmacije, virusne bolezni, nafta, zablode biogoriv, vprašanje gozdov, sevanje mobilov, azbest, kemija v kozmetiki, sončenje – da ali ne?, kemična kontaminacija golfskih igrišč, ogrožena moškost, holesterol in spolnost, gripa kot posel, vprašanje pitne vode ...

